This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

Google™ books

https://books.google.com

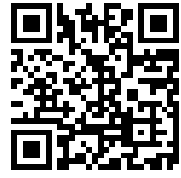

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

1570
5455

GESCHIEDKUNDIGE
PLAATSBESCHRIJVING
VAN HET
RIJK VAN NIJMEGEN,

DOOR

J. VAN SCHEVICHAVEN,
Predikant te *Heumen*, *Malden* en *Groesbeek*.

Met eene Kaart en Plaat, benevens de Platte-grond der Stad *Nijmegen*.

TE NIJMEGEN, BIJ
J. F. THIEME,
1846.

Digitized by Google

Digitized by Google

1570/5455

GESCHIEDKUNDIGE PLAATSBESCHRIJVING

VAN HET

RIJK VAN NIJMEGEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

GESCHIEDKUNDIGE PLAATSBESCHRIJVING

VAN HET

RIJK VAN NIJMEGEN,

DOOR

J. VAN SCHEVICHAVEN,
Predikant te *Heumen*, *Malden* en *Groesbeek*.

Met eene Kaart en Plaat, benevens de Platte-grond der Stad *Nijmegen*.

TE NIJMEGEN, BIJ
J. F. THIEME,
1846.

Digitized by Google

Digitized by Google

AAN

DE WELEDELE ACHTBARE HEEREN

BURGEMEESTER EN WETHOUDEREN

DER STAD

NIJMEGEN,

Digitized by Google

WORDT DEZE

GESCHIEDKUNDIGE PLAATSBESCHRIJVING

VAN HET

RIJK VAN NIJMEGEN.

MET VERSCHULDIGDE GEVOELENS VAN ERKENTENIS EN HOOGACHTING

OPGEDRAGEN

DOOR

DEN SCHRIJVER EN UITGEVER.

Digitized by Google

VOORBERICHT.

Ziet daar, geëerde Lezers, mijne *Geschiedkundige Plaatsbeschrijving van het Rijk van Nijmegen.* Ik zeg u hartelijk dank voor het in mij gesteld vertrouwen. Ik gevoel mij hierdoor allezins vereerd, en hoop niet, dat uw vereerend vertrouwen, hetwelk uwe inteekening ten gevolge had, eene ernstige teleurstelling zal ten deel vallen. Over het Rijk van *Nijmegen* zelf behoef ik hier niet uit te weiden, overmits zulks in de *Wandelingen*, ter gelegener plaatse, is geschied. Dat ik er de *Stad*, die toch aan het *Rijk*, als zoodanig, den naam verleende, benevens haar *Schependom*, onder begrepen heb, is, dunkt mij, vrij natuurlijk te achten. Voorts geloove men mij, als ik verzeker, dat *ik* gedaan heb, wat in *mijn* vermogen was, om ten aanzien van dit zoo hoogst belangrijk deel van ons Vaderland, zoo veel mogelijk, magtig te worden. Hier en daar vond ik mij voor mij zelven al zeer weinig bevredigd, en had ik gewenscht, meer te weten te komen, en zoo ook meer te hebben kun-

Digitized by Google

nen mededeelen, meerdere daadzaken, mindere gissingen. Doch dat tot daartoe! Het werkje moest worden: eene *Geschiedkundige Plaatsbeschrijving;* de Lezers mogen beslissen, of het eene zoodanige geworden is. Geen hunner duide het mij ten kwade, dat ik met *Heumen* ben aangevangen, want deze is mijne standplaats; ook was *hare* Geschiedkundige Beschrijving eene *Proeve*, die, bij gunstig uitvallen, mij tot verdere onderzoekingen en mededeelingen heeft aangemoedigd — ook ergere zich niemand daarover, dat ik *Grave* en *Batenburg* in dit mijn werkje heb opgenomen. Of waren die beide steden niet, met nog andere aangrenzende dorpen, te naauw met het Rijk van *Nijmegen* verbonden, dan dat ik, deze ziende, of bezoekende, hier geenerlei melding van dezelve zoude hebben mogen maken? Ten laatste vraag ik bescheiden, dat men mij in het beoordeelen van mijnen arbeid niet gestreng bejegene, en hard valle. Zoo zeer ik voor mij daarvan verzekerd ben, dat ik mijne betrekking als Evangelie-dienaar, niet uit het oog verloor; even zoo zeer ben ik van het gebrekkige mijns werks overtuigd, en zal mij iedere aanmerking op hetzelve, met bescheidenheid medegedeeld, hoogst welkom zijn en blijven.

Heumen
Mei 1846.

De Schrijver.

Digitized by Google

Aan den Vriend.

Daar hebt gij dan onze Wandelingen door het Rijk van Nijmegen *in druk. Nog verheug ik mij, wel is waar, in derzelver herdenking, en gij doet zulks met mij. Maar hadt ook gij mij niet zoo, bij herhaling, tot de uitgave gedreven, geloof mij, ze waren niet als zoodanig onder uwe oogen gekomen. Ge kunt ze nu dan ook* lezen. *Mij dunkt, ik zie u onder de lezing soms meesmuilen. Of heb ik niet schier overal* het Rijk alleen? *Hoe zonderling valt gij mij van tijd tot tijd in de rede! Doch daaraan bekreunt gij u weinig. Niemand kent u, maar mij, die onze wandelingen beschreef, en het durfde wagen, ze met mijnen naam uit te geven, hoe zal het* mij *vergaan? Misschien dat gij eerlang nog medelijden met mij krijgt, en het u bitter berouwt, mij zoo gepord te hebben. Doch dat wil ik niet hopen, zoo min voor mij zelven, als om den uitgever, die de uitgave bezorgde. Vaarwel, en kom eens spoedig weder hier! De oude bouwvallige Pastorie bestaat niet meer, maar is, door de zorg der Regering van* Nijmegen, *als Heer des Heerlijkheid* Heumen, *door eene geheel nieuwe vervangen. En dan, de nieuwe keurige grindweg van* Nijmegen *op* Maastricht, *die over* Malden *is aange-*

Digitized by Google

legd, om thans ook door eenen doelmatig verbeterden, met ons Heumen *verbonden te zijn. Dus vriend, alle zwarigheden die er vroeger voor uwe overkomst bestonden zijn weg; kom ons dus spoedig bezoeken. Nog eens, vaarwel! geniet den zegen Gods in uwe werkkring, en geloof mij te zijn*

Heumen,
Mei 1846.

Uw Vriend
J. VAN SCHEVICHAVEN.

Digitized by Google

INHOUD.

Eerste Wandeling. *Heumen* (*Mokerheide*, *Mook.*) . . . . . Bl. 4.

Heumen.- Heumensche laan door de kom van het dorp.- Hooge olm aldaar.- Laan naar het kasteel.- Uiterwaarden.- Heumens-kasteel.- Gezigt aan hetzelve.- Deszelfs geschiedenis en lotgevallen.- Tegenwoordige toestand.- De Maasdijk.- Oorsprong van de daaraan liggende waoijen of wielen.- Beersche Maas.- Wat het zegt, als de rivier *om* is.- Kwelwater.- Weg naar den Heumenschen Molen.- Bierbrouwerij aldaar.- Gang naar de Mokerheide.- Herinnering op denzelven.- Treffend uitzigt op een verheven plekje naar de Maas-streek.- Twee schansen of redoutes.- De slag op de Mokerheide.- Oorsprong van een bekend vaderlandsch spreekwoord.- Afdaling naar Mook.- Beschrijving van dit dorp.- Teruggang.- Oorsprong van en bijzonderheden aangaande de Gilden hier en te Heumen.- Nadere beschouwing van deze plaats.- De Galberg.- Gezigt op St. Walrick.

Tweede Wandeling. *Malden*, *Nederrijks-Wald*, *Groesbeek*. . . . . Bl. 21.

De Looistraat.- Heerlijk genot in het vroege morgenuur, vooral ook door het gezang en gekweel van nachtegalen en leeuwerikken.- Hulde toegebragt aan

Digitized by Google

de regering van Nijmegen.- De Blankenberg en gezigt van daar.- Afdaling naar den Maldenburg.- Deszelfs ruïne en vroeger welvaren.- Bespiegeling.- Gang naar het Jagthuis.- Bijzonderheid daarvan.- Sage - Wandeling over de Maldensche, Mooksche en Groesbeeksche banen, met schoone uitzigten ook op de Polygoon.- Aankomst in het Nederrijks-wald.- Ophelderingen aangaande hetzelve.- Herinnering aan CIVILIS en de zijnen.- Gezigt van Nieuwland.- Aangename doortogt door de beide Meerwijken.- Berg en daal.- Belangrijk uitzigt achter hetzelve.- Groesbeek.- Het dorp zelf van een der omliggende hoogtens opgenomen, en geschiedkundig beschreven.- Ontmoeting aldaar.- Gang over de grafwegen naar de St. Jans- en klooster bergen, en den Plasmolen.- Veelsoortige genietingen, ook door teruggang in het verleden.- Wandeling terug naar Heumen.

Derde Wandeling. *Over- en Neder-Asselt*, (*met Grave.*) . . . . . Bl. 42.

Plan van deze en volgende wandelingen.- Onze wiel.- Scheiding van den weg naar Grave en Wijchen.- Dam tegen het kwelwater op den eerstgemelden, dien we insloegen.- De Vogelenzang.- Bijzonderheden aangaande de Heeg, Worssum, Sleeburg - De valk-straat.- De tempel.- Mededeelingen omtrent de kerk, en het adelijk klooster te Over-Asselt.- Het huis de Nagelhorst.- Nieuw- oud- en het waarlijk oude Schonenberg met eenige aanmerkingen omtrent de herkomst, en de lotgevallen der Heerlijkheid.- R. C. kerk.- Gang naar Neder-Asselt.- Opheurende vertellingen.- De wortelschans bij den Neder-Asseltschen molen.- Aangenaam gezigt van den dijk op het schier tegen overliggend Grave.- Bijzonderheden omtrent de R. C. en Herv. kerken te Neder-Asselt.- Geschiedenis der

Digitized by Google

vesting Grave, in het derwaarts wandelen medegedeeld.- Het veerhuis.- Het fort Koehoorn.- Overtogt over de Maas.- Zoo veel mogelijke opneming der stad.- Einde der derde wandeling.

Vierde Wandeling. *Wijchen, Leur, Niftrik, (Batenburg), Keent, Balgooi.* . . . . Bl. 61.

Vroegtijdige op reis begeving.- De koning van Engeland.- Gissing naar de naams afleiding.- Het slotje of Hurling.- Ontmoeting aldaar.- Wijchen.- Naams-oorsprong en beschrijving - Deszelfs toeneming in welvaart.- Belangrijk kasteel.- Geschiedenis van hetzelve.- Tegenwoordige staat.- Gang naar Leur.- Gelegenheid en voormalige betrekking van hetzelve.- Het bergje - Oordeelvellingen en mededeelingen.- De kerk.- Het oude en nieuwe kasteel.- Ontboezeming mijns vriends.- Niftrik.- Naams-oorsprong.- Geschiedenis - Vroegere treffende ontmoeting.- Gezigt op het grijze Batenburg.- Mededeeling.- Wandeling naar Keent.- Veemde vergelijking van mijnen vriend.- Proef van afleiding des naams Keent.- De kapel met hetgeen daaraan te voren was verbonden.- Des vriends oordeelvelling.- Balgooi.- van waar zoo geheeten?- De Herwig, Florenstein - Beantwoording der vraag, hoe het zoude gekomen zijn, dat eene vorstin van Anholt hier te Balgooi begraven is?- De R. C. en Herv. kerken aldaar.- Nieuw kasteel te Balgooi.- Aangename wandeling van daar naar Heumen.- Hulde aan Chateaubriand.

Vijfde Wandeling. *Hatert, Ewijk, Winssen, (Rijks) Beuningen, Weurt en Neérbosch.* . . Bl. 84.

De Galberg.- Landgoederen te Malden.- Bierbrouwerij aldaar.- Hatert.- Deszelfs kapel.- Meijerswijk, te voren de Winkelsteeg.- Herinnering.- Hulzen.- Velerlei genot in het verledene en tegenwoordige.- De Hatertsche toren.- De Dukenburg.- Deszelfs geschiedenis.-

Digitized by Google

De Teersdijk.- Oorsprong van een vaderlandsch spreekwoord.- Weg en gang naar Ewijk.- Mededeelingen aangaande het Rijk van Nijmegen en deszelfs Burggraaf.- De Leigraaf of Nieuwe Wetering.- Het oude Bijsterhuizen.- Ewijk.- Wat de kerk en het dorp ons te aanschouwen, en te overwegen gaf?- Winssen (Rijks.-) Bijzonderheden aangaande de kerken van hetzelve.- Het huis te Winssen.- De koningstraat.- Aankomst te Beuningen, de andere geregtsplaats van het Rijk.- Zijne kerken.- De oude Tempel.- De Blankenburg.- De heerlijkheid Doddendaal.- Weurt.- Deszelfs ligging.- Kasteel te Weurt, omgeven van boschaadje.- Rust in hetzelve.- Neêrbosch.- Naams-oorsprong.- Hoe de kerk ons stemde.- Gissing omtrent het voormalig klooster.- Bloemzigt.- Lieffelijkheid des dorps.- Het slotje.- De Wittepoort.-De R. C. kerk c. a.- Tuin van BURGER.- Aankomst te Hees.- Besluit der vijfde Wandeling.

Zesde Wandeling. *Hees*, *Nijmegen*, *Ubbergen*, *Beek*, ... Bl. 101.

Hees.- Bijzonderheden aangaande de kerk, en het dorp zelve.- Deszelfs belangrijkheid voor Nijmegen.- Wandeling naar de steê der Batavieren.- Rust aan de Hezelpoort.- Oriëntatie van mijnen vriend.- Rigtingen der onderscheiden wegen, naar deze Hoofdstad des Rijks uit- of toeloopende.- Gezigt op St. Anna.- Belofte.- De Hezelpoort.- Hare ligging; steenen voor en tusschen dezelve.- Gewaagde verklaring van hetgeen er op te lezen staat of stond.- De Hezelstraat.- Aankomst op de markt.- Belangstelling van mijnen reisgenoot in de pompen.- De St. Stevens kerk.- Latijnsche school.- De St. Jans kerk.- Aftogt door de Smids- en Priemstraten naar de Lagemarkt.- De Haven.- Wat wij aan den waalkant al zagen, opmerkten, en ons herinnerden.- Groote straat.- Gezigt op de Markt bij den

Digitized by Google

blaauwen-steen.- Het Stadhuis.- Geschiedenis en Beschrijving van hetzelve.- Nijmeegsche vrede.- Burgpoort.- Nieuwe gebouwen. Het valkhof.- Kalverbosch.- Aangenaam verblijf op de Belvedère.- Nijmegen achter ons.- Ubbergen.- Bijzonderheden dien aangaande.- Het kerkje.- CLEMENS.-Huis te Ubbergen.- Gang naar Beek.- Geschiedkundige plaatsbeschrijving daarvan.- Wat het grensdorp der stad oplevert.- De kerken.- Opgang naar Berg en Daal.- Terugtogt op Ubbergen.- Vestaalsche Heuvel - Molen.- Bezoek van denzelven bij maneschijn.- Gezigt op het Ubbergsche-kasteel.

Zevende Wandeling. *Persingen, Ooij, Erlekom, Leuth, Kekerdom, Millingen.* . . Bl. 124.

Gang van Ubbergen over den straatweg naar den Ooijschen dijk.- Het zoogenaamd Meer.- Cirkel van de Ooij.- De Sluis.- Wandeling van daar naar Persingen.- Liefgezigt op het kerkje.- Geschiedkundige bijzonderheden omtrent de vroegere vestinge of het slot te Persingen.- Verdere lotgevallen.- Tegenwoordige staat.- Verdere wandeling naar de Ooij.- Teleurstelling mijns vriends, maar deze eenigermate vergoelijkt door het heerlijk uitzigt, hetwelk we van hier op de stad, Ubbergen, Beek en verder op genoten, en bleven genieten.- Kasteel te Ooij.- Hoe hetzelve in het lot van Persingen heeft moeten deelen.- Mijne, misschien eenige, ontmoeting te Ooij, om en in de Hervormde kerk ten jare 1830.- De R. C. kerk.- Waarom er spoed vereischt werd.- Erlekom en Kekerdom, met Leuth in het voorbijgaan.- Hoe mijn vriend de spreuk aan het hoofd dezer wandeling geplaatst, hier wenschte toegepast.- Millingen en Zeeland.- Bijzonderheden.- Teruggang over Pruissisch grondgebied.- Ware oorzaak van zijne verheuging daarover.- De grenzen.- Aardig grensplekje te Groesbeek.- Zifflijk.- Gissing naar den oorsprong

Digitized by Google

van dien naam, en oordeelvelling over deze.- Wijler of Wielder.- Aankomst te Heumen, langs Groesbeek en den Heumenschen Molen.

Zondags-viering in kerk en pastorie.- Het afscheid.-

Digitized by Google

Om den Lezer vooreerst in te leiden.

«Wel, vriend, dat was daar eene geheele verrassing!» Zoo sprak een zeer welkom akademie-kennis, die mij was komen opzoeken, en deze streken nimmer had bezocht. «Wat heeft uw dorpje een lief aanzien, ook in de verte; wat rijdt men er prettig in, als men zoo ongeveer een tweetal uren op eene geweldig stootende kar heeft doorgebragt, en dit meest over heide, en langs onbelommerde wegen, van *Nijmegen* tot hier, dan zegt dat nog al iets. Inderdaad, het verrast mij.»

«Dat verwondert mij niet, beste vriend, wie uit andere oorden onzes vaderlands, eens hier mogt komen, zegt altijd: dat *Heumen* ligt lief; maar die weg, die weg! Nu, gij zijt hier, en bevindt u thans in eenen veelzins belangrijken omtrek. Ik weet gij houdt veel van schoone gezigten, van treffelijke overblijfselen uit den ouden tijd, van plaatsen, aan welke groote herinneringen zijn verbonden. Zulke gezigten wildet gij immers zoo gaarne? Het is mij of ik u in dien onvergetelijken akademie-tijd hoor spreken. Gij wildet met eigene oogen zien, zulke overblijfsels moest gij zelf opnemen, uwe voeten moesten zulken grond betreden. Welnu, hiertoe is thans gelegenheid, en wel hier. Ik zal uw leidsman wezen; u mededeelen, wat ik zoo wel uit geschriften, als mondelinge verhalen omtrent het een en ander ben te weten gekomen. Ik zal u zelf laten zien en oordeelen, wilt gij?»

«Gewis; maar ik dacht niet, dat er hier, en in den omtrek, zoo veel schoons en merkwaardigs, als waarop gij mij hoop geeft, is te zien en te vernemen!» Zoo is het toch; we willen gaan en zien!»

Digitized by Google

Digitized by Google

EERSTE WANDELING.

HEUMEN.

(*Mookerheide*, *Mook.*)

Loopt naar de *Mookerheide!*

Het was den volgenden morgen heerlijk zomerweder. De zon was nog niet opgegaan, toen wij de pastorie uittraden, om ons voorgenomen toertje aan te vangen. Hiertoe sloegen wij dan van stonden aan de laan van linden in, welke midden door de kom van het dorpje henen loopt, die deszelfs aangename ligging zoo zeer verhoogt, en nog oneindig schooner zoude geweest zijn, zoo de Franschen, in den winter van 1795, de overige niet hadden omgehakt, ten einde zich aan de vlammen van dat dikke hout eens regt te verwarmen. Ziet gij, vriend, dààr digt bij de kerk dien hoogen olm, welke zoo trotsch op de anderen nederblikt, en zich, zoo zegevierend, zelfs boven den torenspits, verheft? Dezen hebben zij nog gespaard. Met zulke boomen was de laan misschien nog versierd, als die onvriendelijke gasten ook hier hun onzalig verblijf niet door vernieling hadden gekenmerkt. Doch laat ons eerst wat regts afwijken, en deze laan van populieren inslaan! Aan beide zijden liggen de heerlijkste uiterwaarden, van wege het

Digitized by Google

vruchtbare water der *Maas*, dat ze meermalen, schoon wel eens hoogst ontijdig, overstroomt. Na ongeveer vijf minuten wandelens stonden wij op eens voor het kasteel van *Heumen*. Wij plaatsten ons met den rug naar deze overblijfselen van vervlogene eeuwen. Juist vertoonde zich de koningin des dags. Hoe glansrijk kwam zij daar achter de voor ons liggende Mooksche bergen te voorschijn! Welk een gezigt! De schoone rivier stroomde daar vlak neven ons, aan de regterzijde, als een zilveren streep, aan weêrskanten met het helderst groen omzoomd, naar beneden. Zij bevochtigt hier voor de eerste maal den Gelderschen grond. Hier zagen wij ook hare grootste kronkeling; want haren noord-westelijken loop tusschen *Kuik* en *Mook* veranderende, slingert zij zich van daar meer naar het westen, en blijft zij nagenoeg in die rigting voortkabbelen, zoo als nu; of, met vervaarlijke ijsschotsen bedekt, en deze driftig voortstuwende, zich spoeden, tot dat zij zich met de wateren van *Waal* en *Lek* in de *Noordzee* ontlast. Gij kunt u, zeide ik, nu niet voorstellen, hoezeer de winter hier het zomergezigt verandert! Beide zijn waarlijk treffend, maar gij geniet thans het tegenwoordige. Regt voor ons lag de toren van het oude, zoo vele herinnering verwekkende *Kuik*; hij viel ons aan genen oever der *Maas* vrij scherp in de oogen, terwijl de witte toren van *Mook*, aan dezen kant der statige rivier, zich regt schitterend in dezelve vertoonde, zoo wel door den eigenaardigen glans van de eerste stralen der morgenzon, als door het grijsblaauwe der daar achter oprijzende heuvelen. Aan onze linkerhand, op den achtergrond, de, eveneens tegen de bergen afstekende molen; in het midden des tafereels het, van hier vooral zoo schilderachtig gelegen *Heumen*. Een blik aan hetzelve gegund

Digitized by Google

hebbende, wendden wij ons naar het Heumens kasteel en aanschouwden hetzelve in den eigen, prachtigen glans der vrolijke morgenzon. Na het omgegaan te zijn, de nog overgeblevene torens en muren in oogenschouw genomen, de brug en de beide nog zeer merkbare grachten en schansen verkend te hebben, toonde ik mijnen vriend eene getrouwe afbeelding van den vroegeren burg, en sprak: zet u hier op dezen bemosten steen nevens mij, en hoor naar hetgeen ik u van de lotgevallen dezes kasteels thans zeggen wil.

Wanneer en door wien het gesticht zij, is mij onbekend. Dit echter weet ik, dat het kasteel van *Heumen* reeds vroeg bestond, dat het, in den eersten tijd der geschiedenis van hetzelve, de eigendom der Graven VAN DALEN was, doch kort hierop aan het aanzienlijke geslacht der VAN HEUMENS is vervallen, aan hetwelk het dan ook vrij lang verbleven is. De Heeren van dien naam schijnen bijzonder gezien te zijn geweest, en een' zeer voornamen rang onder de Edelen van *Gelderland* bekleed te hebben. Trouwens, in het jaar 1388, tijdens de rampzalige twisten der VAN HEECKERENS en BRONCKHORSTEN, was de Heer ARNOLD VAN HEUMEN laag genoeg, om de partij van Hertog WILLEM te verlaten en tot die van JOHANNA, de woelzieke weduwe van WENCESLAUS, Hertog van Braband, over te gaan.

ARNOLD vergrootte zijne misdaad en ontrouw door, met zijne onderhoorigen en de hem toegezondene Brabandsche manschappen, de omliggende oorden met plundering en moord te vervullen, ja, hij ontzag zich niet de toen zoo welvarende dorpen *Hees*, *Neérbosch*, *Wijchen* en *Niftrik* aan de vlammen prijs te geven en dáár en elders te vernielen, wat er te vernielen was. Niet zoodra had Hertog WILLEM van dit onedel en stout bestaan zijns onderhoorigen berigt ontvangen, of hij

Digitized by Google

spoedde zich naar *Nijmegen*, verzamelde dáár eene talrijke legerbende, bemagtigde vervolgens de sterkten van *Heumen*, *Mook* en *Middelaar*, en kreeg ten laatste Heer ARNOLD zelven in zijne magt. En toch strafte hij dezen niet, omdat hij de vriendschap diens veel vermogenden mans op hoogen prijs stelde, en er zich goede vruchten van beloofde. Intusschen schijnt ARNOLD sedert, en wel vooral ten aanzien zijner uiterlijke omstandigheden, niet gelukkig geweest te zijn; want hij of zijn opvolger moest de heerlijkheid en het kasteel van *Heumen* verkoopen, en verkocht die werkelijk aan den Heer JOHAN VAN GROESBEEK, Ridder en Burggraaf van *Nijmegen*. Sedert die dagen lieten zijne nazaten de zaken hier door anderen besturen. Dat echter het kasteel ook toen nog goed onderhouden werd, en sterk genoeg was, om zelfs een geregeld beleg vrij lang uit te houden, kan u uit de volgende omstandigheid blijken. In den winter, namelijk van 1585, werd het door de Spanjaarden, onder HAUTEPENNE, streng ingesloten en zeer benaauwd. De bezetting zag zich, vooral uit gebrek aan leeftogt, tot de overgave genoodzaakt. Het mogt echter gelukken eenen vrijen aftogt, en wel met de wapenen te bedingen; zelfs werd het den dapperen Bevelhebber der sterkte, DIEDERIK VAN DER VOORDT vergund, om twee van zijne beste paarden, en zijne geheele bagaadje mede te nemen. Doch zie, eensklaps verschijnen de Roomschgezinde burgers van *Nijmegen* in het leger van HAUTEPENNE, hem eene som van *f* 5000 aanbiedende, zoo hij hun den Heer VAN DER VOORDT wilde overleveren. Maar de brave Spanjaard wees dit aanbod met verachting af, en liet, aan zijn eens gegeven krijgsmans-woord getrouw, den edelen Hopman met al de zijnen onverhinderd vertrekken. In den jare 1660 verkocht een naneef en naam-

Digitized by Google

genoot van den vroegeren JOHAN VAN GROESBEEK de heerlijkheid *Heumen* met al derzelver bezittingen, regten en privilegiën, aan LUDOLF, Baron VAN STEENHUIS, ambtman van *Grave*. (1) Deze heeft sedert met zijne familie het kasteel bewoond, zoo als ook later geschied is door zijnen zoon WALRAD, diens gemalin LUCRETIA, geboren Baronnesse VAN DER NOOT, en hunne beide dochters AMALIA CECILIA en GENOVEVA MARIA. De eerste schijnt vroeg gestorven te zijn, doch de laatste huwde hier op den 29. September A°. 1722 met BERNHARD, Grave VAN WELDEREN, Voogd en Stadhouder der Leenen van den lande van *Valckenburg*, (2) welke in 1748 of 1749 moet zijn overleden. Zijne weduwe bleef, als vrijvrouwe van *Heumen*, op het kasteel, tot in 1769, toen het haar goeddacht de Heerlijkheid *Heumen*, (die van *Malden* er onder begrepen), aan de stad *Nijmegen* af te staan voor de somma van tweemaal honderd en vijf en dertig duizend gulden. De afstand had plaats op den 15. October van laatstgenoemd jaar. Zij is *de laatste vrouw van Heumen* geweest, want de verkoop geschiede, naar men hier verzekert, onder de uitdrukkelijke voorwaarde, dat de stad de Heerlijkheid, als zoodanig, niet weder zoude mogen verkoopen, en men zegt verder, dat de hoogbejaarde vrouw, enkel om nog na haar verscheiden van hier *dus* genaamd te worden, zich dezen zeer geringen prijs heeft laten welgevallen.

Niet lang hierna verkocht de stad het Heumensche kasteel met eenige weiden, bouwland en bosch, benevens het regt van vrije jagt en visscherij aan zekeren

(1) Ik ontleende dit uit een oud kerkelijk boek, het eenige, wat van dien aard, hier nog is overgebleven.

(2) Ook dien titel des Graven VAN WELDEREN ben ik aan het genoemd manuscript verschuldigd. Het land van *Valckenburg* lag boven *Maastricht*, aan den regter *Maasoever*.

Digitized by Google

Heer DE CHAVONNES. Sedert is het even vermelde, mede door aankoop, de eigendom geworden van de familie CRAAN. In 1790 werd het oude kasteel, nagenoeg, geheel gesloopt, en op de zelfde plaats een nieuw gebouwd, dat echter, in 1809, weder is afgebroken. De tegenwoordige eigenaren zijn de erfgenamen van wijlen Jhr. J. A. BOREEL DE MAUREGNAULT, en het wordt nog bewoond door Mevrouw de Wed. CRAAN, aan welke achtbare dame ik eene getrouwe afbeelding van het oude kasteel te danken heb.

Ik had mijn verhaal geëindigd. Juist schoof het morgenkoeltje een afgeknaagd en verdord blad aan onze voeten. Mijn vriend zag somber voor zich. Ik raadde zijne gedachten, en zeide met innige ontroering:

Sic transit gloria mundi! (1)

» Voorgeslachten kwijnden henen
En wij bloeijen op hun graf;
Ras zal 't nakroost ons beweenen;
't Menschdom valt als bladren af. »

Derwaarts heen, mijn vriend, naar het onvergankelijke en eeuwige! Heil ons, door JEZUS CHRISTUS, die de onsterfelijkheid en het eeuwig leven heeft aan het licht gebragt! Hierna stonden wij op, want het werd nu ook hoog tijd, om onze wandeling te vervolgen. Wij gingen langs een soort van pad, hetwelk schuins door de grasrijke weide henen liep, naar den *Maasdijk*, latende het dorp aan onze linkerzijde; dat toch wilden wij liever bij onze terugkomst, wanneer dáár alles in veelsoortige drukte en beweging was, in oogenschouw nemen. Neen, nog boeide ons niets, dan de stille natuur, en, te midden van deze, de overblijfselen uit den ouden tijd, nu nog, naast de verschijnselen

(1) Zoo verdwijnt alle aardsche grootheid.

Digitized by Google

der nieuwe dagen, in plegtige stilte te zien en te vernemen! Zoo beklommen wij dan weldra, achter of beter vóór *Heumen*, den vrij hoogen dam tegen de zoo vaak buiten hare oevers tredende rivier. Bloeijende weiden aan de eene zijde, vruchtbare akkers, aan den anderen kant, tot daar, waar de heide begint, en het oog tegen de bergen stuit. Hier en daar aan den dijk kolken. Men noemt ze hier *wielen* en *waoijen*. Reeds zaagt gij er eene aan het einde van den tuin der Pastorie; men vindt er naar beneden nog meer, en als wij nu den dijk hooger op tot *Mook* vervolgden, zoudt gij er nog een tweetal zien. Let er straks maar op, want hier zullen wij den *Maasdam* bereids verlaten, en dien regten weg daar langs gaan, welke — zoo als gij merkt vriend — naar den molen loopt, en daarom ook de *Molenweg* geheeten wordt. Middelerwijl beantwoordde ik twee vragen naar het ontstaan dezer diepe kolken, en of men in dit oord nog heden voor overstroomingen heeft te vreezen, volgender wijze. Die poelen daar zijn hun aanwezen zeer zeker aan dijkbreuken verschuldigd. Zulks blijkt ten overvloede uit de buitengewone krommingen van den dijk, juist om dezelve henen. Maar dat moet al lang geleden zijn, want zelfs de oudste menschen, hier, dragen daarvan geene de minste geheugenis. In het jaar 1820 brak de dijk te *Mook*, bij hoog water, zwaren ijsgang, en geweldigen storm nog eenmaal door. Deze breuk had toen wel niet het ontstaan van een' nieuwen kolk ten gevolge, maar zij zette toch dit gedeelte des rijks van *Nijmegen*, en vooral het land tusschen *Maas* en *Waal*, onder water. Doch daarvoor behoeven wij thans, sedert de *Overlaat der Beersche Maas*, niet meer bang te wezen.

De overlaat der *Beersche Maas*, zegt gij, wat is dat?

Digitized by Google

Als de *Maas* eene bepaalde hoogte heeft bereikt, wordt haar nu weder, tusschen *Kuik* en *Katwijk*, (1) eene overlaat aangeboden, dat is: men heeft haar alsdan de vrijheid verleent, om haar overtollig water, langs dien weg, door het dorpje *Beers* (van hier de overlaat der *Beersche Maas*), en dan verder, naar beneden, in den *Biesbosch* te ontlasten. Door het bewerkstelligen van zulk eene overlaat heeft de regering, beide *Gelderland* en *Noord-Braband* aan zich verpligt. Want én het rijk van *Nijmegen* én het land van *Maas* en *Waal* zijn daardoor, zoo niet geheel, ten minste ten deele voor dijkbreuken en overstroomingen gevrijwaard, en onze Noord-Brabandsche naburen willen zich, om het rente gevende water der *Maas*, den last dezer tijdelijke overlaat gaarne getroosten. Hun wordt de opening derzelve, door één kanonschot van de wallen der vesting *Grave*, als de peilschaal daar het *Om* teekent, ter waarschuwing, te kennen gegeven. Het eenige, wat ons hier, bij den hoogen stand der rivier, nog ongerief veroorzaakt, is het kwel- of welwater, dat echter, zoo veel mogelijk, langs slooten en kanalen, daartoe opzettelijk gegraven, wordt afgeleid.

Onder zulke gesprekken waren wij den *Heumenschen molen* genaderd, een gehucht of buurtschap grootendeels onder de gemeente *Heumen*, met eenen druk bezoehten wind-korenmolen. Van daar de naam. Ziet gij, vriend, dat aantal gebouwen daar bij elkander? Het is de welbekende bierbrouwerij van den Heer VAN DEN BROEK. De uitgevers van de Statistieke Beschrijving van *Gelderland* tellen haar onder de voornaamsten in dit gewest. En met reden! Want het daar gebrouwen bier is niet alleen aangenaam van smaak, maar het wordt er ook uiterst zindelijk toebe-

(1) Ook mede tusschen *Linden* en *Gassel*.

Digitized by Google

reid, en is daarom algemeen gezocht. Dagelijks gaat er een zeer lange, sterke, met genoemden drank zwaar beladen karwagen, waaraan drie reusachtige paarden genoeg hebben te trekken, naar *Nijmegen*, waar het afgeleverd wordt, of om dáár verbruikt, of om naar elders, zelfs naar *Utrecht*, verzonden te worden. In den zomer en herfst blijft het nog bij dien éénen wagen niet, want dan vertrekken er meermalen twee. Voor eenige jaren vond gemelde Heer eene nieuwe biersoort uit, welke hij met den naam van *Nieuw Licht* bestempelde. Welk eene zonderlinge naam, en dat voor bier! En toch hoort men in de, door Limburgers, Noord-Brabanders en Gelderschen altoos, vooral op de Nijmeegsche marktdagen, levendig bezochte herberg, met volstrekte onverschilligheid de anders vreemdklinkende woorden spreken en zoo vaak herhalen: — » kastelein! een glas *nieuw licht!*»

Dit een en ander vertelde ik mijnen vriend op de groote heerbaan, op welke wij hadden post gevat, en die het gehucht in twee deelen scheidt, latende het grootste deel met den molen aan *Heumen* verblijven. Overschrijdt gij dezen gemeenen weg van *Nijmegen* naar *Venlo*, en van daar verder naar *Maastricht*, dus vervolgde ik, dan bevindt gij u in het tegenwoordig hertogdom *Limburg;* nog niet lang geleden zoude uw voet het Belgisch grondgebied hebben betreden. Hoe geheel anders was het hier toen, ook op dezen tijd van den dag, dan nu. Welk een gewoel en beweging toen! Van alle kanten het *halt! halt! werda!* onzer wakkere strijders, soms, aan de overzijde, aardig afgewisseld door het *qui vive!* der Belgen. Hier *wacht! in 't geweer!* dáár vragen naar uw' pas of uwe veiligheidskaart, ginds druk werk aan de oprigting van schansen en redoutes. En nu, rustig en stil. Geze-

Digitized by Google

gende vrede, vooral voor grensbewoners! Merkwaardige *Mookerheide!* Wat hebt gij al niet gezien, en waarvan zoudt gij getuige wezen, als de zonderlinge voorzegging nog vervuld moest worden, welke men in *Noord-Braband*, bij monde en in geschriften, onder het volk heeft gelieven te verspreiden! (1) Kom! broeder, niemand hindert ons nu, en staat ons in den weg; deze *Mooksche baan* over, tusschen die beide huizen door, dat heerlijk, aan de heide ontwoekerd bouwland langs, en dan onze schreden door dat kreupelboschje verhaast naar die hooge plek daar op de bergen! Mijn vriend liet zich ook nu geleiden, en volgde mij langs het gewezen spoor, terwijl ik de voldoening aan zijne begeerte van om te zien, telkens zocht te voorkomen, en ook voorkwam, door het een en ander koddig of ook ernstig verhaal uit de dagen onzer negenjarige inkwartiering. Zoo kwamen wij aan de bedoelde hoogte. Hier nu bood de natuur zelve ons eene allezins geschikte rustplaats aan, waarvan wij dan ook, want wij gevoelden ons door het klimmen eenigzins vermoeid, een dankbaar gebruik maakten. »Neen — dus liet hij zich ten laatste hooren — dat had ik zóó niet gedacht! Dat heeft mijne verwachting verre overtroffen.» Het kon ook haast niet anders! Verbeeld het u, lezer, met mij, en gij, mijn vriend, stel u, als gij dit leest, andermaal al het geziene en genotene voor oogen. Geheel aan onze regterzijde, juist

(1) Hier ging deze voorzegging van huis tot huis, en van mond tot mond. Zij zoude uit een oud boek gehaald zijn, en, onder vele kluchtige bijzonderheden, hoofdzakelijk inhouden, dat er in het jaar 1840 weder een hoogst bloedige veldslag op de *Mookerheide* zoude geleverd worden. Het zou een geloofsstrijd wezen, de zegepraal beslissend, en er zouden zelfs Turken bij tegenwoordig zijn. Intusschen is het jaar 1840 rustig geeindigd.

Digitized by Google

langs de linie der bergen, de aloude *stad der Batavieren*. Met hoeveel welgevallen bleef ons oog eenewijle rustende op dat merkwaardige *Nijmegen*, wiens hooge, schoone kerk met kunstig gebouwden toren, de stralen der zon zoo glansrijk verlichteden! Wat verder de torenspitsen van *Hees* en *Neérbosch*, zich boven het hout verheffende. Vóór ons, aan genen oever der *Maas*, het gansche land van *Kuik*. Hier het sterke *Grave*, daar het eeuwenheugende *Kuik* zelve. Tusschenbeide eene onafzienbare vlakte, met dorpen, gehuchten en bosschen als bezaaid, en treffend geschakeerd door het groen der weiden, het zwart der vruchtbare bouwlanden, het bijna wit der tallooze slooten en beken. En dan die eigene, schoone vlakte, door de kronkelende rivier bekoorlijk afgezet! Daar weder, *Malden* en *Heumen* met hunne torens en boschkaadjen, te midden van bloeijende landerijen; hier de torenspits van *Mook*, langs de helling van eenen heuvel op de heide uitstekende. Vlak vòòr ons de *Mookerheide* zelve, en die heide door kreupelhout, dennenboomen, en meer dan eene kudde schapen, met herders en honden aan het hoofd of in de achterhoede, verlevendigd. Voeg hierbij het onbeneveld uitzigt, de, door de zon hier en daar verlichte, door de wolken verduisterde plekken op het nabij gelegen of meer verwijderd tooneel onzer tegenwoordige beschouwing; en zeg mij dan, lezer, of gij nu ten minste niet eenigermate in onze verrukking kunt deelen, en gij, mijn vriend, of gij, terwijl gij dit leest, u het hier geziene en genotene weder voor de aandacht kunt brengen! Gij zeidet toch: vaarwel, bevallige plek! ik zal u nooit vergeten, toen wij ons gereed maakten, om ons naar die zonderlinge — zoo als het ons nu toescheen — vierkante hoogte, links over de *Mookerheide* te begeven. Deze bereikten wij

Digitized by Google

weldra, en stonden nu voor eene *schans* of *redoute*, met tamelijk hooge borstweringen. Wij betraden dezelve, gingen er rondom henen, doorkruisten de schans, en werden zoo gewaar, dat zij een regelmatige vijfhoek van oud maaksel was. Wie mag die hier wel hebben opgeworpen, wanneer en tegen welken vijand?

Staak voor als nog uw nieuwsgierig vragen, straks zal ik u antwoorden, als wij ook die andere schans, dáár tegen over *Mook*, opgenomen hebben, en op dezelve zullen gezeten zijn. Deze schans nu bevonden wij wel grooter dan de eerste te wezen, doch voor het overige van hetzelfde aanzien, en van gelijken vorm, waaruit wij afleidden, dat beide gelijktijdig en bij dezelfde gelegenheid moesten gemaakt zijn. Toen wij ons op den kant der laatste hadden nedergevlijd, en zóó nog eenmaal het beschreven gezigt genoten, maar nu met het dorp *Mook*, zich langs de *Maas*, kort vóór ons uitstrekkende, verhaalde ik mijn' vriend, die onder dit alles ongeduldig geworden was, het navolgende. Gij hebt zeker wel eens gehoord van den *slag op de Mookerheide*. Deze heeft *hier* plaats gehad. De schans, op welke gij zit, en die andere, zijn, hoogst waarschijnlijk, door de Hollanders tegen de Spaanschen opgeworpen. Het leger der eerstgenoemden, « uit *Hoog-Duitschland* afgebragt, en bestaande uit zeven duizend voetknechten en vier duizend ruiters » had zich *hier*, onder het opperbevel van Graaf LODEWIJK VAN NASSAU, gelegerd en » beschanst, d'oogen hebbende op de Stadt van *Nimaeghen*, om aldaar den Prince van *Oraignien* uit de *Bommelerweerdt* te verwachten.» (1)

(1) Woorden van STRADA, vertaald door WILLEM VAN AELST. Men leze 's mans berigt aangaande dezen slag, in het 8ste Boek zijner Nederlandsche oorlogen, bladz. 536, 537 en verv., maar met het oordeel des onderscheids.

Digitized by Google

Ten einde zulk eene, hun gewis noodlottige verrassing en ontmoeting te voorkomen, zochten de Spanjaarden, door SANCHIO D'AVILA (1) aangevoerd, van stonden aan een beslissend treffen. Daar, ziet ge, trokken zij heen op eenigen afstand van den linker *Maasoever*, vermoedelijk togen zij des nachts, in den omtrek van *Grave*, de rivier over, en rukten hierop door *Neder-*, *Over-Asselt* en *Heumen* herwaarts. Door die plotselinge rugwaartsche beweging, zullen zij de onzen zijn overvallen, en toch was de, spoedig aangevangene strijd, hardnekkig en lang weifelende. Zoo zoude deze, of die schans door de Spaanschen genomen en door de Hollanders hernomen zijn. (2) Ten laatste besliste de overmagt. Het Nederlandsche leger werd verslagen, en grootendeels vernield. De Graven LODEWIJK en HENDRIK VAN NASSAU, beide hoogstbeminde broeders van onzen eersten WILLEM, sneuvelden, en lieten hier, met CHRISTOFFEL VAN BEIJEREN, den zoon des Keurvorsten van den Palts, hun dierbaar leven voor de vrijheid van het lang verdrukte vaderland. Het geschiede op den 14. April des jaars 1574. Is het wonder, dat men, toen de mare van dit droevig voorval verspreid werd, allerwege uitriep: «*loopt* toch *naar de Mookerheide*,» om er namelijk te redden, wat er nog te redden viel, om de vermiste lijken der

(1) Die de afbeelding van dezen veldheer, welke «door den Hertog VAN ALBA van kinds af tot den oorlog was opgevoed, en dien in alle togten, ja tot in der dood toe navolgde,» wenscht te aanschouwen, zie evengenoemden STRADA, aldaar bladz. 422.

(2) Deze bijzonderheid vernam ik van den achtingwaardigen majoor N. C. NETLER, die haar ergens, ZEd. Gestr. meende in *den Staat van alle Volken*, gelezen had, en mijn, door de uitdrukking van STRADA opgevat gevoelen, aangaande den oorsprong dezer schansen, grootelijks versterkte, met de verzekering, dat ZEd. Gestr. die reeds, in 1785, in den zelfden staat had aangetroffen.

Digitized by Google

gevallen Edelen, zoo mogelijk, op te sporen? Dit gezegde nu is later een spreekwoord geworden, van hetwelk men zich nog wel eens bedient, om iemand, hetzij in scherts of ernst, eenig kwaad toe te wenschen. (1)

Wij verdiepten ons in het grijs verleden, huldigden de nagedachtenis der genoemde braven, die hier in eene onbekende plaats een verborgen graf vonden, en dankten Gode, in ons hart, voor de eindelijke zegepraal onzer vaderen, uit den strijd tegen moedwil en verdrukking, die tachtig jaren duurde, en de levens van zoo vele en waarlijk groote mannen zoo ras vernietigde.

Levendig aangedaan, maar toch ook bemoedigd, verlieten wij dit merkwaardig oord, deze aangename plek, en daalden nu den berg af naar eene diepe vallei, die wij regts door- en afgingen, en ons spoedig in het dorp *Mook* geleidde. Vroeger heette dat *Mouwick*, en was het mede van een versterkt kasteel voorzien, hetwelk echter sedert lang is afgebroken, en waarvan nu nog alleen de grondslagen zigtbaar zijn. Wij gingen het dorp eens door, zagen, hoe het zich in eene bijna regte lijn van huizen, langs de *Maas* uitstrekt, en begaven ons, na de nette R. C. kerk bezigtigd te hebben, over den dijk weder terug naar *Heumen*.

Op den terugweg, die nu weinig bijzonders meer voor ons opleverde, vertelde ik, hoe er te *Mook* en *Heumen*, zekere *Gilden* bestaan, welke den naam dragen van den Patroon of Beschermheilige der dorpen; zoo heeft

(1) De lijken der gesneuvelde helden zijn nooit gevonden. Zie STRADA, ARKSTEE, bladz. 208, Noot. — Misschien kan men zich met de door mij gegevene verklaring dezes vaderlandschen spreekwoords vereenigen?

Digitized by Google

men te *Mook* het gild van *St. Antonius*, te *Heumen* het *St. Joris* gild; hoe derzelver leden, met den kapitein des gilds en de gildemeesters aan het hoofd, eenmaal 'sjaars, in plegtigen optogt, met vaandel en snaphaan, naar eene daartoe bestemde plaats in de gemeente optrekken, om er naar den vogel te schieten. Die het geluk heeft dezen vogel zóó te treffen, dat hij van den hoogen staak nedervalt is *Koning*, en als zoodanig, gedurende het volgend gildjaar, vrij van alle gemeentewerk, want de overige gildebroeders moeten het alsdan voor hem waarnemen. (1) Terstond hierop wordt hij met de koninklijke versierselen omhangen, en in zegepraal naar huis geleid. Deze versierselen bestaan in een aantal zilveren platen, met zilveren kettingjes aan elkander vereenigd. Op die platen zijn de namen der onderscheidene koningen, met de dagen en de jaren hunner overwinningen, waarachter soms nog een aardig rijmpje volgt, gegraveerd. Jammer dat er van zijn verloren gegaan; zij zouden anders nog vele bijzonderheden aangaande de geschiedenis dezer oorden hebben verklaard, of aan het licht gebragt. Intusschen is de oudste der platen te *Mook*, nog van het jaar 1684, waarop staat:

WOLTER GOTTFRIET
VON NYVENHEIM, Gnt-nij kercken
Heer su Driesberg
Kessel und Moock,
ect. Koninck. A°. 1684.

(1) De persoon, welke driemaal achter elkander den vogel schiet, heet *Keizer*, en blijft zulks *voor zijn gansche leven*, onder het genot der jaarlijksche voorregten van de koningen. — Zulk eenen keizer ziet men, gelijk zich denken laat, zeldzaam. Intusschen was het de vader van dien ouden man te *Mook*, GOOSENS geheeten, van wie ik later nog spreken zal.

Digitized by Google

Aan de ommezijde een wapen met twee tegen elkander overstaande hamers, en boven dat wapen eene kroon; terwijl derzelver rij te *Heumen* geopend wordt met eene van het jaar 1618 met den naam:

LVUB. (hier tusschen eene lelie) SEGERS.

Koninck. (I)

Een hoog bejaard man, te *Mook*, verhaalde mij eens, van zijnen vader vernomen te hebben, dat deze gilden hier eenen geschiedkundigen oorsprong hadden. Te weten: er bleven in onze grensstreken, zoo vaak door oorlogen beroerd, zoo dikwijls van beheerschers veranderd, altoos soldaten, hetzij Spanjaarden, Franschen, Duitschers en anderen, achter. Deze nu liepen, om in hun onderhoud te voorzien, het land af, beroofden en plunderden deszelfs bewoners. Hierom vereenigden zich deze tegen hen. Na zich in het schieten geoefend te hebben, poogden zij hen in geregelde togten te verdrijven, dat hun meestal gelukte. Sedert bleven die vereenigingen bestaan, gingen van de vaders op de zonen over, en kregen, na verloop van tijd, het aanzien, dat zij nog heden hebben.

Zoo waren wij in *Heumen* eer wij er aan dachten, en dáár was nu alles in veelsoortige drukte en beweging. Wij traden in de zindelijke school, waarin zich meer dan honderd kinderen bevonden, en prezen het doelmatig onderwijs des meesters. Voorts

(1) Ik zag in de lange rij dezer platen er nog eene, grooter dan de andere, die mede ten bewijze strekt, dat ook hier de aanzienlijken zich daaraan niet onttrokken hebben Zij bevatte de volgende inscriptie:

WALRAD VAN STEENHUIS, Heer van *Heumen*, *Malden*, Oplo, Koninck A°. 1713.

Aan de ommezijde twee wapens, nevens het eene STEENHUIS, nevens het andere VAN DER NOODT.

Digitized by Google

geleidde ik mijnen vriend naar de kleine, maar zindelijke kerk onzer Hervormde gemeente, en toonde hem het zilver, ten gebruike bij het H. Avondmaal, nog onlangs, uit de eigene bijdragen harer weinige leden, (1) met een zilveren kan vermeerderd. In een nevengebouw, hetwelk over eenen grafkelder was opgetrokken, vonden wij een' grooten paal met zware ijzeren ketenen voorzien, en waaraan een vervaarlijk blok gehecht was. Hoe die hier gekomen zij, heb ik niet kunnen te weten komen. Hij had — daarvan droeg hij de duidelijkste blijken — lang in den grond gestaan, misschien wel in een der onderaardsche gewelven van het oude kasteel, en waaraan dan waarschijnlijk de misdadigers werden geklonken. Hierop gingen wij weder door het dorp, langs de plek, waar nog in 1829 een sierlijk, in den Chineschen smaak gebouwd, woonhuis stond, nevens de pastorie, naar de andere zijde van *Heumen*, dat zich van hier nog wel een kwartier uurs ver uitbreidt, en bereikten weldra, door bosch en bouwland heen, den zoogenaamden *Galberg*, vermoedelijk verkort van *Galgenberg*. Zouden hier ter plaatse de Heeren en Vrouwen van *Heumen*, met voorkennis en onder toestemming der Burggraven van *Nijmegen* en deszelfs rijksgebied, (2) het halsregt niet hebben uitgeoefend? Wij genoten hier nog eenmaal een heerlijk uitzigt op *Grave*, op *Wijchen* met zijn trotsch kasteel, en op de ruïne van *St. Wilbert*, vroeger welligt eene kapel aan

(1) De gemeente van *Heumen*, met *Malden* vereenigd, telt nog geen 40 zielen. Zij is, met *Groesbeek* gecombineerd, eene van die weinige gemeenten in ons vaderland, waar te gelijk *en* het collatieregt (door de stad *Nijmegen*), *en* de regten van een vrij beroep (door den Groesbeekschen kerkenraad) worden uitgeoefend.

(2) Zie ARKSTEE, in zijn meergenoemd werk, bladz. 190 en verv.

Digitized by Google

WIGBERT of WILLEBRORD toegewijd, (1) en waarheen wij nog jaarlijks, tusschen de Maria-feesten, talrijke geloovigen in devotie zien opgaan, om zich of de hunnen, mede door en ten gevolge van offergaven, in eene dáár geplaatste en wel verzorgde kist te storten, vooral van de koorts te vrijwaren. Nadat wij ook aan de ommezijde ons altoos lief liggend *Heumen* in oogenschouw hadden genomen, keerden wij langs veld en bosch huiswaarts, en dankbaar voor het geziene en genotene, besloten wij, dáár aangekomen, den volgenden dag rustdag te houden, om op den tweeden onze wandeling over *Malden, door het Nederrijksche wald naar Groesbeek en terug* aan te vangen.

(1) «Op de kaart staat *St. Waltick.* Zij wordt hier en in den omtrek algemeen *St. Wilbert* geheeten, en behoort onder het kerspel van *Over-Asselt.* Haar invloed moet groot geweest zijn, toen dat dorp (zie de derde wandeling) nog van een adellijk vrouwenklooster, en onderscheidene kasteelen was voorzien. Stok-oude menschen vermelden, van hunne stok-oude voorgangers naar het graf, vernomen te hebben, dat de muren der ruïne zich reeds in hunnen tijd in dusdanigen toestand bevonden hebben, als waarin die thans nog verkeeren. Overigens heeft de kapel *hier* nog al eenige overeenkomst met die te *Keent* waarvan de vierde wandeling eenige beschrijving geeft.

Digitized by Google

TWEEDE WANDELING.

MALDEN.

(*Nederrijk's Wald, Groesbeek.*)

Hij is een regt *Batavier*.

«Hoe gelukkig, dat wij het met het weder nogmaals zoo goed zullen treffen, als eergisteren:» zeide mijn vriend, toen wij volgens gemaakte afspraak, onze Tweede Wandeling in het zeer vroege morgenuur begonnen. En waarlijk, zoo liet het zich aanzien. Een heldere hemel boven ons, waaraan nog slechts weinige starren zigtbaar waren. Want de morgenstar, die ons door haar scherp licht, over de heuvelen heen, aanstonds in het oog viel, had den glans der anderen reeds min of meer doen tanen. Weldra zouden zij allen verdwenen, en die blinkendste der hemellichten in den plegtigen dageraad, die stille verkondigster van de nadering der dagvorstin, schier ook niet te onderkennen zijn, als deze zich aan den horizon vertoond zou hebben. «Hoe digter bij de Natuur, hoe nader bij God.» Gij herinnert u zeker dit schoon gezegde van een' onzer Akademische leermeesters. — Hoor eens! En wij vernamen het gezang en gekweel van den nachtegaal en den leeuwerik. Hoe liefelijk zongen zij te gader de Majesteit van den Schepper. Misschien is er geene streek, waar

Digitized by Google

zich zoo velen der eerstgenoemde vogelsoort ophouden, als hier, en in den omtrek. Meermalen nestelden zij zich in een prieël van onzen tuin, en dan, welk een genoegen in zoo menigen zomerschen avondstond! Thans verhieven zij, na genomen ruste, hunne stemmen in den morgen, en paarden hunnen vriendelijken zang met het zacht gekweel van den, tegen den dageraad, en de naderende zon vrolijk opstijgenden leeuwerik. Welke verscheidenheid, en toch zoo groote harmonische ineensmelting! Daar gingen wij heen, behoorlijk gestemd, om te zien, te gevoelen, te genieten. De laan van Populieren, welke naar het Heumensche kasteel en de *Maas* geleidt, werd nu voorbijgegaan, en aanstonds daarop, langs het huis van den Burgemeester van *Heumen* en *Malden*, een' vrij breeden weg, de *Looistraat* geheeten, en van tegenover gestelde rigting, ingeslagen. Wij hadden spoedig het aangenaam *Heumen* achter ons. De *stad der Batavieren* daagde steeds meer en meer vóór onzen blik. Aan onze regterzijde schoon bouwland, boekweit en korenvelden. In het verschiet de *Mookerheide* met hare heuvelen, zonderling gekleurd door den toenemenden glans des hemels. Links statig boschgevaarte, vreemd geschakeerd. — Door 't ontginnen van den grond wordt hier veel gearbeid. Dank hebbe daarvoor de regering van *Nijmegen*, welke thans de arbeidende volksklasse van *Heumen* laat werken en verdienen, om er later voor de stad harer zorgen vruchten van te trekken. Doch merkt gij die hoogte wel aan onze linkerzijde? Ziet gij die hofstede op den heuvel daar? Men noemt haar den *Blankenberg*, vermoedelijk naar het *blanke* zand tegen den vrij steilen *berg*, op welken de hoeve gelegen is. Wij beklommen denzelven, en hadden er geen rouwe

Digitized by Google

over. Van hier toch zagen wij den opgang der zon, een genot, door stedelingen gewenscht, en door landbewoners dikwijls veronachtzaamd. Welk liefelijk landschap vertoonde zich dáár aan onze blikken! Vóór ons, bosch, weiland, een reeks van *Mooksche bergen*, door den *St. Jans-berg* beperkt; daar tusschen het wijd uitgestrekte *Malden* — verder de *Heumensche molen*, de torens van *Mook* en *Kuik*, zich in eene schier regte lijn langs die bergen verheffende; achter ons eene nieuwe reeks van boschrijke, bebouwde en onbebouwde heuvels, zoo ver het oog reikte. Deze heuvels zeide ik tot mijn' vriend, toen hij mij naar derzelver oorsprong vraagde, strekken zich, geloof ik, tot voorbij *Burgharen* uit. Zij zijn waarschijnlijk de *Terpen* van de oude bewoners dezer streken tusschen *Maas* en *Waal*, die ze te midden dier rivieren zullen opgeworpen hebben, om voor derzelver woede beveiligd te wezen. Ik kan mij de zaak niet wel anders voorstellen. Of zoude niet uit de omstandigheid, dat deze heuvelen hier, schoon landwaarts in, juist beginnen, waar de rij der Mooksche bergen met de toppen, op welke *Nijmegen* is gebouwd, eindigt, (1) zoo als gij ziet, tot de zorg en den arbeid van menschen zijn te besluiten? Doch wilt gij die liever aan de scheppende almagt Gods, of aan de eene en andere geweldige werking van Zijne natuur hebben toegeschreven; weet, vriend, dat ik dit uw gevoelen prijs en eerbiedig. Wij traden den *Blankenberg* af, en bereikten weldra

(1) « O laatste en eerste berg van d' *Oceaan* gerekend!
Waar langs de grijze *Rhijn* (deszelfs zuidelijke arm, later *Waal* genoemd) met trotsche golven snelt. »
SMETIUS in zijn lofdicht op *Nijmegen*, aangehaald door ARKSTEE; *Nijmegen*, de oude Hoofdstad der Batavieren, bladz. 132.

Digitized by Google

een statig bosch, met hooge eiken, aan den zoom van het Heumensche en Maldensche Broek gelegen. Hier trok eene zonderlinge verhevenheid al onze aandacht tot zich. Bij onderzoek bleek zij ons van eene groote massa steenen en aarde te zijn opgeworpen. Rondom haar duidelijke sporen van grachten. Wij stonden vóór de overblijfsels van den *Maldenburg*. Zoo heette vroeger het kasteel of slot van *Malden*. Nog schrikt het volk bij het hooren van dezen naam, want het zoude, volgens de overlevering, waaraan men nog heden, en dikwijls niet ten onregte, groote waarde blijft hechten, een *Roofslot* geweest zijn. Hoe zullen in *dat* geval de bewoners van hetzelve den omtrek verontrust, hoe in vervlogen eeuwen hebben geroofd en geplunderd, verbrand en gemoord! En wie weet, welk woest feestgedruisch er, na zulk eenen strooptogt, in de zalen van het slot met schrik en beving van buiten werden waargenomen. Want dat men daar binnen gerust kon zijn, en zich voor iederen overval veilig achten, scheen ons, naar de nog blijkbare teekenen van versterking te oordeelen, ontwijfelbaar. (1) Wij verlieten den *Maldenburg*, dankbaar voor de tijden, welke wij beleven, aangezien die vroegere van openbaar geweld,

---

(2) Hoe vele moeite ik mij ook gegeven heb, om aangaande den *Maldenburg* in het zekere onderrigt te worden, heeft mij dit echter geenzins mogen gelukken. Ik heb mij dus met de, hier allerwege verbreide, overlevering moeten te vrede stellen, waarbij ik nog deze, mij onlangs medegedeelde, bijzonderheid kan voegen, dat namelijk de hoefijzers van de paarden dezer roofheeren steeds verkeerdelijk waren geslagen, waarvan het gevolg zoude geweest zijn, dat men hun spoor op den openbaren weg altoos bijster was.

Digitized by Google

straffeloos gepleegd, zijn voorbijgegaan, om gewis nimmer weder te keeren. Ons lokte thans eene soort van dijk of dam over het reeds genoemd Broek, waarschijnlijk aangelegd, om het verkeer tusschen het kasteel en het dorp *Malden* levendig te houden. Wij volgden dezen dam te liever, omdat hij op een huis toeliep, hetwelk zich door grootte en bouw kennelijk onderscheidde. Spoedig hadden wij hetzelve bereikt. Het is het voormalig *Jagthuis* des Heeren van *Heumen* en *Malden*. Een in den zijmuur gemetselde, en voor dien tijd fraai bewerkte steen, gaf ons, onder een *Wapen*, bestaande in een' *Vos* met een *Anker*, en een schuins daarover liggend *Kruis*, het volgend rijmpje te lezen:

A°. 1609
WILT DAER
OP LETTEN HEFT
PETER VOS DIT
HUS DON SETTEN.

Deze PETER VOS was destijds een aanzienlijk Nijmeegsch burger. Bevriend met de toenmalige eigenaars der Heerlijkheden *Heumen* en *Malden* van het geslacht *Groesbeek*, zullen deze hem hebben vergund, dit *Hus* hier te *don Setten*, om van het buitenleven en de jagt genot te hebben.

Hoe is dan dit gebouw later aan de Heeren en Vrouwen dier Heerlijkheden gekomen? vroeg mijn vriend. Weet gij het soms?

Ja, maar weder door eene sage, welke mij aldus werd mede gedeeld: Naauwelijks was de Heer LUDOLF VAN STEENHUIS, ten jare 1660, door aankoop in het bezit geraakt van *Heumen* en *Malden*, of

Digitized by Google

hij haastte zich, om ook dit uitstekend huis magtig te worden. De zoon van dezen PETER ANTHONIS VOS, in 1655 en 1658, Burgervader te *Nijmegen*, (1) werd door hem tot den verkoop aangezocht, maar weigerachtig bevonden. Doch door lang en lastig aanhouden onverduldig geworden, vorderde hij eindelijk voor koopprijs *duizend Dukatons*, maar *deze moesten in een en hetzelfde jaar geslagen zijn.* Nu was hij, naar hij meende, zeker van zijne zaak. Hij konde zich toch niet voorstellen, dat de voldoening, bij zulke voorwaarde, mogelijk ware? Hoe bedroog bij zich! Want LUDOLF VAN STEENHUIS telde hem, na eenigen tijd de verlangde stukken werkelijk toe. Zoo werd het huis van vos, in spijt van dezen, de eigendom van den Heer van *Heumen*, die het van stonden aan tot zijn *Jagthuis* verhief. In 1769 kwam hetzelve door de schikkingen der laatste Vrouwe van *Heumen* en *Malden* aan de stad *Nijmegen*, die het vóór weinige jaren in het openbaar heeft doen verkoopen, waarom het thans weder, als voorheen, schoon het den naam van Jagthuis is blijven houden, eenen bijzonderen persoon toebehoort.

Wij wandelden verder. — Het dorp *Malden*, vroeger eene heerlijkheid der *Graven van Cleve*, later aan die van *Heumen* toegevoegd, kon nu niet langer de aandacht van mijn' vriend boeijen. Hij zag, ja, deszelfs uitgestrektheid, de nog onlangs vernieuwde en vergroot-

---

(1) Ik vind hem, als zoodanig op de lijst der Burgervaderen van *Nijmegen*, medegedeeld door AARKSTÉE in zijn meergemeld werk bl. 241—247, waaruit tevens blijkt, dat ook sommigen van zijne nakomelingen dien gewigtigen post bekleed hebben. JACOB VOS was in 1747; PETER ANTHONIS VOS in 1784 Burgemeester ter dezer stede.

Digitized by Google

te R. C. kerk, een en ander lief, met hoog geboomte omgeven, zomerverblijf, maar hij wilde voort, derwaarts heen naar de bergen, en ik met hem. Wij traden dan achtereenvolgens eerst de Maldensche baan, en daarop de Mooksche, tusschen vrij goed, aan de heide ontwoekerd, bouwland over. Weldra bevonden wij ons in het zoogenaamd *Heumenschoord*, waaraan het *Maldens-vlak* is grenzende. De ontginning der heide, waaraan de stad, reeds sedert jaren, moeite noch kosten spaart, ontging ons niet.

Gij ziet daar die opgeworpen hoogte van zoo een' zonderlingen vorm. Het is de *Polijgoon*, een *veelhoekig* gevaarte, dienende, om door de *Artillerie* der vesting *Nijmegen*, bij hare jaarlijksche practische oefeningen, als doelwit met kanon te worden beschoten, waarbij de kogels, door uitgraving, weder gevonden, en alzoo groote ongelukken voorgekomen kunnen worden.

Sedert ging ons pad over de heide langzaam naar boven. Een helder wit gebouw, dat ons reeds lang om deszelfs hooge ligging op de bergen of heuvels had tegen geflikkerd, verstrekte ons in dit eenzaam oord tot eene gewenschte baak. Weldra moesten wij klimmen, hetwelk aanhield, tot dat wij den weg hadden bereikt, die van *Nijmegen* naar *Groesbeek* loopt, en de *Groesbeeksche baan* genoemd wordt. Wij hadden den eersten stap gezet in het *Nederrijksche-wald.* Dit wald of woud strekt zich van het grondgebied der stad *Nijmegen* tot aan de grenzen van *Pruissen* uit, wordende hetzelve noordwaarts door de *Kleefsche-Baan*, en hier, naar het zuiden, door deze *Groesbeeksche* beperkt. Te voren met het *Ober-reichs-wald*, thans het *Kleefsche*, vereenigd, waren zij te zamen de eigendom der

Digitized by Google

Duitsche keizers. Intusschen schijnen er ook de Graven van *Cleve*, op grond van verkregene regten en privilegiën, gezag te hebben uitgeoefend. Echter niet langer dan tot 1331, als wanneer de toenmaligen Graaf deze regten en privilegiën, bij verkoop, (1) afstond aan REINOUD, Graaf van *Gelder*, die weldra den titel van Hertog bekwam, en ook als zoodanig voor zich en zijne nakomelingen in het bezit van het wald is bevestigd geworden.

Dit woud, mijn vriend, is volgens het gevoelen der meest beroemde oudheidkundigen, (2) het *sacrum nemus Batavorum*, waarvan de Romeinsche geschiedschrijver TACITUS gewaagd. *Hier*, in dit, hunnen afgoden geheiligd woud, hielden dan onze voorvaderen, de hoofden der onderscheidene stammen, met zoovele van hunne onderhoorigen, als er bij konden en mogten aanwezig zijn, hunne zamenkomsten in den stillen nacht, onder den blooten hemel, op eene opene plek met statig houtgewas omringd, en nu eens door de maan, dan door fakkelglans vreemd verlicht. *Hier* werd dan, uit kostbare offerschalen, de wierook geplengd op de, van zoden opgerigte al-

---

(1) Dit betrof echter alleen dat gedeelte van het woud, hetwelk sedert het *Nederrijksche-wald* geheeten is; want op het ander deel, van af dat jaar het *Kleefsche* genoemd, heeft de Graaf van *Cleve* zich zijner regten voorbehouden.

(2) PONTANUS, SLICHTENHORST, SMEITUS en anderen. slechts weinigen spreken hen tegen, die daarenboven nog onderling verschillen, vermits de een het *Sacrunnemus* zoekt bij *Batenburg*, de ander bij *Wijk bij Duurstede*, welke steden door deze en gene wederom, hoewel ten onregte, voor het *Oppidum Batavorum* gehouden worden. Men zie ARKSTEE, a. w. bl. 212 v. v. vooral aanteekening 40.

Digitized by Google

taren, geplaatst vóór de beeldtenissen van *Wodan* en andere Godheden. *Hier* riepen allen, door den mond van gewijde Priesters, hunne namen aan, om hulpe en ondersteuning in den hagchelijken strijd tegen de toenmalige wereldbeheerschers! *Hier* werd dan, na onderlinge woordenwisseling, na bedaarde vrijmoedige vermelding van de kansen en gevaren des krijgs, tot dezen besloten. *Hier* zwoer men dan elkander, onder het oog der Goden, den eed van moed en trouwe! *Hier* werd dan CLAUDIUS CIVILIS, onder der Barden feestgezang, in triumf op *zijn* schild rondgedragen! *Hier* vereenigden zich dan allen aan eenvoudige maaltijden, en gingen voor het scheiden, drinkschaal en -hoorn levendig rond, om zich op bepaalden tijd en plaats andermaal te verzamelen, maar dan ter oogenblikkelijke aanvaarding van eenen strijd, zoowel door hun afkeer van onderdrukking als hunne vrijheidliefde gebiedend gevorderd! *Hier*... doch ik merk, vriend, dat ik in te grooten geestdrift kom. Het verheugt mij intusschen te zien, dat gij daarin deelt. Wie zou het ook niet in dit oord van zoo belangrijke herinneringen? Reeds een JULIUS CÆSAR zoude zich *hier* met de jagt hebben verlustigd. (1) En hoe velen deden zulks *na* dezen Romein, den voorganger van keizer AUGUSTUS! Van keizer KAREL, die naar den naam van CHRISTUS werd genoemd, en sedert *de Groote* is bijgenaamd, en van sommige zijner nazaten weet ik dit zeker. Zij hadden *hier* ook bestendig hunne Woudgraven en Houtvesters. Welk eene hoogst voortreffelijke jagt moet dit Woud hebben opgeleverd! Of waarom an-

(1) SLICHTENHORST verhaalt uit BERCHEMIUS, dat Graaf JAN van *Cleve* hier op de jagt een hert doorstoken heeft, hetwelk een' halsband droeg met den naam van JULIUS CÆSAR.

Digitized by Google

ders zoude er ten jare 1266 tusschen de Graven van *Gelre* en *Cleve* een verdrag zijn gesloten, volgens hetwelk beide zich, zóó voor zich, als voor hunne nazaten, onder zeer aanzienlijke getuigen, (1) plegtig verbonden, om nimmermeer te zullen gedoogen, dat het Rijkswald werde uitgeroeid? O, wat zijn verdragen van menschen; schoon zij ook als wereldlijke en geestelijke magten worden erkend, en gehuldigd! Hoe veel is er hier sedert verdwenen, gerooid, vernietigd, en opgebouwd! Het was toch nog in dien tijd geheel bosch, waar tusschen zich eenige wachters-woningen met den, hun verleenden bouwgrond, onder het geboomte schier verscholen konden achten. (2)

Dat alles riep ik mijnen vriend toe op de *Groesbeeksche-Baan*, terwijl wij een uitzigt hadden en genoten, hetwelk dezen weg, aan beide zijden met hoog en lommerijk geboomte beplant, tot een der schoonsten van dezen omtrek heeft verheven. Wij hadden denzelven thans tot *Groesbeek* kunnen vervolgen, doch overmits ik het verlangen naar-, en den

---

(1) De namen der Graven waren OTHO, Graaf van *Gelre*, en THEODORICUS Grave van *Cleve*; die der getuigen of scheidsregters HENDRIK, Bisschop van *Utrecht*, WILLEM, Graaf van *Gulik*, en GOZEWIJN, Heer van *Borne*. Handvesten van *Nijmegen*, bl. 186 not. 5.

(2) Van daar is ook het eigenaardig regt, den Burgeren van *Nijmegen* oudtijds toegekend, volgens hetwelk deze het dorre hout in het Wald geheel, en het groene, maar dan staande op eenen wagen en met den derden slag te bereiken, vrij mogten afhouwen. ARKSTEE a. w. bl. 87. TEN HOET Geldersch Lustoord enz. bl. 50. Overigens had het Nederrijksche Wald een bijzonder gerigt, bestaande in correctioneele zaken uit den Woudgraaf of Rigter met twee Raden der stad, terwijl er in het crimineele nog vier Schepenen van *Nijmegen* werden toegevoegd. Zie verder ARKSTEE bl. 192 en 193.

Digitized by Google

smaak van mijnen vriend voor- afwisseling van tooneelen, en verscheidenheid van gewaarwordingen kende, en hem zoo veel mogelijk genot wenschte te verschaffen, verkoos ik de doorsnijding van het Nederrijksche Wald, door de zoogenaamde *Meerwijk*. Wij konden dan te *Berg en Daal* wat uitrusten, en ons daarop aan de andere zijde des wouds naar het even vermelde dorp wenden. Weldra bevonden wij ons op het Landgoed *Nieuwland* (Bakkers-berg): hier lieten wij nog eenmaal onze blikken weiden over het vergezigt, dat ons reeds zoo lang gebocid, en nu, door het glooijende, levendige, en liefelijke van deszelfs voorgrond, nog grootere aantrekkelijkheid verkregen had. Thans werd de daaraan grenzende plaats: *de Wester-Meerwijk* door ons opgenomen. Van daar leidde ons eene prachtige laan van zware boomen naar de *Water-Meerwijk*. Dat water dáár, hoe verraschte het mijnen vriend, die hetzelve *hier*, in deze hooge dreven, niet gezocht had. Aan het einde dier laan voerde ons een aangenaam pad noordwaarts heen. Na een weinig wandelens bereikten wij de *Kleefsche Baan*, en waren wij weldra zittende op de zoo druk bezochte bovenkamer van het bekend Logement te *Berg en Daal*.

Dat *Berg en Daal*, een gehucht, dus genaamd naar de vele, hier aanwezige bergen en dalen, ligt reeds gedeeltelijk op het Pruissisch grondgebied. De Kleefsche Baan maakt hier, even vóór dit Logement de grensscheiding. Aan *deze* zijde toont u een paal met witte en zwarte, schuins getrokken, strepen dat vreemder terrein — de genoemde weg is, en blijft tot bij *Wielder* een Nederlandsche. Wat ge aan deszelfs overkant ontwaart, is mede aan ons, zoo verre uw oog kan reiken. Wij zaten intusschen in het

Digitized by Google

Duitsch-koningrijk, en rustteden op de reeds vermelde bovenkamer eens ter deege uit, welke rust, op zich zelve reeds genoegelijk, door het verrassend schoon en niet te beschrijven uitzigt, nog zeer verhoogd werd.

Na eene korte poos toevens, trouwens de tijd van den dag drong ons, en daarenboven schenen zich thans eenige onweêrswolken aan den gezigts-einder te vertoonen, bragt ik mijnen medgezel op eene plek, die ik steeds voor de allerschoonste van *dezen* omtrek gehouden heb. Dáár staan wij, de herberg op eenigen afstand achter ons, op eenen der vele rondom gelegen heuvel-toppen, aan onze regterzijde bergen en dalen in schier ontelbare menigte. Hoe majestueus verheft zich daar die *Duivelsberg* (1), met zijnen uitgegraven' kruin; hoe liefelijk die *Filosofen-vallei* met hare digte boschkaadjen! Welk eene massa houtgewas, van hoe onderscheiden soort en gedaante op de hoogten en in de diepten, nu door den helderen, dan door den soms tanenden glans der zon, bij afwisseling opgeluisterd en verdonkerd; achter die bergen en dalen, achter die heuvels en valleien, in welke men hier

---

(1) Alzoo genoemd naar eene legende, volgens welke de Duivel eenen grooten schat in denzelven heeft verborgen. Men kan den rijkdom door aanhoudende gebeden en bezweringen onder het uitgraven verkrijgen. Men heeft het meermalen beproefd, en het eenmaal zelfs zoo verre gebragt, dat de schatkist werd gezien. Doch nu werden beden, bezweringen enz. vergeten, en — de schat verdween. De berg is overigens begrensd aan den *Hollen Doorn*, eene merkwaardige streek aan deze zijde van de oude Kleefsche-Baan, waar, blijkens eene menigte dáár gevonden voorwerpen, eene legerplaats der Romeinen is geweest. TEN HOET, a. w. bl. 46 en 106. v. v.

Digitized by Google

en dáár heerlijk bouwland, hier en daar zelfs door weidedreven afgewisseld, aantreft, het dorp *Wielder*, welks toren zoo scherp afsteekt tegen het blaauw der Kleefsche bergen. De stad *Kleef* is aan derzelver helling duidelijk te onderscheiden. Meer noordwaarts in de vlakte stuit het oog op *Emmerik* en omliggende plaatsen, welke vlakte door den *Rijn*-stroom, en later door de breede *Waal* doorsneden en versierd wordt! Duidelijk kunt gij van hier den damp der stoombooten op de beide rivieren zien! *Zifflijk* vertoont zich tusschen twee heuvelen aan onzen blik. De vlakte breidt zich nu verder naar het Noorden meer en meer uit, welke aan den gezigts-einder door den *Eltenschen*-berg en de *Veluwe* gesloten wordt. Wat dorpen en steden tusschen daar en ons! Mijne altoos geliefde geboortestad *Arnhem* ginds! Zoude ik u vergeten? Dan vergat ik ook mijne ontslapen' Ouders, bloedverwanten, vrienden; de dagen mijner jeugd, de jaren als jongeling, in u en in uwen heerlijken omtrek doorgebragt! — Wij gaan eenige schreden verder! Zie daar de vallei van *Beek* vóór ons, en dit aangenaam dorp aan haren ingang. Hoe schoon is hier alles! die groene heuveltoppen, van welke u hier en ginds prachtige gebouwen tegenblinken, die onderscheidene hellingen, waaraan deze en gene boerenwoning, tegen dezelve gelegen, zoo veel lieffelijks toevoegen; de vallei zelve met haar vruchtbaar bouwland, aan welke bedrijvige landlieden groote levendigheid geven; en dan dat *Beek*, met zijne twee kerken en torenspitsen, deszelfs smaakvol gebouwde woonhuizen, en daar achter, dat vergezigt over den *Ooijschen-polder* en de *Betuwe*, tot dat het oog, vermoeid van het weiden over deze bekoorlijke vlakte, aangenaam stuit tegen de bergen der *Veluwe*

Digitized by Google

aan gindsche zijde van, « dien grootvorst van *Europa's* stroomen" (1), den kronkelenden *Rijn*. Hoe gaarne was mijn vriend eens afgedaald! Maar hij begreep met mij, dat wij zóó ons besproken dagreisje onmogelijk konden volbrengen; daarenboven verwachteden ons nog meer schoonheden op onzen togt. Wij gingen derhalve dadelijk terug, langs de *Berg* en *Daalsche* herberg, en betraden kort hierop de Baan, welke even zoo genoemd wordt, en die ons nu regtstreeks naar *Groesbeek* leidde.

» Nimmer » zeide mijn vriend « heb ik grootere verscheidenheid en afwisseling aanschouwd, dan nu: hier weder bosch, waar gij u heenwendt; welke heuvels en dalen op dezen weg! hoe is het mogelijk, dat hier eenig voertuig over kan, en toch zie ik daarvan de sporen! Mijne oogen worden inderdaad vermoeid; *hier*, onder het lommer van deze eiken en dennen, bekomen zij weêr. »

Intusschen vergunden ons de hier en daar in het bosch gemaakte openingen, soms verrassende blikken te werpen op den verwijderden omtrek. Zoo stonden wij eenmaal op eenen viersprong. (2) — Links de *Eltensche*-berg aan den *Rijn*-kant. Regts de vlakte, van de *Maas* doorsneden; achter ons de weg, waarover mijn togtgenoot daar even een zoo juist oordeel velde, en nu vóór ons, terwijl wij leunden tegen eenen boom, welke men, niet onaardig, in het midden

(1) Wijlen ELIAS ANNE BORGER noemde hem alzoo, in zijn bekend dichtstuk *aan den Rijn*.

(2) Wel te onderscheiden is *dit* bosch van het woud, *de vier perken* genaamd, hetwelk meer benedenwaarts in het Nederrijksche-wald gelegen is, doch overigens het eigen aanzien heeft. Twee groote lanen, die elkander in het middelpunt doorsnijden, vormen hier den viersprong, terwijl zij het woud in vier perken verdeelen.

Digitized by Google

van den viersprong plaatste, de toren van *Groesbeek*, zich even boven de heuvels verheffende. Onder beurtelings dalen en klimmen naderden wij dit dorp, en liepen regtstreeks op deszelfs Molen toe.

Vlijen wij ons hier neêr, vriend! om wat te rusten. Die onweêrsbui dáár zal wel aftrekken. Wij zijn ook digt genoeg bij het dorp, om hem, zoo hij nog mogt opkomen, in hetzelve te kunnen afwachten. Daar ligt dan *Groesbeek*, als het ware aan onze voeten, in een bekoorlijk dal; hoe verheft zich van hier de straat van het dorp: aan welks einde de nieuwe R. C. Kerk zoo bevallig prijkt. Jammer toch, dat het treffend gezigt door het bouwvallige der Hervormde kerk en van den toren zoo magtig ontluisterd wordt. (1) En toch dat bouwland, die bergen! Hier de Heumensche baan over dezelve, ginds het Pruissische stadje *Kranenburg*, juist door de Zon verlicht, en zulks te-

---

(1) Dat *jammer* kan thans wegvallen, want de kerk is door bijdragen van Land en Sijnode en de toren op gemeentelijke kosten doelmatig vernieuwd. De vernieuwde kerk werd den 8sten September 1845 plegtig ingewijd; bij die gelegenheid zond ik mijnen vriend het hierbijgaand rijmpje toe:

Groesbeek! zie daar
Zijn Drempel, zijn Tempel,
Dáár staat hij!
Rust daarop uw oog,
Door het oord, zoo bekoord,
Even blij?

Neen, vriend, niet rust
Daar het oog; van omhoog
Zoo verrukt,
Ontwelt het een traan;
Het word hier, van wee schier
Toegedrukt.

Maar *thans* rust 't oog
Met genot, dank zij God!
Op het dal:
Het kerkje vernieuwd,
Nu gespaard, en bewaard
Voor den val.

Ik droeg het op
(De Gemeent' was verëend)
Aan den Heer.
Zie, Hemelvader!
Genadig, weldadig,
Op ons neêr.

Digitized by Google

gen de donkere wolken, waarin zich de regenboog vertoont, en waaruit van tijd tot tijd felle bliksemstralen neder schieten. Het groot en statig *Oberwalt*, is als in een floers gehuld, en *Kleef* aan de helling der bergen schier niet te onderkennen.

Ook dit uitzigt bevalt u ongetwijfeld, mijn vriend; geniet hetzelve, geniet het *geheel*, maar sta *mij* toe, dat ik u inmiddels het een en ander, aangaande dit *Groesbeek*, verhaal.

De heerlijkheid *Groesbeek*, was oudtijds, even als het Rijkswald, waarin het gelegen is, eene bezitting der Duitsche keizers. Deze stelden hunne gunstelingen hier als Waldgraven aan, en lieten hen als zoodanig, het Groesbeeksche kasteel bewonen. Zóó was het, naar het schijnt, tot 1040, toen HENDRIK III de heerlijkheid aan den toenmaligen Waldgraaf schonk, welke sedert dien tijd voor zich en zijne nazaten, den geslachtsnaam *van Groesbeek* zoude aangenomen hebben, welk geslacht sedert zeer aanzienlijk en vermogend geweest is. Zoo waren *Johan* en *Zeger van Groesbeek* Burggraven van *Nijmegen*, Comités de *Niumeag* of de *Noviomago*; de eerste van 1444—1465; de laatste van 1534—1558. (1) GERARD *van Groesbeek* zat ten jare 1566 op den *Luikschen Bisschops-zetel.* (2) Gemelde JOHAN *van Groesbeek*, was niet slechts eigenaar van de Heerlijkheid, wier naam hij droeg; maar ook van de

---

(1) Men zie de naamlijst der Heeren Burggraven, sedert het jaar 1165, opgegeven door ARKSTÉE, a. w. bl. 193 en v. v.

(2) Trouwens in dat jaar had hij, als zoodanig, eene zamenkomst te *St. Truijen* met Graaf LODEWIJK van *Nassau*, om over de hoogst gewigtige kerkelijke aangelegenheden van dien tijd te onderhandelen. Men zie STRADA Nederl. oorlogen, vertaald door WILLEM VAN AELST dl. I bl. 302 en v. v.

Digitized by Google

Heerlijkheden *Heumen*, *Malden* en *Beek*, terwijl TIELMAN *van Groesbeek* reeds in 1332 door Hertog REINALD met *Persingen* werd beleend, hebbende WILLEM *van Persingen* deze zijne heerlijkheid aan hem verkocht. Maar het is ook hier:

» Voorgeslachten kwijnden henen,
» En wij bloeijen op hun graf!

want in 1699 ging de Heerlijkheid van het vroeger zoo aanzienlijk geslacht der *van Groesbeeks*, door koop, over op den Vrijheer *van Wachtendonk*, wiens nazaten er tot het jaar 1768 bezitters van waren. Toen verkocht de erfgenaam der Familie *Wachtendonk*, FRANS KAREL, Vrijheer *van Loë van Wissen* dezelve, voor ongeveer 100,000 Guldens, aan de staten van *Gelderland*; die, bij Resolutie van 27 April des volgenden jaars, bepaalden, dat *Groesbeek* eene Heerlijkheid op zich zelve blijven, en dat de Rekenkamer het Regtsgebied zoude uitoefenen!? Thans is zij nog, ten minste voor een gedeelte, *Rijks-Domein*, maar ook dat zal zij niet lang meer blijven, vermits de hooge lands regering al zulke Domein-goederen openlijk laat verkoopen, en dezelve zoo in partikulier bezit geraken. Wat is de heerlijkheid der aarde!

Voor het overige is *Groesbeek* een vrij groot dorp. Het telt met het *Nederrijksche-wald*, waarmede het nog burgerlijk vereenigd is, thans ongeveer 3000 zielen, en is, bijzonder in den laatsten tijd, merkbaar welvarender geworden, schoon er nog altijd zeer vele armen zijn, en, helaas, wel altijd zullen blijven.

« Maar willen wij ook naar het dorp afdalen? Of
« Ziet gij niet den bliksem flikk'ren?
« Hoort gij dan den donder niet?

Wij spoedden ons aanstonds van den heuvel, waarop wij ons hadden nedergevlijd, naar het dorp, om daar,

Digitized by Google

in het huis van eenen vriend, de vrij zware bui langs en over ons te kunnen zien henengaan; (1) straks traden wij door eene verkoelde lucht *Groesbeek* door. Aan deszelfs andere zijde geen minder bekoorlijk gezigt op den *Molen* en den *Stekkenberg*. (2) Welaan vriend, nu regelregt naar den *St. Jansberg* en den *Plasmolen*. Kunt gij u, het pad derwaarts nog herinneren? Dat *Kleefsche-wald*, die vlakte met zoo vele woningen als bezaaid, die bosschen en heuvels, dat aardig terugzigt op *Groesbeek*, die schoone ligging van een van deszelfs buurten, de *Grafwegen!* Daar zijn wij op den *St. Jansberg*, misschien zoo genoemd naar een klooster of kapel, welke hier vroeger stond, en aan dien heiligen was toegewijd. Wij staan op de grenzen van het *Oude-Nederland*, het nieuwe hertogdom *Limburg* en het koningrijk *Pruissen*. «Dat uitzigt overtreft alles! dit is het schoonste, dat ik nog gezien heb» riep mijn vriend in verrukking uit, toen ik hem op de welbekende plek gebragt had. En waarlijk! mijn vriend had gelijk. Welk een vergezigt van rondom! Drie rivieren duidelijk zigtbaar, *Maas*, *Waal*

(1) De onweders zijn hier vaak vreesselijk, van wege de menigvuldige bergen en dalen. In het jaar 1828 stak de bliksem een huis in brand, ten gevolge waarvan schier de halve kom des dorps door de vlammen werd vernield. Dank der Geldersche weldadigheid, die de ramp lenigde, herstelde! Acht jaren later sloeg het hemelvuur in eene kleine woning; het doodde den huisvader, terwijl de moeder in de vlammen omkwam. Hun eenig kind een meisje, werd gered. De vroeg gestorven C. H. CLEMENS heeft toen ten voordeele van *het weesje* een dichtstukje uitgegeven.

(2) Eene der heuvelen om den dorps-kom, waarop eene menigte witte huisjes staan, die meerendeels door de *Groesbeeksche bezembinders* bewoond worden.

Digitized by Google

en *Rijn*. Hier waren de torens, van *Nijmegen* te zien, over begroeide heuvelen en dalen achter ons; die van *Grave* en *'s Hertogenbosch*, van *Venlo* en *Maastricht*, van *Kranenburg*, *Emmerik* en *Kleef*; voor ons, en aan onze zijden de vriendelijke vlakte, ginds onafzienbaar, hier door de bergen beperkt. En welk een aantal dorpen; en dan die belangrijke voorgrond; een dennen boschje op eenen steilen heuveltop, beploegd land op eenen anderen, en daar tusschen die ontzaggelijke verte; denk daarbij aan de afwisselende lichten en schaduwen van de zon en de wolken, met eenen donkeren achtergrond, door eene nieuwe onweêrsbui veroorzaakt, waaruit het van tijd tot tijd weêrlichtte, en de donder zich, weêrkaatsend tusschen de bergen, diep treffend deed hooren. Innig geroerd gingen wij van den *St. Jans*- naar den *Kloosterberg*, waarop zeker een klooster gestaan heeft, want de grondslagen van zoodanig gebouw zijn hier nog te onderkennen. In den overgang kwamen wij op den inval, om ons hoog gebaand pad te verlaten, en den berg aan onze linkerzijde af te dalen. Wij namen er de proef van, die ons, geholpen door het mulle zand, goed gelukte. Daar zagen wij eensklaps een helder beekje vóór ons, hetwelk in den vaart der afklimming gemakkelijk werd overschreden. Wij bevonden ons thans, zoo ongeveer ter halver hoogte des *Kloosterbergs*, en volgden nu het beekje, dat hier in een dal, de *Helkuil* genaamd, ontspringt, en den berg, meer dan een kwartier uurs, als een gordel omslingert. Welk eene verkwikking, welk een genot, vriend! Hoe stil een rustig is het hier, rustig en stil inderdaad, ook bij het slaan der hamers van eenen Papiermolen. Ziet gij dien? Hoe schilderachtig is hij daar in die vallei gelegen! Deze

Digitized by Google

beek, door nog andere van verschillende zijden aangevuld, brengt en houdt hem in beweging. Spoedig waren wij nu na een weinig afklimmen aan den *Plasmolen*, eene eenvoudige herberg, op het *Limburgsche*, met eenen korenmolen, die insgelijks door het bergwater wordt gedreven, maar hier door eenen vijver of *plas*, welks oppervlakte ten naasten bij gelijk staat met het dak der woning, en die uit de meergemelde beek gestadig toevoer erlangt. Hoe bekoorde ons dat eilandje, in het midden van den ronden vijver! Men heeft er sedert kort eene aardige koepel, of beter, opene tent op geplaatst, en deze toen met onze nationale kleuren laten versieren. Denkelijk om die van *Nijmegen* en derzelver omstreken wederom derwaarts te lokken; waarhenen wij ons, vóór de *glorieuse Revolutie*, vaak, met de zoogenoemde *koude keuken*, heen begaven, om nimmer ontevreden huiswaarts te keeren. In eene daarliggende schuit te stappen en zelve naar dat tentje heen te varen, was het werk van weinige oogenblikken. Daar zaten wij, onder het genot van rust en verkwikking tevens, de heerlijke natuur rondom ons gadeteslaan, aan den voet van vrij hoog begroeide bergen, midden in den waterplas, met het gezigt op die lagchende vallei, in welke zich de straks genoemde papiermolen bekoorlijk verheft. Het murmelen der beek, het gestadig geklets van het op het molenrad neêrploffend water, de bedrijvigheid in de herberg en den molen zelven, de beweging op de groote heerbaan, van *Nijmegen* naar *Venlo*, digt bij ons; de groene uiterwaarden achter den *Plas-molen*, aan de *Maas*, ei! hoeveel eigenaardig schoon werd er, door dit een en ander, aan het plekje, waarop wij zaten, toegevoegd!

Weldra zetteden wij ons weder in beweging, en wa-

Digitized by Google

ren, na een uur wandelens langs de Mooksche bergen, door het dorp *Mook* en over den Maasdijk in *Heumen* terug. Wij hadden een overheerlijk toertje van zes uren in den omtrek afgelegd.

Digitized by Google

DERDE WANDELING.

OVER- en NEDER-ASSELT, GRAVE.

Het heeft er Spaansch toegegaan.

Mijn vriend, die mij tot hiertoe met zooveel genot had willen vergezellen, bleef nog toeven. Dat verheugde mij. Hoe gaarne hield ik hem nog eenigen tijd bij mij! *Hem* boeide, de bekoorlijke streek, waarin hij zich thans bevond, *mij* zijne vriendschap en medegevoel, *ons beide* eene harmonie des geestes en der ziele, die men, helaas, zoo schaars op aarde vindt.

«Wilt gij nog wat hier blijven?» «Gaarne,» was het antwoord. Goed! maar dan moet gij u ook aan eenen enkelen dag niet binden. Wij hebben *Heumen*, *Malden* en *Groesbeek* gezien. Gij wilt verder, ik met u: maar uw tijd is bepaald, zoo ook de mijne; ik stel u daarom voor onze aangevangene wandelingen, verder door het *Rijk van Nijmegen*, te vervolgen. Wilt gij? veroorloof mij, u mijn plan dienaangaande mede te deelen. Wij gaan morgen, bij gunstig weder, naar *Over-* en *Neder-Asselt*, genieten dáár een belangrijk uitzigt op *Grave*, steken dan de *Maas* over, en overnachten in laatst genoemde stad; den volgenden dag zullen wij ons, reeds vroegtijdig,

Digitized by Google

op weg naar *Wijchen* begeven; welk aanzienlijk dorp wij op onze wijze willen opnemen, dan gaan wij naar *Leur*, vervolgens naar *Niftrik*, en na onze oogen op het grijze *Batenburg* te hebben gevestigd, keeren wij, over *Keent* en *Balgooi*, naar *Heumen* terug. Hier nemen wij eenen dag rust van de vermoeijenis der beide vorige dagen, welke ik tot aanteekening van hetgeen wij reeds hebben gezien en vernomen zal ten nutte maken, en waarbij gij mij met de gave uwer levendige herinnering zult te hulp komen. Donderdag de togt aangevangen over *Hatert* naar *Ewijk*, en deze naar *Rijks-Winssen* voortgezet, dat is ons meest verwijderd punt, vervolgens terug, over *Beuningen* en *Weurt* naar *Neérbosch*, om te *Hees* nachtverblijf te houden. Vrijdag zien wij *Hees*, wandelen *Nijmegen* door, en gaan verder over *Ubbergen*, naar het aanvallig *Beek*. Den laatsten dag begeven wij ons naar *Persingen* en *de Ooij*, om daarna over *Erlekom*, *Leuth*, *Kekerdom*, *Millingen*, en de Pruissische dorpen, *Ziflik* en *Wielder*, links van *Groesbeek*, naar ons *Heumen* weder te keeren. Wij zijn dan nog den zondag eens rustig te zamen, en maandag scheiden wij. Wat dunkt u van dit plan?

Ik wil mij gaarne verder laten leiden: zoo u, voor den zondag, geene dringende bezigheden te huis roepen.

Bekommer u daaromtrent niet, ik heb er reeds voor gezorgd; en misschien kunnen mij de gewaarwordingen, gesprekken en ontmoetingen, die wij zullen hebben en ons bejegenen, nog in eene vrije toepassing behulpzaam zijn. Maar, vriend, gij moet u vooreerst geene treffende vergezigten voortestellen, die zullen u later weêr, en dan des te aangenamer, verrassen.

Spoedig waren wij reisvaardig en verlieten wel te

Digitized by Google

moe de pastorie. Nu hadden wij ons onmiddellijk achter dezelve over den *Maasdijk*, naar de plaats onzer bestemming kunnen begeven, doch de gezigten van daaraf zijn veel schooner, wanneer men langs dien weg herwaarts weder keert. En als wij dan eens met het helderst maanlicht begunstigd werden, dan zagen wij in hetzelve de stil vlietende *Maas*, waarin zich, de aan gene zijde liggende dorpen spiegelen: de witte torens van *Heumen* en *Mook*, en daar achter de schier zwarte bergen! Het was vooral deze rede, die mij drong, mijnen vriend, dezen weg *binnendoor*, zoo als men hier zegt, naar *Over-Asselt* te geleiden. Wij waren dan naauwelijks de waai of kolk aan het einde van den tuin der pastorie voorbij, toen ons een houten wegwijzer met twee armen te kennen gaf, dat wij naar *Wijchen genen*, naar *Grave dezen* weg, behoorden in te slaan: zoo verkregen wij volkomene gerustheid, om het pad te vervolgen, waarop wij ons bevonden, en hetwelk ons over eenen dam geleidde, die daar was opgeworpen, om het menigvuldige kwelwater te keeren. En toch kan de rijweg, hier beneden in den winter, als de stand van het rivierwater hoog is, meestal niet gebruikt worden. Dan is de hooge *Maasdijk* van groot nut, want even als hij dan der voerlieden eenige toevlugt is, zoo is hij ook den binnen zijnen kring gehuisvesten ten eenigen beschermer. Die dijk lieten wij nu op eenigen afstand aan onze linkerzijde; terwijl wij aan onze regter het Heumensch *Vosseneinde* en de *Galberg*, dien wij reeds kennen, hadden; van alle zijden omgeven door schoon en welig groeijend kreupelhout, waartusschen zich de wilg, de berk, de beuk, de eik en de den regt schilderachtig vertoonen. Toen wij den dam aftraden, bemerkten wij vóór ons een aantal kleine boerenwoningen, in bekoorlijke wanorde ver-

Digitized by Google

spreid. Wij bevonden ons in den *Vogelenzang*; zoo wordt die buurt, gedeeltelijk onder *Heumen* en *Over-Asselt* gelegen, genoemd, denkelijk naar het groot aantal vogelen, die hier in het hout huisvesten, en de goedheid van den Schepper zingen.

Weldra viel het oog van mijnen vriend op eene zeer schoone laan, aan welker einde hij een vrij groot huis meende te ontdekken, dat hij voor eene buitenplaats aanzag, maar waarvan ik hem vertelde dat het thans niets meer dan eene boeren hofstede was in de wandeling gewoonlijk de *Heeg* genoemd.

Kort daarachter ligt *Worsum*, met *Bloemershof*, dus genaamd naar eenen heer BLOEMERS, die hem in eigendom toebehoorde. De plaats was in den omtrek beroemd door zijne vischrijke grachten, boomgaarden, en eene buitengewoon groote duiventil, maar, wat is de mensch en zijne heerlijkheid! er is thans schier niets dan de naam van overgebleven. Iets verder ligt *Sleeburg*: te voren was het een heerengoed, en moet toen als zoodanig door zekeren Heer EGMOND JOOSTEN, zijn bewoond geweest. Daarvan weet ik iets meer: het was oudtijds een vrij sterk kasteel, met diepe grachten omgeven. Deze zijn er ten deele nog aanwezig. Eene schoone lommerijke laan, die van het kasteel regt op de kerk aan liep, leidde deszelfs aanzienlijke bewoners derwaarts heen. Van die laan is nu geen enkel spoor meer, ook niet van het slot, eenige grondslagen daarvan uitgezonderd. De tegenwoordige boerenwoning was toen het koetshuis. De heer MUNTER, thans eigenaar van *Sleeburg*, voert dien naam bij den zijnen; zoo als gij daar aan het einde der laan, op dien jagtpaal, lezen kunt.»

Thans moesten wij keeren, en eene straat, zoo als men soortgelijke hier te lande, doorgaans eenen voerweg

Digitized by Google

noemt, inslaan, die ons nu regtstreeks naar de kerk van *Over-Asselt* moest brengen. Aan dezen weg, de *Valkstraat* genoemd, die schier evenwijdig met den dijk loopt, moesten vroeger, zoo als men zegt, vele huizen gestaan hebben, dat niet geheel onwaarschijnlijk. is. Daar hebt ge al weder kalk en puinaarde. Ziet gij dáár dat hooge huis op den dijk, de *Tempel* geheeten? Hoe het aan dien naam komt, is mij onbekend. Misschien is het te voren eene plaats geweest, waar de Prior van het naburig klooster geestelijke oefeningen hield. Daartoe was het uitnemend geschikt, om deszelfs stille, schier afzonderlijke ligging, en om het ruim uitzigt op de *Maas*, en het kleurige landschap daarover, vanwaar eene regte weg tot het klooster lag. De eenige bijzonderheid mij daarvan bekend, is, dat de Tempel, voor honderd jaren, door de weduwe WENTELTRAP werd bewoond, met het regt, om de rivier met eenen aak te mogen bevaren. Thans is ook hij de eigendom des heeren MUNTER. Zijn rentmeester woont er op; en heeft er eene goede herberg, en een geregeld pontveer.

Zoo sprekende en mededeelende waren wij de kerk genaderd. Wij beschouwden dezelve in- en uitwendig. Ach! enkel het koor! Welk een somber aanzien alles! Hoe anders moet het hier in vroegere dagen zijn geweest! Zoo dachten wij, zonder een woord te spreken. «Wat zijn dat voor grachten achter de kerk?» dus brak mijn vriend eensklaps het stilzwijgen af, «en heeft daar geen muur gestaan?» — Die grachten omgaven het klooster, waarvan ik daar even sprak. Zie, dáár stond het op dat eilandje. En de muur, waarvan gij zoo even de sporen ontdekte, was ongetwijfeld eenmaal hier langs doorgetrokken, zoodat en klooster en kerk, dit geheel terrein hier — mij dunkt, ik zoude het nog

Digitized by Google

wel kunnen afbakenen, — door denzelven was omsloten. Zoo was dan de kerk hier, het klooster daar. Doch het wordt mij, op dit open kerkhof, zoo wêe om het hart. Het is mij als of ik de kloosterlingen zie verrijzen uit hunne graven, en in statelijken optogt die deur der kerk binnen treden, welke naar den kant des kloosters was, doch thans is toegemetseld. Laat ons in de woning van den koster en schoolmeester gaan. Daar zijn we meer op ons gemak, en kan ik ongestoord aan uw nieuwsgierig verlangen, ten minste eenigermate, beantwoorden.

De kerk te *Over-Asselt* (1) — dus begon ik, rustig gezeten, te verhalen — is kennelijk van zeer oude dagteekening. Wanneer zij gesticht, en wie de heilige geweest zij, waar aan zij was toegewijd, is onzeker. Misschien wel aan Onze Lieve Vrouwe. Dit althans schijnt ten opzigte van het klooster het geval geweest te zijn, want er is hier nog eene vicarij tot de Lieve Vrouwe altaar. Hetgeen gij er al nog van ziet overgebleven, is alleen het koor zoo als ge juist heb opgemerkt. In hetzelve komen de weinige hervormden van *Over-* en *Neder-Asselt* godsdienstig te zamen. De toren heeft meer dan 25 ellen vooruit gestaan. Er hingen twee zware klokken in, die er ten jare 1672 door de Franschen zijn uitgenomen, en door de boeren, naar den willekeur van deze toen

---

(1) Ouden boeken hoer ic gewagen
Dat al 't Lant beneden Nijemagen,
Wilen (te voren) *Neder-Sassen* (*Sak:en*) hiet.—Melis Stoke Rijmkronijk. — Inleiding. — Waartoe deze aanhaling? Maar zoude het *Asselen*, later *Asselt*, daarvan niet kunnen heenkomen? Deze gissing geve ik gaarne voor eene andere en betere, zoo ook de overige die nog zullen volgen.

Digitized by Google

reeds zoo lastige vreemdelingen, naar elders vervoerd. Sommigen van hen, die bereids zijn ontslapen, hebben aan thans nog levende menschen verhaald, dat zij, als kinderen, omstreeks het jaar 1710, binnen de bouwvallige muren van den toren gespeeld hadden. Denkelijk is hij na den vermelden klokkenroof in 1672 in toenemend verval geraakt, en zoo, na 1710, met het muurwerk tot aan het koor geheel gesloopt en vernietigd. Laat u dit over de kerk genoeg zijn, en verneem nu nog het volgende aangaande het achter de kerk gestaan hebbende vrouwenklooster. Tijdens de vestiging der hervorming alhier zijn de geestelijke jonkvrouwen met haren prior, die alle roerende goederen, alle stukken en papieren, het klooster en deszelfs gronden betreffende, mede nam, naar *Kessel* in het land van *Kleef* gevlugt. Daar zoude hare orde nog lange jaren bestaan hebben. De prior was verpligt, om jaarlijks uit de priorie-goederen 800 Carolinae guldens aan den bisschop van *Roermonde* te betalen. Naderhand is daaruit aan de predikanten (hiertoe requestreerende) *f* 500 verstrekt, welke som vervolgens tot *f* 300 is terug gebragt, maar toen met het genot van eene vrije woning en tuin. Zoo als het toen bepaald is, bestaat het heden ten dage nog.

Intusschen is mij de tijd, op welken de reformatie ter dezer plaatse is ingevoerd, niet zeker gebleken. Geurt callenfels, die in 1666 zijn heilig dienstwerk begon, was de eerste predikant, welken ik vermeld vond: en woonden de leeraars, vóór zij die vrije pastorie en tuin verkregen in het hier nevenstaande boerenhuis, de *Kraaijenberg* genaamd, hetwelk we zoo even zijn voorbij gegaan.

Zoo sprak ik in des onderwijzers woning. Na zijne school eèns opgenomen, en den man bedankt te heb-

Digitized by Google

ben voor zijne beleefdheid, gingen we onzen togt vervorderen. Onderweg vroeg mijn vriend, en wie zoude het niet met hem gedaan hebben? of ik soms ook wist wie de tegenwoordige eigenaren der voormalige priorie-goederen alhier zijn, en hoe deze in derzelver bezit zijn gekomen. Ik antwoordde hem: de goederen, waaruit de 800 Carolina guldens, welke tot het jaar 1623 aan den bisschop van *Roermonde* stiptelijk waren uitbetaald, zijn sedert, op welke wijze weet ik niet, vervallen aan HANS WILLEM VAN RANDWIJCK. Zijne erven *hier* waren hoogst waarschijnlijk de leden van het geslacht der VAN DER MOELENS, wier familiewapens nog in 1794 in de kerk prijkten. (1) Door het huwelijk van den hoog welgeboren heer VAN DEELEN, heer van *Middelvoor* met jonkvrouwe JANNETTA AGNES VAN DER MOELEN, den 17. November 1684 te *Over-Asselt* voltrokken, is een deel dezer goederen, benevens het regt van collatie, overgegaan aan den hoogwelgeboren heer baron VAN DEELEN, Heer van *Schonenberg* (thans *Brakell* tot den *Brakell*), terwijl het ander deel, aan de VAN DER MOELENS verbleven, omtrent het jaar 1700, bij openbare veiling, met uitbranden der kaars, is aangekocht

---

(1) De zaak is uitgemaakt. Eene grafzerk te *Nijmegen* op het koor der groote kerk, tusschen de ingangen tot den grafkelder der VAN RANDWIJCKS gaf mij onlangs te lezen:

«De HoogWelGeboren Heer JAN VAN DER MOELEN
in syn leven Heer tot *Over-Asselt*, *Schoonenborg*,
Sleeborg en *Druyten*, gedeputeerde van de Staten
des Furstendoms *Geire* enz.
Sterft 25 Julij 1688.
En de HoogWelGeboren Vrouwe MECHTELD VAN RANDWIJCK, Douairière VAN DER MOELEN, in haar leven Vrouwe enz.
Sterft 10 April A°. 1701.

Digitized by Google

door den Amsterdamschen heer DAVID JAN TEN HOVE, grootvader van den tegenwoordigen eigenaar jonkheer MUNTER VAN SLEEBURG.

Dus verhalende en wandelende, kwamen wij op eene plek van zonderling aanzien. Overal verhevenheden, en duidelijke teekenen van slooping. Ik zag den wensch van mijnen reismakker. Wij stonden hier op de grondslagen van het vroeger zoo vermaard kasteel *de Nagelhorst*, waaronder die bouwhof daar, nog aldus geheeten, behoorde, en misschien ook de tegenwoordige hervormde pastorie, welke ge hier kort vóór ons ziet. Het is gewis versterkt geweest, of waartoe anders die grachten, schoon zij thans niet veel meer zijn dan sloten, die nog ten deele gedempt zijn. Het werd, de tijd waarop weet ik niet, door de familie VAN SCHOONENBERG van den heer van DE NAGELHORST aangekocht. Het staat op alle oude landkaarten aangeteekend, en waarom denkt ge? zeker vooral omdat «er in den oorlog met *Spanje*, bij de vrijbevechting dezer landen, eene schermutseling tusschen de Staatsche en Spaansche troepen bij het kasteel *de Nagelhorst* te *Over-Asselt* heeft plaats gehad.» (1) In 1730 was er nog een gedeelte van over. En wat zien we er nu van?... Laat ons verder gaan,

(1) ARKSTEE spreekt van een kasteel *Bleijenbeek* aan de *Maas*, *neffens Over-Asselt*, door M. SCHENK veroverd. Ik meende alzoo eerst dat *Bleijenbeek* hier te moeten zoeken; edoch heeft mij eene kaart bij SLICHTENHORST daaromtrent nader onderrigt. Het kasteel *Bleijenbeek* lag in het tegenwoordig hertogdom *Limburg* tusschen *Bergen* en *Afferden*. Zoo zal dan het *neffens* van ARKSTEE niet *nevens*, *op zijde* van, maar *benevens*, *zoo mede* moeten beteekenen. Met de verovering van *Over-Asselt*, zal nu denkelijk het *neffens bij* het kasteel *de Nagelhorst* zijn bedoeld, van hetwelk de overlevering alhier gewaagd.

Digitized by Google

ons wachten nog meer zulke treffende herinneringen aan die dagen van oorlog, mijn vriend. Nog kunnen wij hare plaatsen vinden.

We wandelden dan langs de linkerzijde der pastorie, maakten hierop regts om keer, en bevonden ons, toen wij haar waren voorbij gegaan, in eene breede laan. Deze laan, anders zoo stil, werd heden om den marktdag te *Nijmegen*, druk bereden. Deze weg leidt over *Hatert* derwaarts heen. Hoe levendig is het dan ook aan het *Tempelsche-veer*. Ziet ge, reeds komen de bewoners van het Overmaassche met welvoorziene beurzen van daar terug. Zij hebben te *Nijmegen* hun vee en de voortbrengselen van hunnen vruchtbaren grond aan den man kunnen brengen. Straks nog eens *getempeld*, dan de rivier andermaal over, en nu zich gehaast, of niet gehaast naar hunne haardsteden. Maar waar is dat groote huis, het geleek wel naar een kasteel, hetwelk ik, nog voor we ons aan de *Nagelhorst* bevonden, gemeend heb te zien? Wij stonden er vóór. Dat was eene verrassing! Willen wij er niet ingaan? Wij hebben er gelegenheid toe. Na de brug overgetreden te zijn, bereikten wij het voorplein. Het huis zelf zag er zeer vreemd uit, vooral ook door deszelfs vooruit stekende vleugels, zoo dat wij ons in een besloten vierkant zouden bevonden hebben, ware het niet dat er eene zijde van geopend was, die ons, over de brug, in eene lange laan aan den overkant van den rijweg, een niet onaardig verschiet opleverde. Hier waande ik mij eenmaal in den ouden tijd verplaatst. Eens dat ik de oude, hier wonende dame, een bezoek bragt, kwam mij een tal honden blaffende tegen, terwijl een oude bediende, met een wit schort voor en van eenen sleutelbos voorzien, op mijn herhaald geklop met eenen zwa-

Digitized by Google

ren klopper, mij de betrekkelijk even zware deur, die op hare hengsels kraakte, opende. Eene oude deftige vrouw ontving mij in eene ouderwetsche zaal vol ouderwetsche meubelen, met ouderwetsche beleefdheid.— Ik werd op dezelfde wijs uitgelaten, als ik gekomen was.— Nog hoor ik het honden geblaf, nog zie ik den knecht en zijne meesteresse; hoewel beide reeds zijn ontslapen en de honden verdwenen zijn. Thans is alles stil; het kasteel onbewoond en ledig! — Eene vriendelijke hand had ons den toegang bezorgd, Wij namen de zalen en kamers in oogenschouw, vervolgens beklommen wij de trappen op en bezagen de bovenvertrekken; die, bij de kenteekenen van vroegere grootheid, de marmer schoorsteenmantels, thans even zeer het verval kenschetsten. Wij plaatsten ons aan het midden venster, om onzen blik van boven in de laan aan de overzijde te werpen. — De naam van dit kasteel of van den grond waarop het voor ruim twee eeuwen gebouwd werd, is *Slimsijp*. Die van *Schonenberg* is, sedert de slooping van het ware huis *Schonenberg*, welks overblijfselen wij zoo aanstonds zien zullen, op dit huis overgegaan, bij welke gelegenheid die beide vleugels er aan zijn toegevoegd, want deze verraden immers kennelijk eenen lateren bouwtrant? Misschien wordt ook dit eerlang vernietigd, zeide mijn vriend. — Ik hoop het niet, was mijn antwoord, hoewel ik reden heb om er voor te vreezen. Rigten wij nu onze schreden naar het oude *Schonenberg*. Wij vonden hetzelve spoedig, digt bij de nieuwe R. C. kerk, schier aan den grens van *Over-* en *Neder-Asselt*, maar zagen ook hier al weder niets dan sporen van de plaats waar het eenmaal stond. Nog enkele vischvijvers, nog slechts enkele grachten! De tijd drong ons. Ook wist ik mijnen vriend van dit *Schonenberg* niets

Digitized by Google

te verhalen. Alvorens het echter te verlaten, uitte hij zijn vol gemoed onwillekeurig in deze woorden: «Als die heeren eens opstonden uit hunne graven, en deze verwoestingen van hunne geliefkoosde heerlijkheden aanschouwden!» Laat de dooden rusten den slaap des doods! Voelen wij maar de kracht der spreuk: alle heerlijkheid des menschen is als eene bloem des gras, ja, we voelen hier hare waarheid zoo, dat ons die andere spreuk boven alles dierbaar zij: het woord des Heeren blijft in eeuwigheid.

In ernstig gepeins trokken wij voort, en de weg of straat waardoor we nu kwamen, was juist niet zeer geschikt, om ons eene stemming van het gemoed te ontnemen, die ons verder genot zoude kunnen storen. Om dit te verhinderen, brak ik het somber stilzwijgen af, daarbij van den hak op den tak springende, zoo als het spreekwoord zegt. Er is ook te *Over-Asselt* een gild, even als te *Mook* aan den H. ANTONIUS toegewijd, en dezelfde statuten hebbende, (1) zoodat men ook dáár jaarlijks naar den vogel schiet, om koning en keizer te worden. Deze straat is de dorpsstraat van *Neder-Asselt*. Zij is vrij digt bebouwd, en strekt zich uit tot aan den grooten weg van *Grave* naar *Nijmegen*. Hieruit zult ge eenigermate over de lengte van het dorp kunnen oordeelen. Wij hadden ons nu links gekeerd naar den *Maasdijk*, dien wij reeds van verre ontwaarden. Hier ergens moet het fort hebben gelegen, hetwelk de graaf VAN MANSVELD, die onder PARMA diende, in Februarij 1586, ter blokkeering van *Grave*, onder vele andere heeft doen opwerpen, de *Wortelschans* genaamd. Mijn reisgenoot

(1) Zie over dezelve bladz. 47.

Digitized by Google

stond hierop een oogenblik stil, en zeide toen: dat zal wel hier bij den molen zijn geweest. Alles heeft er het aanzien van, en juist in eene naar ons toeloopenden bogt van den dijk! Ik verwonder mij over uwe krijgskundige taktiek, die u op zoo beslissenden toon doet spreken. Maar het is niet onmogelijk, zelfs min of meer waarschijnlijk. Fluks hadden wij den dijk beklommen. Welk een belangrijk uitzigt op de stad en vesting *Grave*, die schier regt tegen ons over lag, en zich van deze zijde, vooral door hare hooge kerk en toren gansch niet onbehagelijk voordeed. Ziet ge dat huis daar ginds op den dijk? Nu, dat is het veerhuis of de zoogenaamde brouwerij. Daarbij heeft de oude R. C. kerk van dit dorp gestaan Zij is denkelijk door eene dijkbreuk, eeuw, jaar en datum onbekend, geruïneerd Onlangs heeft men er nog eenige fundamenten uitgebroken, en bij die gelegenheid eene menigte menschen-beenderen gevonden, ter plaatse, waar de toren zich verhief. Later is er een andere toren opgerigt, doch dezen hebben de Hollandsche troepen, in 1795, tijdens het beleg der stad door de Franschen, geheel, want hij was reeds gedeeltelijk afgebroken, omvergehaald. Zie, daar stond hij, waar men, in 1804, dat lieve koepelkerkje, uit eigene middelen, voor de hervormden, heeft aangebouwd.

Nog een eind wegs hadden we over den dijk af te leggen, alvorens het Graafsche veerhuis genaderd te zijn. Ik besteedde dien tijd, om mijnen vriend zoo het een en ander van *Grave*, of de *Graaf*, waarop wij het uitzigt hadden en bleven behouden, te herinneren.

De stad is hoogstwaarschijnlijk, omstreeks 1100, door den bekenden HERMAN Grave van *Cuijck* gesticht.

Digitized by Google

Want na de verwoesting van zijn kasteel te *Cuijck* door Graaf DIEDERIK van *Holland*, zette hij zich op zijnen, hier gelegen, burg neder. Het geslacht der Graven van *Cuijck*, waaronder heer JAN, die in 1235 *Grave* versterkte, heeft uitgemunt, is tot in 1400 in het bezit der stad en heerlijkheid verbleven, evenwel niet zonder groote moeite en inspanning, om zich daarin, tegen de van tijd tot tijd herhaalde aanvallen der Gelderschen en Brabanders, te handhaven. Na het uitsterven van dit geslacht, ging *Grave* met *Kuijck* over aan Hertog WILLEM van *Gulik* en *Gelre*, neef van den laatst overgebleven' der Cuijcksche Heeren. WILLEM werd opgevolgd door zijn' broeder REIJNOUT, deze door zijnen achterneef ARNOUD van *Egmond*. Het was dezelfde ARNOUD, die in het laatst van 1464, door de trouweloosheid van zijne gemalin en van zijnen zoon ADOLF, op zijn kasteel te *Grave* werd overvallen, en over het ijs eerst naar *Lobith* en van daar naar het slot te *Buren* vervoerd. (1) Door tusschenkomst van KAREL, Hertog van *Braband*, is deze ontaarde zoon op zijne beurt vernederd, zijn vader in de regering hersteld, en ook hier in 1471 met eer en vriendschap ontvangen. Geen wonder, waarlijk, dat ARNOUD ADOLF onterfde, en hij de heerlijkheden *Cuijck* en *Grave* vermaakte aan Hertog KAREL van *Bourgondië*, wien ze

(1) Men vroeg ARNOUD eens, na zijne verlossing uit den kerker: « wat hem in al dien tijd het ondragelijkst gevallen was?" waarop de oude man dit merkwaardig antwoord gaf: « Het schelmstuk van mijnen eigen' zoon. Anderzins ontving ik alle leed en smaad als uit de hand der Hemelsche Voorzienigheid, en met eenen onverschrokken geest, wel bewust, dat de grootste vorsten aan de grootste wederwaardigheden onderworpen zijn.» Zie Staat van alle volken, deel 13, bl. 102, de noot.

Digitized by Google

reeds gedeeltelijk door aankoop toebehoorden. Van toen af werd het door onophoudelijke aanvallen der Gelderschen geteisterd, die den kinderen van ADOLF regt wilden verschaffen tegen de gehate Bourgondiërs, KAREL *den Stoute*, zijn' schoonzoon MAXIMILIAAN van *Oostenrijk* en diens opvolger PHILIPPUS. Denk eens aan de ongelukkige bewoners der stad en hare omstreken. De Gelderschen meesters daarvan in 1478, MAXIMILIAAN in dat zelfde jaar haar overweldiger, de Gelderschen in 1480 hare verrassers, en zij wederom in hetzelfde jaar bij schikking aan den Bourgondiër overgegeven. Zijn oudste zoon KAREL, roomsch keizer, met de kroonen van *Duitschland* en *Spanje* versierd, wat zou die zich om zoo luttele bezitting als *Grave* en *Cuijck*, welke zijn geslacht reeds zoo veel gekost hadden, bekreunen? Zoo verpandde hij omtrent 1507 voor eene zekere som gelds beide heerlijkheden aan FLORIS Grave van *Buuren*. PHILIPS II. lostte na 1549 dat pandschap weder in, doch verpandde ze in 1559 aan WILLEM, Prins van *Oranje*, de inwoners ontslaande van den eed hunner getrouwheid aan hem, en gelastende dien aan gemelden prins af te leggen.

De Spaansche onlusten zijn begonnen. ALBA heeft, in 1568, de goederen van den Prins van *Oranje* verbeurd verklaard, waarbij ook *Grave* weder onder het gebied van PHILIPS kwam. Maar nog in datzelfde jaar eene kortstondige inbezitneming ten behoeve van den Prins, die echter daarna van langeren duur was, namelijk tot 1586, toen de Graafsche burgers door de dwingelandij der Spanjaarden genoodzaakt, in 1577, den koninklijken gouverneur gevangen namen, de Spaansche bezetting verdreven, en staats-krijgsvolk hadden binnen gelaten. Het jaar 1586 was voor *Grave* een noodlottig jaar, door de belegering der stad, op

Digitized by Google

last van PARMA, door den Graaf van MANSFELD. Na vele vruchtelooze pogingen ter inname van de zijde des laatsten, opende PARMA zelf den 6. Junij een allergeduchtst vuur tegen de vesting, hetwelk ontzagchelijke schade veroorzaakte en ten gevolge had, dat zij reeds den 7, schoon onder billijke voorwaarden, aan den Spanjaard werd overgegeven. In het jaar 1602 geraakte *Grave*, na een driemaandelijksch beleg, in hetwelk het krijgsbeleid van Prins MAURITS zeer moet hebben uitgeblonken, weder bij verdrag in handen der Staten, waarin zij tot 1672 is verbleven. Want in dat jaar barstte de eerste oorlog tusschen hen en de Franschen uit. Al ras geraakte ook *Grave* in het bezit der laatsten, onder den maarschalk DE TURENNE, en den veldmaarschalk DU PLESSIS, «alzoo bij Hun Hoogmogende en den Raad van State besloten werd, dezelve te abandonneeren, om met het garnizoen en hetgeen zich in de magazijnen in voorraad bevond, *'s Hertogenbosch* en *Bommel* te versterken.» Intusschen had men te *Grave* nog zeer weinig lust, om aan dit besluit zoo maar gevolg te geven; eerst door eenen zamenloop van onvoorziene omstandigheden werd men daartoe gedwongen. De Hollandsche Gouverneur VAN WALENBURG trok eervol met de zijnen af, en werd zelfs door eene sauve-garde naar *'s Bosch* vergezeld. Toen de Franschen *Nederland* verlieten, kwam *Grave* natuurlijk weder onder hetzelve. Maar ziet, daar verschijnen zij in 1794 andermaal voor de muren der vesting. Schoon de belegering ook toen ettelijke maanden duurde, konden zij nogthans, evenmin als vroeger, de sterkte nemen, maar moest ze wederom bij verdrag overgaan, gelijk dit ook het geval was in 1814, toen zij door de Hollandsche troepen mede gedurende geruimen tijd is geblokkeerd geworden. *Het lest heugt het*

Digitized by Google

best, maar zoudt gij mij wel willen gelooven, als ik u zeide, dat er *hier* te *Neder-Asselt*, staande de belegeringen van 1794 en 1814, 38 woningen en schuren zijn in brand gestoken of vernield?

Wij bevonden ons thans in de nabijheid van het fort *Coehoorn*, regt tegenover *Grave*, aan deze zijde der *Maas*, in zijnen tijd, naar het plan en onder de leiding van den krijgsman en krijgskundige van dien naam, tot meerdere versterking der vesting gebouwd en opgeworpen. Tijdens de Belgische onlusten heb ik het eens bezocht en heb toen de lange bomvrije casematten moeten bewonderen. — De avond viel nu. De zon neigde ter westerkimme. Hare laatste matte stralen verlichteden nog enkel het hooge dak en den toren der groote *St. Elizabeths-kerk*. We moesten ons haasten als wij van *Grave* zelve nog wat wilden zien. Maar wij hoopten op de maan, die daar bereids aan den helderen hemel stond. De gierpont bragt ons in weinige oogenblikken aan de overzijde. Wij betraden den Noord-Brabandschen grond, en gingen de stad van zoo vele en groote herinneringen door de *Maaspoort* binnen. Onder het geleide van eenen minzamen vriend, die ons had opgewacht, beklommen we aanstonds den wal der vesting. Welk een overheerlijk gezigt, boven even gemelde poort, op de landstreek, dien we hadden doorgegaan, en op die andere aan onze linkerzijde. Nu onze wandeling over de wallen vervolgd, waar ons de groote menigte vuurmonden van allerlei kaliber schier verschrikte. Gelukkig waren ze thans gesloten, geen vuur deed zich zien, geen geschutdonder zich vernemen. De tijden van oorlog zijn voorbij, om nimmer weder te keeren, zeide mijn vriend; mij dunkt, het ziet er hier wel naar uit! was mijn antwoord. Weldra stonden we boven de *Ham-* of *Boschpoort*.

Digitized by Google

Haar inwendig gedeelte behoorden wij vooral in oogenschouw te nemen, merkte onze geleider aan. Dus de wal af, en de poort in. Een ontzagchelijk gebouw, met vele vertrekken voorzien, geheel bomvrij, en waarin men zegt, dat een geheel bataillon zoude kunnen geborgen worden. Wij traden nu den wal weêr op, en ontwaarden weldra een ander schoon gebouw, aan de noordzijde der stad gelegen. Hetzelve is eerst in 1843 voltooid, en tot een bomvrij arsenaal en magazijn uitnemend ingerigt, zoo als onze leidsman ons verzekerde, want het was te laat geworden, om ons ook zelve daarvan te overtuigen. Daarna gingen wij de stad in, langs het nieuw gebouwde gasthuis naar de groote R. C. *St. Elizabeths-kerk;* een heerlijk gewrocht van middeneeuwsche bouwkunst, met schoone bogen en pilaren, thans door het zacht schijnsel der maan eigenaardig verlicht. Denkelijk is zij omstreeks 1230 door Graaf JAN van *Cuijck* gesticht, terwijl men eerst in 1506 onder het bestuur van FLORIS Graaf van *Buren*, begonnen is het koor der cathedrale te bouwen, hetwelk na 10 jaren arbeids werd voltooid. De eenig overgeblevene tombe, die ge nog ziet, want de andere zijn onder de vernielende handen der Franschen, in 1672, bezweken, is aan de nagedachtenis van den ongelukkigen ARNOUD VAN EGMOND, Hertog van *Gelder*, wiens gebeente hier rust van zijne moeite en verdriet, toegewijd. Wij verlieten den tempel, zagen op de markt den waterput, welken gemelde FLORIS in 1525 met vier blaauwsteenen pilaren, waaraan de wapens van zijne Keizerlijke Majesteit, van hemzelve en zijne gemalinne, benevens die der stad, gehecht waren en waarop het dak moest rusten, doelmatig liet voorzien; het stadhuis, waarin alnog bewaard wordt een zilver keteltje of watervat, door

Digitized by Google

MAXIMILIAAN, Graaf FLORIS zoon, in 1536 der stad geschonken, want er staat op te lezen: «Dit kleynood is by MAXIMILIAAN, jong-graaf van *Buren* van de ongeloovigen in *Afrika* (men zegt bij *Tunis*, digt bij het oude *Carthago*) gewonnen, en den 28. December 1536 de stad *Grave* gegonnen.» Nadat we het overige van den avond onder vriendelijken kout hadden gesleten, zetteden wij ons aan den welvoorzienen disch, en begaven ons weldra, vermoeid van onze wandeling, ter ruste.

Digitized by Google

VIERDE WANDELING.

WIJCHEN, LEUR, NIFTRIK, BATENBURG, KEENT en BALGOOIJ.

Hij zit of ligt op den loer.

De volgende morgen zag ons reeds vroegtijdig weder in het *Rijk van Nijmegen*, aan deze zijde der *Maas*. Wij sloegen dadelijk den grooten grindweg van *Grave* naar de stad der Batavieren in, en gingen het nieuwe schoolgebouw van *Neder-Asselt*, alsmede den wijd vermaarden *koning van Engeland*, eene herberg, voorbij. Koning van Engeland! herhaalde mijn vriend, ja, wien hangt men al niet uit, om de aandacht te wekken en tot binnentreden te nopen; echter vond men hier eene der meest ongezochte redenen tot de keuze dezes naams; want de overlevering zegt, dat waar nu die wiel of kolk is, een zeker Koning van *Engeland*, in vroegere eeuwen, zijne tenten zou hebben opgeslagen, en van waar zij nu nog de *Konings-waai* zou heeten. (1) Voortgaande, bemerkten we

(1) Zoude evenwel deze omstandigheid niet in eenig verband kunnen staan met ROBERT DUDLEIJ, Graaf VAN LEICESTER? Deze toch heeft in het merkwaardig jaar 1586 de belegerde en naauw

Digitized by Google

links van den weg, eene vreemdsoortige verhevenheid. Een vrij bejaard man, die ons zoo juist van pas te gemoet kwam, vertelde ons: «Daor Heeren! stond te voren *het slotje*. Het kwiem met eene laon en een slagboom op den weg naar *Wijchen* uut. Ik heb et nog ekend, toen er eene olde jufvrouw op woonde. Heur erfgenaam het et laoten sleupen. Het waor regtevort ook al en van die heerstaoten, die anderen mosten dienen. De buurtschap hiet deswaegen nog de *Hurling* (de *Huurling*).» (1) Kort na deze aardige ontmoeting, waarover we nog lang spraken, want de oude had ons door zijn vrijmoedig spreken, en zijne zonderlinge kleederdragt — hij had eene steek op, droeg een schuins gesneden rok, eene korte wijde broek en klompen — inderdaad belang ingeboezemd, verlieten we den grooten Graafschen weg, en gingen dien op, welke van hier op *Wijchen* schiet. Intusschen is die andere, welke hooger op, als ge verder naar *Nijmegen* gaat, en de *Teersdijk* heet, vrij wat aangenamer dan deze. Evenwel kon hij ons, voetgangers, niet zeer deeren. Ras blonken ons de torens van *Wijchen* en deszelfs trotsch kasteel tegen. Het schijnt een zeer groot dorp te zijn. Dat hebt ge regt, want het bevat nagenoeg 3000 inwoners, *Wijchen*, (*Wijc-hem*, *Wijkplaats*) is de hoofd-

---

ingesloten vesting *Grave*, met behulp van zijne Engelsche en Hollandsche troepen van belangrijken leeftogt voorzien. Is het daarom zoo geheel onmogelijk te achten, dat men hem, den gunsteling van koningin ELIZABETH, voor den *koning van Engeland* aangezien, en men zijne gedachtenis hier, hoedanig ook, heeft pogen te bewaren?

(1) Op het kaartje staat *Hurinck*. Voorts heb ik aangaande het daar aangeteekend *Blomar* niets kunnen opsporen. *Lunen* is nog heden eene buurt onder *Wijchen*.

Digitized by Google

plaats van het kanton; ook worden er jaarlijks, druk bezocht wordende paardenmarkten gehouden, die niet weinig de toenemende welvaart bevorderen. Schier overal verrijzen er nieuwe en schoone huizen. Zelfs heeft men hier onlangs eene bijzondere kostschool voor jonge heeren kunnen oprigten, die ook om de gezonde ligging van het dorp, aanbeveling verdient. Ook komen de onderwijzers, die hier en in den omtrek te huis behooren, eenmaal in de maand, te *Wijchen*, ter onderlinge oefening bij elkander, en geven soms van tijd tot tijd, in het ruim vertrek boven de nieuwe en groote dorpsschool, belangrijke proeven van hunne vorderingen in de edele zangkunst. Wij traden *Wijchen* in, en gingen al aanstonds de oude, van binnen rijk versierde R. C. kerk bezigtigen. Waarlijk, zeide mijn vriend, dat is wel der moeite waard. Ja, maar hoe groot en ruim het gebouw ook zij, zal het echter eerlang nog moeten uitgelegd worden. Tijdens de vestiging der reformatie ging hetzelve aan de hervormden over, doch in latere dagen is het door deze wederom den roomschgezinden toegestaan. Nog eenigen tijd hebben beide hunne godsdienstoefeningen daarin gehouden, want lang kon dit niet. Nog in het begin dezer eeuw predikte een der predikanten van *Leur* en *Wijchen*, die te *Batenburg* woonde, hetwelk aanhield tot het jaar 1829, toen *Wijchen* eene eigene hervormde pastorie en kerk verkreeg, die intusschen weldra mede door den aanwas der gemeente zal behooren vergroot te worden. Hierop doorsneden wij, die door onze nieuwsgierige blikken, de aandacht der talrijke bevolking vreemd tot zich trokken, de ruime kom van het dorp, namer de daaraan gelegen, onlangs nieuw gebouwde, gemeente- en schoolhuizen in oogenschouw, zooals zij

Digitized by Google

die inderdaad verdienen, en rigtten daarop onze schreden naar het aangenaam verblijf van den hervormden leeraar. Weldra stonden wij voor het aanzienlijk slot of kasteel te *Wijchen*. Dat wij ons op deze bank nederzetten. Hier, in het gezigt van dit heerlijk gebouw, is het juist de plaats, om u weder het een en ander dien aangaande te vertellen. *Wijchen* was eertijds al mede eene vrije heerlijkheid. Ik vond in de oude geschiedenis een tweetal heeren van dien naam met groote onderscheiding vermeld. Later verdwijnen de *de Wijchens* geheel uit dezelve. Denkelijk dat ook zij zich aan de beschikkingen van den roomschen koning WILLEM, die in het gedenkwaardig jaar 1248 de burg, de stad en het Rijk van *Nijmegen*, in pandschap aan OTTO III, Graaf van *Gelre*, afstond, zullen hebben moeten onderwerpen In dat geval zal wel hun voormalig slot, gedurende den daarop volgenden tijd van geweldige onlusten en beroerten in deze landstreek, zijn verwoest geworden. Zoude dat niet geschied zijn ten dage der HEECKERENS en BRONCKHORSTEN, toen, in 1388, Heer ARNOUD van Heumen, met de Brabanders, die hem hielpen, onder anderen ook dit *Wijchen*, aan de vernielende vlammen prijs kon geven? Het is niet onwaarschijnlijk; en dan zal later dit nieuw heerlijk gebouw op de grondslagen van het oude, of wel, ter plaatse waar het eenmaal stond, zijn opgebouwd. De geschiedenis noemt ons als stichter van dezelve Don EMANUEL, Prins van *Portugal*. (1) Hoe

(1) Men zie, omtrent dien EMANUEL *van Portugal* en zijne gemalin: Is. Ann. NIJHOFF, Bijdragen voor vaderlandsche geschiedenis en oudheidkunde, Deel II. Stuk IV. — *Arnhem* 1842. Benevens Geldersche Volks-Almanak 1810, bl. 63.

Digitized by Google

kwam *die hier*? Zijne Hoogheid was, in 1587, gehuwd aan EMILIA, dochter van onzen grooten *Zwijger*, WILLEM I, Prins *van Oranje*. Deze zijne twee kinderen sleten dus hier in stilte, afgezonderd van de woelige bewegingen dier dagen, de meest genoegelijke oogenblikken huns levens. Na hun dood is het kasteel ook door FILIPS *van Nassau*, Heer *van Grimhuizen*, bewoond geworden. Zoo is het, door vroegere belangrijke herinneringen, aan ons geliefd vorstelijk huis *van Oranje Nassau* naauw verbonden, gelijk het gewis zal blijven doen, zij het ook, dat het, bij later opvolgende verkoopingen in steeds andere handen overgegaan, en ten gevolge daarvan aan den tegenwoordigen eigenaar is gekomen, wiens naam hier, om zijne zorg voor deszelfs instandhouding, en omdat het eenig in zijne soort is, dat in het Rijk *van Nijmegen* nog overbleef, eene eervolle vermelding verdient. (1) Inderdaad, het is een vorstelijk Huis, zoo geheel uit het water oprijzende, zoo verheven en grootsch, met eenen sierlijken toren in het midden, welk een aantal vensters, groote en kleine, tusschen hangende torentjes aan de hoeken van het gebouw. — Dat zet hier waarlijk, geenen geringen luister bij. Er zijn juist drie honderd vijf en zestig, dus even zooveel, als er dagen in een gewoon jaar zijn. Al tellende begon het oog van mijnen vriend te schemeren, hij gaf deze ongewone bezigheid dan ook al spoedig op, en gunde mij zijn kort en krachtig: zoo zal het wel zijn. Evenwel kon hij niet nalaten er bij te voegen: hoe zonderling, als het zoo is, en toch niet geheel onaardig. Wij hadden het *Wijchen's* Slot gaarne ook nog van binnen gezien,

(1) Deze, de Heer OSY *van Antwerpen*, is voor weinige maanden aldaar overleden.

Digitized by Google

dat ons echter de tijd van den dag niet veroorloofde, weshalve wij verder wandelden. De dorpsweg hier geleidde ons vrij spoedig in eene laan, die ons, door haar lommer, zoo groote verkwikking aanbood, dat wij besloten onder de schaduw der boomen, een weinig uitterusten, terwijl ik mijn vriend het volgende verhaalde: Er waren oudtijds maar twee regtbanken in *het Rijk van Nijmegen*; eene hier, waartoe de vrije Heerlijkheid van *Wijchen* gewis zal hebben bijgedragen, en ginds te *Beuningen* de andere. De magtige Burggraaf *des Rijks* hoorde, sprak, en het vonnis werd ten uitvoer gelegd. Misschien was hier de galg opgerigt, terwijl daarnevens het rad, met al zijn aanhang prijkte, hier aan den weg, om het vreesselijk schouwspel van nabij te zien! (1) Maar dat wij nu opstaan! Naauwlijks waren wij de laan ten einde, of wij bevonden ons reeds te *Leur*. Het vriendelijke dorpje scheen zich tot hiertoe achter het geboomte verscholen te hebben, ten einde den wandelaars eens eene aangename verrassing te bezorgen. — Dit *Leur* moet van het ander *Leur*, in *Noord-Braband* gelegen, zorgvuldig onderscheiden worden; zoo zouden u ettelijke oude schrijvers toeroepen; trouwens bij een van deze vond ik, onder het doorbladeren van zijn boek, dezelfde vermaning ten aanzien van *Appeltern*, hier beneden in *Maas* en *Waal*, en NB. 1 van *Apeldoorn* op de *Veluwe*. Maar dit ons *Leur* werd vroeger ook *Luer* gespeld. Onder de vrijheid van *Batenburgh*, zegt SLICHTENHORST (2) staat een dorp op den wegh naar

(1) De vierschaar zelve werd gespannen onder den Grooten Lind van *Wijchen*, in de kom van het dorp. Zie vooral den meermalen aangehaalden Geld. Volks Alm. bl. 77.

(2) Geld. Gesch. 1ste Boek hl. 50.

Digitized by Google

Nijmeghen, met naemen *Leur*, daar een heuvel is met menschelijke handen, zoo 't schijnt, opgedraeghen! Ende want daar omtrent op verscheide tijden penninghen zijn gevonden, steeken de inwoonders in dit geloof, dat de Romeijnen alhier eertijds hebben gelegert.» O! aanstonds derwaarts. En wat vonden wij? *het bergje*, zoo duidt men hier thans den bedoelden heuvel aan. Een slingerpad daarom heen bragt ons in een omzien naar den top. Geen onaardig gezigt van daar, doch alles behalve Romeinsch: niets als de aanduiding van den eerst genoemden geschiedschrijver deed ons hier aan de dappere krijgslieden van JULIUS CEASAR, of aan latere legerhoofden der toenmalige wereld-bedwingers gedachtig zijn. Waar zouden die penningen wel zijn gebleven? — Ik weet het waarlijk niet, misschien in den eenen of anderen verborgen schat van onbekende liefhebbers van oudheden. Maar denkelijk is hier nog grootere schat onder den grond bedolven! want dat de Romeinen in deze streken werkelijk geweest zijn, is bij mij zeker. Zoo heeft men nog onlangs bij den *Maldenburg*, eenen koperen penning, met de beeldtenis van keizer TRAJANUS opgehaald, en daar benevens, wat meer zegt, eene Romeinsche graflamp. Mij ten minste komt het metaalstuk, hetwelk vier Nederlandsche ponden weegt, als zoodanig voor. Maar mijn oog is niet dat van eenen oudheidkenner. Het kan ook wel iets anders zijn, dat zwaar stuk, hetwelk ge niet zonder eenige inspanning van krachten, met uwen duim, en uwen in een' ring gestoken wijsvinger, kunt opnemen. Als wij morgen te huis rust nemen, zal ik u deze twee belangrijke voorwerpen laten zien, en nog daarbij voegen een paar klepels uit klokken, een stuk van eene speer, eenen haak, daar insgelijks uitgegraven. Doch wij zijn thans nog te

Digitized by Google

Leur. Wij traden de kerk in, in welke de Hervormden hunne eeredienst uitoefenen. Het is een gebouw, dat jaren en eeuwen heugt, zoo drukte mijn vriend zich uit, toen hij deszelfs uiterlijk had waargenomen. Van binnen gezien zoude men dat niet zeggen. Wel, onze SLICHTENHORST moge gelijk hebben, als hij dit, zijn *Luer* onder de vrijheid van *Batenburg* stelt; het is met dat al ook eene bijzondere Heerlijkheid geweest. Lees slechts:

En hij las op een glas
Dat beschilderd was, zijnde hetzelve
versierd met de wapens dezer echtelieden:
« PHILIPS DE MAN, Regter der vrije heerlijkheid *Löer* (1) en
« JOSINA DU TOUR, echtelieden. A°. 1663.»

En dáár heeft werkelijk een kasteel gestaan; zie hier nog de duidelijkste sporen van deszelfs omtrek en ligging. Zoo heeft dan ook dat in de schier algemeene verwoesting der vroegere tijden van het krijgsgeweld moeten deelen! Wat de Heerlijkheid zelve aangaat, deze is mede gedurig van Heer veranderd. Thans behoort zij aan het adellijk geslacht der VAN BALVERENS, hetwelk daar, wat hooger op, zoo als gij ziet, een nieuw kasteel van *Leur* heeft laten opbouwen, dat, zoowel door deszelfs schoone landelijke ligging, als om den smaakvollen aanleg van de plaats, die het omgeeft, der bezigtiging overwaardig is.

---

(1) *Löer*, ja zoo werd het dorp mede genoemd. Men verzekerde ons, dat hier ter plaatse weleer een digt kreupelbosch gestaan heeft, waarin zich de Gelderschen vaak verscholen, en *op de loer zaten* of *lagen* tegen de invallen der Brabanders. Mogelijk heeft deze omstandigheid den naam aan het dorp gegeven, en is in haar den oorsprong te zoeken van het vaderlandsche spreekwoord, aan het hoofd dezer wandeling geplaatst.

Digitized by Google

Als uit mijn hart genomen, ontboezemde hier mijn vriend:

Hier verre van 't gewoel der aarde,
Maar heel nabij aan de natuur,
Wie voelt hier niet zijn menschen waarde,
Bij levens zoetheid, levens zuur?

Wij hadden het aanvallig *Leur* opgenomen, en wandelden nu verder naar den *Maaskant*. Een pad, hetwelk door eene grazige weide liep, werd met welgevallen betreden. Hier nu weder alles open, terwijl daar even het vrij uitzigt door statig boschgevaarte werd belemmerd. Bekoorlijke verscheidenheid aangename verwisseling van tooneelen! Was het winter en hoog water, dan zouden wij bij geene mogelijkheid hier langs kunnen; wie dan van *Leur* naar *Niftrik* moet, of omgekeerd, moet over *Wijchen*. Dan toch is hier alles eene barre zee gelijk, van wege het kwelwater. Heilig de zomer, ook voor deze landstreek, welke inderdaad eene buitengewone inwendige vruchtbaarheid moet bezitten, om de gedurige uitmergeling, door den schralen kwel veroorzaakt, weêr te boven te komen. Maar daar zijn wij reeds te *Niftrik*, welk dorp zich langs den *Maasdijk* uitstrekt; buiten denzelven zijn goede uiterwaarden. Over de rivier ligt het stadje *Ravestein* in *Noord-Braband*. Het heette vroeger *Nijsterick*, zoude dat ook zijn *Nijstricht*, *Nieuwtrecht*, nieuwe overtogt over de *Maas*? De ligging van *Niftrik* tegenover *Ravestein*, in een oord, waar trekken en togen, treffen en vlugten, om de verwoesting te ontwijken, elkaâr schier hebben opgevolgd, en waartoe het naburig *Batenburg* gewis het zijne bijdroeg, wettigen, mijns inziens, eene vraag, die ik overigens niet gaarne beslissend zoude beantwoorden. Ik sprak daar van trekken en togen, van

Digitized by Google

treffen en vlugten. Herinner u, dat ook dit *Niftrik* ten jare 1388 door ARNOLD van *Heumen* is in brand gestoken. En wat had er hier, nog in dienzelfden tijdkring plaats? Vernemen wij zulks weder van SLICHTENHORST. (1) Zoo schreef hij: «Als de Brabanders in 't jaer 1388, de stad *Grave* met 4,000 man hielden belegerd, en over de *Maes* getreeden waren in 't *Rijk van Nijmegen*, is Hertogh WILLEM met de burghers van *Nijmegen* haar tot *Nijsterick* tegen getrocken, alwaar hij ze aangetroffen, op de vlucht gedreeven, ende van dezelve 17 Vaendelen verovert heeft, welke doenmaels in de groote kerk tot *Nijmaegen* zijn opgehangen.» Stel u eens voor, wat de rustige bewoners van dit dorpje toen niet al moeten geleden hebben, hetzij ze bleven, of op de vlugt sloegen, en welke zorgen en opofferingen van geld en goed, misschien ook van bloed, zal hun de nabuurschap van *Batenburg*, zoo wel toen als later, hebben veroorzaakt! Zie daar ligt hetzelve benedenwaarts. Het is klein, zoo als ge van hier bemerkt, bestaande voor het grootste deel uit eene tamelijk lange straat, die van af den *Maasdijk* zich naar binnen uitstrekt. De nieuwe R. C. kerk staat aan den dijk. Die der Hervormden is zeer oud en met eenen lagen toren voorzien; maar daarentegen is haar inwendige zooveel te schooner. Zij prijkt met een orgel, eene kunstig bewerkte predikstoel en met de sierlijk vergulde wapenborden van de Heeren der Heerlijkheid. — Doch laat ons de oude kustorie van *Niftrik* ingaan, waar wij wat kunnen uitrusten, terwijl ik u intusschen het een en ander aangaande dat *Batenburg* en dit *Niftrik* zal

(1) Geld. Gesch. I Boek 65 bl. 87.

Digitized by Google

mededeelen. — Hier, in dit zelfde vertrek, mijn vriend, dus begon ik, had ik voor ettelijke jaren, eene voor mijn gevoel, aangename ontmoeting. Nog heugt ze mij, als of zij gisteren eerst gebeurd ware! Daar aan den hoek van den schoorsteen, bij den haard, zat een grijsaard, een man van meer dan 80 jaren. Hij was de gewezen schoolmeester van het dorp, bij jongen en ouden geacht en bemind. Hij las, toen ik hem hier zoo aantrof, met kennelijke blijken van hooge ingenomenheid. — Wel, oude vriend! gij schijnt behagen te scheppen in hetgeen gij leest: — Hierop zag hij mij aan met een gelaat, dat ik niet ligt zal vergeten. — Heer! zeide de man, ik heb, zoo oud als ik ben, nooit iets treffelijkers gelezen; en waarin meent gij nu dat hij las? in den *Bijbel voor de Jeugd*, door VAN DER PALM. Hoe kunnen rein godsdienstige zielen reeds hier elkander gevoelen; hoe zal het derzulken dáár boven zijn? want beide, de schoolmeester van *Niftrik* en de hoogleeraar te *Leijden*, zijn reeds ontslapen. Keeren wij na deze uitweiding, die gij mij *hier* zeker niet euvel zult duiden, tot ons verhaal terug. De predikant van *Balgooij* en *Keent*, welke beide dorpen thans werkelijk met *Neérbosch* en *Hees* zijn vereenigd, sedert de kerk aan de R. C. is overgegaan, verrigte ook hier zijne dienst. *Niftrik* is nu met *Batenburg* gecombineerd. *Batenburg* ontleent zijne vermaardheid, van deszelfs inderdaad belangrijk *Slot*. Gij hebt er daar even, schoon ook van verre, de ruïne van gezien. Nog niet lang geleden daar zijnde, beklom ik de overblijfselen van den ouden toren. Het was een waagstuk; ik was dan ook blijde, er behouden te zijn afgekomen, en toch verheugde ik mij daarover, dat ook ik er nog eenmaal boven op geweest was, want sedert is de weg derwaarts, uit voorzigtigheid, ter voor-

Digitized by Google

koming van ongelukken, gesloten. Bij die gelegenheid zag ik ook eene afbeelding van het kasteel zoo als het te voren was, dat, naar men zegt, het oudste en tevens het schoonste der Geldersche kasteelen, moet geweest zijn. Verbeeld u een groot rondeel van keurig muurwerk met vijf zware evengelijke torens, evenwijdig van elkander uit eene breede en diepe gracht oprijzende, daaraan een tal van vertrekken, kamers, zalen en kelders rondom henen; daar midden tusschen eene nog altoos ruime binnenplaats, waartoe men van buiten toegang kreeg over eene steenen brug, welke op drie bogen rustede, en die u naar de kolossale hoofdpoort bragt; stel u dat een en ander voor, en gij hebt den ouden Batenburgschen Burg voor u, naar de afbeelding waarvan ik sprak, en welke ook in den Gelderschen Volksalmanak van 1839, even getrouw is wedergegeven. — Wijden wij nu nog eenige oogenblikken aan de geschiedenis van dezen ouden Burg. — Reeds van het jaar 1162 (1) vindt men van Heeren VAN BATENBURG gewag gemaakt. Zoo van DIRK, kamerraad van Graaf HENDRIK van *Gelre*; zoo in 1188 van ALBERT, DIRK en RUDOLF, tot dat Heer WILLEM VAN BRONKHORST, huwelijk ingaande met JOHANNA VAN BATENBURG, deze Heerlijkheid omtrent het jaar 1272 aan den stam van BRONKHORST heeft vast gemaakt: daaraan is zij, bij al den druk dier tijden, verbleven, tot dat op den 16den van Hooimaand 1408 GIJSBERT VAN BRONKHORST, Heer van *Anholt* en zijne VROUW MARGRIET VAN GHEMEN, deze zijne Heerlijkheid met de Burgt, boerschappen, merkten, tollen en tienden onder hoogst aanzienlijke getuigen, hebben

(1) SLICHTENHORST, I, bl. 50.

Digitized by Google

verkocht aan JAN VAN BALAIR, Heer van *Helmont* en *Keerbergen*. (1) Intusschen beleed BALAIR, acht dagen later, dat BRONKHORST ofte zijne erven het Batenburgsch gebied ten allen tijde voor eene som, die hij zelf bepaalde, weder mogten vrijkoopen. Welke belijdenis! welke bepaling! — Daar komt, in 1497, Hertog ALBERT VAN SAKSEN met zijne *Bourgondiërs* aanrukken. — Hem beviel de streek aan deze zijde der *Maas* al zeer bijzonder; een kunstige brug van balken bragt hem en zijne handlangers naar herwaarts over. — « Alsdoen werd dit land, nacht en dag, gequeld en afgeloopen; gelijk hij ook tegen den winter de nabuerige vestinghe van *Batenburgh*, in den morgenstond, met lederen heeft beklommen, ende na eenighe daghen het Slot, door het gestadigh losbranden van 't geschut, in zijn geweld gekreegen, 't welk hij liet hermaeken, en met volk en nieuwe voorwerken wel degelijken voorzien. Waar over de gewesten aan de *Maas*, van de knevelaars, dagelijks grooten overlast hebben uitgestaan » (2) Niet lang daarna viel *Batenburg* weder in de handen der *Gelderschen*, en nu was het KAREL VAN GELDER, die der belijdenis en bepaling, van wijlen BALAIR indachtig moesten wezen; want in 1534, « heeft deze vorst de gansse vrijheid *Batenburg*, 't welk hij met de wapenen had aangewonnen, aan HERMAN VAN BRONKHORST, Heer van *Batenburgh*, verkoft, om hetzelve te bezitten, op gelijk een voet, als weleer zalighe DIDERICK ende GIJSBERT VAN BRONKHORST." (3) — Ook in den Spaanschen tijd hebben sommige Heeren

(1) SLICHTENHORST VIII bl. 180.
(2) SLICHTENHORST XI bl. 309.
(3) SLICHTENHORST XI bl. 420.

Digitized by Google

van *Batenburg* geweldig van zich doen spreken. Zoo werden GIJSBERT en DIDERICK van *Batenburgh*, (aardig dat hunne voornamen juist met die der BRONKHORSTEN, zoo even aangehaald, overeenkomen), ten jare 1568, op last van ALVA, in het openbaar te *Brussel* onthoofd; (1) welk droevig lot ook den Graven van EGMOND en HOORNE, LAMORAAL en MONTMORENCY, daar moest treffen; en zoo vinden we, in 1579, eenen anderen Heer VAN BATENBURG weder met den Spaanschen koning verzoend en der Spaansche partij onder de hand toegedaan. (2) Van hier, dat de Staatschen zich, in 1582, ook van het Slot aldaar hebben meester gemaakt, welke het ook tot het jaar 1672 behielden. Doch van af dien tijd, zeker ook door gedurige wisseling van eigenaars, waaraan wel voor het grootste gedeelte het diep verval, waarin het thans verkeert, zal zijn te wijten. De Heerlijkheid *Batenburg* komt tegenwoordig het Gravelijk Huis *Bentheim* toe. (3)

Het werd hoog tijd den terugtogt naar *Heumen*, nu echter over *Keent* en *Balgooi*, te aanvaarden. Daartoe begaven wij ons den *Maasdijk* op, aan welken het eerstgenoemd dorpje gelegen is, terwijl het ander, dat zich ongeveer een half uur verder begint te vertoonen, zich meer naar binnen uitstrekt. Welke gezigten van hier boven. Nu en dan moesten we eens stilstaan. Dáár *Ravestein*, hetwelk zich van deze zijde zoo regt aanvallig voordoet; *ginds* weder het hooge *Grave*. Vóór de zachtvlietende *Maasstroom*, met deszelfs veelvuldige kronkelingen, tusschen zijne

(1) SLICHTENHORST XIV bl. 515.

(2) SLICHTENHORST XIV bl. 543.

(3) Staat van alle volken, uitgegeven bij TIRION 1741 Dl. 13 bl. 280.

Digitized by Google

beide heerlijk groene boorden. De zich daaruit verheffende dorpstorens, meest allen wit, als zoo vele lichtende stippen te midden van het levendig groen, dat, oprijzende, eene steeds donkerder kleur schijnt aan te nemen. Ziet ge wel, hoe aardig ook dit zich afwisselt door den bereids langen schaduw van onderscheidene voorwerpen, en wel het meest van het rijkelijk van gras voorziene, en hierdoor tot ongewone dartelheid vervallen vee? — Zoo ligt dan hier de meestal groene, altoos met glansrijke punten voorziene, en met eenen zilveren rand van onder omgeven, of dwars doorsneden *mantel* der oude voorname Ridders en Edelen, ons als voor het oog; hoe meer ge opklimt, des te meerdere wisselende teekenen van de vreemdste uitspattingen, te midden van keurigen overvloed. Maar, beste vriend! welk eene vergelijking! Hoe kan u deze hier voor den geest komen. Intusschen hebt gij gelijk, met geen' moordkuil van uw hart te maken, zoo als men wel eens zegt. Zoude evenwel de mantel dier edelen er in waarheid zóó hebben uitgezien, als ge mij dien, naar het schilderij van de natuur hier, hebt zoeken af te teekenen? Misschien. Doch vergun mij bij deze uwe altoos vreemde vergelijking een speldje te steken. Ik doe zulks daar, waar ik vermeen haar voegzaam te kunnen uitbreiden en wijzigen. Gelukkig dan, dat de mantels, van welke gij spraakt, alnu zijn afgedreven, hetzij met het stil afvloeijend water der rivier, hetzij soms ook met hare scherpe, veel vernielende ijsschotsen, en nog gelukkiger, dat wij ons nog immer in de aanschouwing der schoone *Maas*, met hare lagchende boorden, onder betere tijden en zeden, mogen verlustigen! Daar zijn wij reeds te *Keent*. Ik zoude wel lust gevoelen, om dit *Keent* of *Kent* van *Kelt* af te

Digitized by Google

leiden. Trouwens in zulk geval moet men op ééne enkele letter zoo naauw niet zien. Mijne voorgangers in het gissen hebben het niet gedaan, en zij, die thans nog met mij — hoe wagen we ons! — denzelfden weg betreden, doen het mede niet. Maar dan, stel dat mijn vermoeden ontwijfelbaar zeker is, dan vinden we hier, nog heden ten dage, het spoor van den manhaften *Kelt* of *Gelt*, wiens achtbare Duitsche volksstam in deze streken voor jaren en eeuwen heeft bewoond, en aan ons *Gelderland* den naam zoude gegeven hebben. (1) Ja, hernam mijn vriend, als uw beweren zeker ware, dan... Wat twijfelt gij? Ik hoop er u het bewijs voor te leveren. *Lapides clamabunt* (de steenen zullen spreken.) Wij waren schier onopgemerkt den dijk afgegaan, en bevonden ons dan ook weldra bij eene soort van *kapel*, zoo als de inwoners van *Keent* het brokstuk, dat nu vóór ons stond, plegen te noemen, van inderdaad zonderling maaksel. Het is een vrij groot langwerpig vierkant, waarvan de muren, schoon hier en daar deerlijk afgebrokkeld, nog stonden, want het is zonder dakgewelf. In die muren vertoonden zich zeer kleine openingen ter doorlating van het licht, en eene breede, hooge, met eenen ronden boog voorziene deur, welke den voormaligen bezoekers, en nu ook ons, eenen vrij ruimen ingang verleende, zoo ge namelijk dat open vak, zoo als ik daar deed, eene deur verkiest te noemen. Daar stonden we nu in het midden van de ruïne. Misschien is deze kapel later aan het Huis der heerlijkheid *Keent* naauw verbonden. Maar van zulk huis is hier geen enkel spoor; naar de plaats, welke de ruïne omgaf te

(1) Slicht. I. Boek, bl. 22. Staat van alle Volk, dl. 13, bl. 36.

Digitized by Google

oordeelen, kon het er evenwel zeer goed gestaan hebben, misschien is dan wel het huis gesloopt, doch de kleine kapel gespaard. Hier werd dan eerst den afgoden geofferd, en later het Christendom der eeuw gehuldigd, terwijl het zeker is, dat in beteren tijd ook het Evangelie ter dezer plaatse is verkondigd.

Toen we uittraden zeide mijn vriend: van Romeinschen oorsprong is deze ruïne niet, daartoe is haar aanleg te nietig, ook kan ze bezwaarlijk uit de middeleeuwen van het Chistendom zijn gesproten, want derzelver bouwtrant was toch wat grootscher en verhevener, wij willen haar alzoo, aangezien zij niet wel later gesticht kan wezen, voor een Duitsch Keltisch of Kentisch maaksel houden.

Nu ging het langs den Keentschen molen door het verder niets merkwaardigs meer opleverend dorp *Keent*, regtstreeks naar *Balgooi*, waar wij langs eenen weg, die den beide dorpen toebehoorde weldra aankwamen. *Balgooi.* — Gij zijt zoo vindingrijk inde afleiding van namen, van waar dan nu deze? Wel de grondlegger van dit dorp stond eens op den wal der stad *Grave*. Hij had hetzelve nog niet benoemd. Hoe heet toch uw aanleg dáár? was de vraag. En het antwoord: « Het is niet veel meer dan een *bal gooijens* van hier verwijderd; *Balgooij* zal het dorp heeten.» — Top, zeide mijn vriend. — En toch verklaar ik u, dit hier in den omtrek vernomen te hebben. Intusschen was het van ouds *Val-* of *Balg-ooijen* genaamd. Zonderling dat zoo vele *Ooijens* aan de *Maas* gelegen zijn. Dit hier, het vermaard kasteel aan gene zijde, niet verre van *Megen*, daarop *Lit-* of *Lin-ooijen*. Nu weder aan dezen kant der rivier, maar verder op in den *Bommelerwaard*, *Amers-ooijen*, en nog lager *Puder-* of *Poeder-ooijen*. Zouden niet alle deze met

Digitized by Google

het slot *Ooijen*, hetwelk in vorige dagen, benevens de heerlijkheid *Dieden* aldaar, nog tot *Gelderland* behoorde, in eenige verbindtenis hebben kunnen staan? (1) Onmogelijk is dit niet, maar daaruit de betrekking der verwantschap te durven bepalen, dat zoude aan vermetelheid grenzen, en daarvoor wil ik mij wel zeer zorgvuldig hoeden. Genoeg, we hebben den Balgooischen grond betreden. Ziet ge die laan hier, welke op den dijk aanloopt? Dat is de *Herwig*, antwoordde een man, aan wien wij op den weg naar den naam gevraagd hadden. *Herwig*, dat zal wel *Heerweg* zijn. — Alzoo dieper in, en weldra bespeurden wij zoowel tot onze blijdschap als droefenis, de kennelijke overblijfselen van het oude kasteel te *Balgooi*. *Florestein*, zoo heette nog de boeren hofstede, daarop aangelegd. Hier was dan de burg van den heer FLORIS. Ik denk, dat deze een bloedverwant van DIDERIK VAN BRONKHORST, heer van *Batenburg* zal zijn geweest, een FLORIS VAN BRONKHORST. De reden daarvoor zal ik u zoo aanstonds opgeven. Intusschen schreef men omstreeks 1740: « van het adellijk slot, dat hier eertijds gestaan heeft, en in het jaar 1672 door de Franschen verwoest is, bespeurt men geene overblijfsels, dan eenen lagen vierkanten heuvel, die rondom met ruigte is begroeid." (2) Wij gingen de R. C. kerk, die er uiterlijk zeer net uitziet, en eenen spitsen toren heeft, aan onze regterzijde voorbij. De daarbij staande, ruim en sierlijk, nog onlangs nieuw aangebouwde pastorie, was onze bezigtiging overwaardig. Waar de vorige pastorie der her-

(1) Staat van alle Volken, dl. 13.

(2) Staat van alle Volken, dl. 13, bl. 277.

Digitized by Google

vormden gestaan hebbe, is mij onbekend, maar dit weet ik, dat te voren de predikanten van *Balgooi*, die ook te *Niftrik* en *Keent* hunne dienst verrigtten, hier in deze kerk hebben gepredikt. Dus ook hier een herhaalde overgang van het kerkgebouw. Liever dat afgestaan, dan de grafkelder, op welken zich de toenmalige heeren het regt schijnen voorbehouden te hebben. Deze is althans nog heden ten dage aan het nieuwe Huis te *Balgooi*, naar ik meen, verbonden. Hierin rust met vele anderen, die ontslapen, in de duisternis des doods zijn bijgezet, en nu daar in de stilte van het graf nederliggen om zoo te rusten van den arbeid en de moeite, aan het aardsche leven verknocht, ook het lijk van zekere *Vorstin van Anholt*. Waarschijnlijk was zij eene dochter van DIDERIK VAN BRONCKHORST, vrijheer van *Batenburg* en heer van *Anholt*, welken laatsten naam of titel de vader ter gedachtenis van Hertog KAREL goedgunstigheid, aan zijne lievelinge kan geschonken hebben. Zij zal hier bij eenen der BRONCKHORSTEN logeerende, zoo als men thans zoude zeggen, gestorven en in den grafkelder van *Balgooi* begraven zijn. Hoor maar eens wat SLICHTENHORST, ten jare 1537, heeft aangeteekend: «Hij, KAREL V., keyzer, nam ook weder in de armen van syne genade aan DIDERICK VAN BRONCKHORST, vrijheer van *Batenburgh*, (1) geevende hem tot een leen te besitten het stedeken ende de vryheyd van *Anholt*, 't welk de vorst, eertijds JACOB VAN BRONCKHORST, uit zake van syne wederspannigheyd tegen het vorstendom, door het recht van wapenen had ontnoomen; waer tegens DIDERICK beloof-

(1) Deze DIEDERICK schijnt de zoon van dien HERMAN geweest te zijn, van welken hiervoor, bl. 73, is gesproken.

Digitized by Google

de des Hertogs zyde te houden, het ware de vorst van *'t Ryk* wierd beoorloghd, ofte zelve met het *Ryk* te doen hadde.» (1) Hieruit ziet ge, wat het geslacht der VAN BRONKHORSTEN, hier en in den omtrek zoo aanzienlijk en vermaard, aan den naam van ANHOLT weder hebben kunnen verbinden, (2) en hoe het kan gekomen zijn, dat eene zoogenaamde *Vorstin van Anholt* hier te *Balgooi* ter aarde is besteld geworden. — Is hier geene hervormde kerk meer? vroeg mijn vriend. Ongetwijfeld, want de predikant van *Hees* en *Neérbosch* is ook predikant van *Balgooi* en *Keent*, en neemt hier om de veertien dagen zijn dienstwerk waar. En dan zou er hier ter plaatse geen lokaal aanwezig zijn, hetwelk gezegd kan worden allezins doelmatig daarvoor ingerigt te zijn, en met de waardigheid der eeredienst in verhouding te wezen! — Welk eene heerlijke laan! die voert zeker weêr naar de eene of andere buitenplaats. Hoe verlustigde zich mijn togtgenoot in die keurig geleide linden, die een lang berceau schenen! *Hier* een steenen beeld, zich te midden van het omringend geboomte vertoonende, *daar* een ijzeren hek, met grijnzende leeuwen op de twee steenen pilaren; *straks* een heldere blik in den afgesloten tuin; *nu* een heerlijk gebouw, waartoe ons over eene brug, die met eene sterke poort kon worden afgesloten, den vrijen toegang werd vergund. Doch waar is nu de kerk? Wij gingen het koetshuis in. Ik opende eene deur in hetzelve. Zie *hier* de kerk der hervormden! Verbazing, droefenis op het

---

(1) SLICHTENHORST 11, bl. 427.

(2) Vergelijk het gestelde aangaande GIJSBERT VAN BRONCKHORST, heer van *Anholt*, op bl. 72.

Digitized by Google

zien van een jammerlijk kamertje, deden mijnen vriend verstommen. Ook hier gevoelde hij met mij meer, dan wij zeggen konden. Dit nieuw landelijk kasteel van *Balgooi*, hier naast ons, schijnt op de vroegere bezittingen der VAN BRONKHORSTEN opgebouwd te zijn. Zekere heer VAN LAAR, die er waarschijnlijk door aankoop eigenaar van werd, heeft moeds genoeg gehad, om den bouw te beginnen, maar dien, helaas, niet mogen voleindigen. Zulks is den heere VAN RAPPARD gelukt. Laatstgemelde vermaakte het aan de familie DE LA COURT, en deze heeft goedgevonden, hetzelve met de daaraan verbonden heerlijke regten, aan den tegenwoordigen eigenaar, den heer MACHEN, te verkoopen. — De avond viel en riep ons alzoo huiswaarts. Wij hadden ook het doel van den dag bereikt, en nog ongeveer twee uren af te leggen. Derhalve van *Balgooi* over *Neder-*, en van daar naar *Over-Asselt*, maar nu langs eenen anderen binnenweg op, als dien we gisteren afgaande hadden betreden, hoewel we daardoor een weinig van ons bepaald plan afweken; de weg binnendoor is trouwens veel korter dan over den dijk. Thans over *Sleeburg*, *Worssum* en de *Heeg*, dien wij toen in de verte zagen, en waarvan toen reeds sprake was. Wat heeft die *Heeg* in zijn uiterlijk veel van het jagthuis te *Malden*, hetwelk uw kaartje eigenaardig met den naam *Vos* heeft aangeduid. Zoo is het waarlijk. Misschien is ook dat vroeger door eenen der menigvuldige heeren hier tot zulk einde bestemd geweest. — De maan verlichtte ons pad. De nachtegaal sloeg heerlijk. Vaak stonden we stil, om naar den zang van dien koning der gevleugelde wereld te luisteren. Schier gelijktijdig bragt ons zijn avondlied een schoon gezegde van CHATEAUBRIAND te

Digitized by Google

binnen. Ik mag het den Lezers en Lezeressen hier niet onthouden. Zoo luidt het:

« Er is een geheimvol uur, waarin de eerste stilte des nachts met het laatste geluid van den stervenden dag aan de rivieren, in de bosschen en dalen ineensmelt, de westerhemel is nog een weinig verlicht, doch reeds rust de schaduw op de aarde. Op dit oogenblik gelijkt de natuur, met de zuilen harer achtbare wouden, met het gewelf des hemels, door de laatste avondschemering naauw beschenen, naar een' tempel der oudheid, welks heiligdom door eenen plegtigen nacht omsluijerd wordt, terwijl zijn dak met duizend lichten schittert. Dit is het uur. waarin FILOMELE hare toonen begint. Wanneer de maan aan den hemel staat, dan begint de eerste zanger der schepping zijn loflied aan den Allerhoogsten. Hij heeft eenige overeenkomst met den Christen hier beneden; gelijk deze ontvliedt hij, weinig opgemerkt door zijne uiterlijke gedaante, het gewoel der wereld, en houdt zich in de stilte des nachts in een statig donker, een' plegtigen tempel der Godheid, bezig met rein te beminnen, Gode zijn' lofzang te wijden, en het menschdom in heilige verrukking weg te slepen." (1)

Weldra rezen de torens van het *Heumen's* kasteel, aan welks zijde de dorpstoren met den hoogen olm uitstak, voor onze blikken. Hoe zonderling de vriendelijke maan het gezigt beschaduwen en verlichten kan! Maar geenerlei schaduw was er in ons hart; daar heerschtten licht en vrede; de kalmte onzer zielen was als die der liefelijke natuur, in dezen plegtigen stond.

---

(1) CHATEAUBRIAND, Schoonheden des Christendoms, bezorgd door VAN KAMPEN, dl. I, bl. 25 en 26.

Digitized by Google

Weldra stonden we voor de pastorie. Zij was reeds voor ons geopend. Heil ons, dat wij haar, hoe zeer vermoeid naar het ligchaam, maar versterkt in den geest, weder met innerlijke vreugde vermogten in te gaan.

Digitized by Google

VIJFDE WANDELING.

HATERT, EWIJK, WINSSEN (RIJKS), BEUNINGEN, WEURT en NEERBOSCH.

Aan den *Teersdijk* staat: *Wie weet of het waar is.*

Geheel uitgerust en versterkt begaven wij ons, volgens afgesproken plan, op den bepaalden dag, zoo vroeg mogelijk, weder op het pad. Een lange en belangrijke dag verbeidde ons. Voorwaarts dus met frisschen moed! Om nu niet denzelfden weg te gaan, dien wij reeds hadden afgelegd, wandelden wij over den *Gal-* (*Galgen-*) naar den *Blankenberg;* eene lieve wandeling, door *Heumen* ons aangeboden, over heuvel en door dal, langs digte bosschen van terpentijnboomen, nevens kreupelhout, waar tusschen statige eiken oprezen. Die schuchtere hazen en konijnen! Reeds zijn ze bang voor de stroopers, hoe zal het hun zijn als de jagers komen opdagen? Bij den *Blankenberg* gekomen, zagen we nog eenmaal het jagthuis van vos, dat wij nu links lieten liggen om zoo over het *Broek* heên naar het einde van *Malden* te gaan. Hier zagen wij nu die buitenverblijven, welke we te voren slechts in de verte mogten opmerken, (1) alsmede de brouwerij

(1) De grootere *Elshof* en de kleinere *de Pol.* Zie de Tweede Wandeling, bl. 22—23.

Digitized by Google

te *Malden*, een gebouw, dat ook al een vreemd aanzien had, en waaraan insgelijks groote herinneringen zouden zijn verknocht. Zoo dacht ik vroeger, maar men heeft mij daaromtrent wel willen teregt wijzen. Het is van vrij late dagteekening en het draagt niets bijzonders, of het mogt deze bijzonderheid zijn, dat de stichter zich een te grootsch plan voorgesteld, en dit, uit geldgebrek, niet hebbende kunnen ten uitvoer brengen, zulks aan eenen anderen heeft overgelaten. Deze vond de grondslagen, heeft er op voortgebouwd, en het luchtkasteel van zijnen voorganger ten deele verwezenlijkt, iets dat onder de menschen zoo vreemd niet is. — Daar daagde *Hatert* op, wezenlijk schoon en treffend. De kom van dit dorp is, zoo als gij ziet, niet zeer groot, en toch strekt het zich tot op korten afstand van de stad uit, onder wier Schependom het met *Neérbosch* en *Hees* gelegen is. Wij gingen langs de kapel, die reeds in 1375 gesticht werd, en thans tot eene school dient. De weinige hervormden gaan te *Neérbosch* ter kerk, zoo ook de talrijke roomschgezinden; doch deze zullen dat eerlang niet meer behoeven, overmits men hier binnen kort eene nieuwe R. C. kerk bouwen en eene afzonderlijke gemeente oprigten zal. — Lang had ons reeds een groot wit heerenhuis, scherp tegen het daar achter rijzend geboomte uitkomende, toegeflikkerd. Het was het tegenwoordig *Meijerswijk*, zoo heeft het de generaal MEIJER, die hetzelve heeft aangekocht, en lust schijnt te hebben, om er zijne verdere levensdagen te slijten, (1) herdoopt; want te voren heette het de *Win-*

(1) Zoo schreef ik den 6. Februarij 1845 en reeds den 7. was zijne Exellentie niet meer onder de levenden. Hij stierf te *Amsterdam*, en werd hier te *Hatert* op het kerkhof bij deze kapel plegtig ter aarde besteld.

Digitized by Google

kelsteeg. Eerst in 1807 is het huis gebouwd, en de plaats aangelegd. Deszelfs vroegere eigenaars en bewoners, thans overleden, hebben mij op dezen hunnen *Winkelsteeg* menig aangenaam uur verschaft, als wij ons aan den gastvrijen disch, of onder het lommerrijk geboomte, aan eene schoone waterpartij, met nog andere genoodigden zoo regt onschuldig mogten vermaken. Wij gingen er stilzwijgend voorbij, zagen in de verte eene in den Chineschen trant opgetrokken woning, en traden het *Jonkeren-bosch* in. Wij bevonden ons op het landgoed *Hulzen.* Dat *Hulzen* was weleer een vrij erfelijk goed, hetwelk aan het geslacht der VAN HULSEN's behoorde tot 1454. Toen verviel hetzelve bij opdragt aan eene der adellijke familiën van de VAN BRONCKHORSTEN, waaronder het tot in 1681 is verbleven, want in dat jaar werd er zekere heer JUSTINUS DE BEIJER, door aankoop, eigenaar van. Diens nakomelingen verkochten het in 1800 wederom aan den heer MAURITS DE BRUIN, wiens nazaten het nog bezitten. Tijdens het beleg van *Nijmegen*, door de Franschen, in 1794, hadden zij hier op *Hulzen* hun hoofdkwartier gevestigd, waardoor ook deze plaats zeer veel te lijden had. Intusschen is de daardoor veroorzaakte schade, na 47 jaren tijdsverloop, ganschelijk weder hersteld. Welk statig boschgevaarte, waarin zich de jagtlustige jonkerenschaar van den ouden tijd met dit geliefdkoosd bedrijf verlustigde! Hoe trotsch verheffen zich die weelderig groeijende boomen *dáar*; zie eens welke prachtige lanen er door gevormd worden! Die vijvers *hier*, en over dezelve die allée van beuken met het huis *Hulzen* in het verschiet, en aan deszelfs zijden, tusschen het geboomte even doorblinkende, het koetshuis, de stalling en de oranjerie! — Het huis ziet er mij vrij modern uit, merkte mijn vriend

Digitized by Google

aan. Derhalve ook hier hetzelfde als doorgaans in den omtrek. Een nieuw gebouw op de grondslagen van het oude kasteel, waardoor de plaats, waar dat eenmaal stond, nog is te onderkennen. — Ongaarne verlieten we het bekoorlijk *Hulzen*, welks rust te midden van het rustige morgenuur onze ziel verkwikte. In die gunstige stemming des gemoeds traden wij links af op het huis *te Hatert* toe. Gelijk in de natuur, zoo begonnen zich nu ook in de menschenwereld stemmen te verheffen, en zich met bedrijvigheid te vereenigen. Hoezeer daardoor nu wel niet de innerlijke vrede onzer harten gestoord werd, verkregen wij er echter eene afleiding door, hoedanige de mensch behoeft, welke is uitgegaan met oogen om te zien, en ooren om te hooren, met een verstand en een hart, met eenen inwendigen zin, die zich door den uiterlijken laat leiden, om juist te oordeelen, waardig te gevoelen en dankbaar te genieten. Met vragen en weêr vragen, (de antwoorden deden ons soms glimlagchen), kwamen wij aan het huis *te Hatert*, hier de *Hatersche toren* genoemd. Ik zag op de lijst der Burggraven van *Nijmegen* ook twee heeren van de HATERT of HAUTERT vermeld. Waarschijnlijk is hun aanzienlijk geslacht in het bezit eener heerlijkheid geweest, waaraan het den naam gegeven heeft, of waarvan het denzelven ontleende. Later zal ook zij, even als schier alle naburige heerlijkheden, bij opvolgende verkoopingen, eerst van landerijen, daarna van bouwhoven, vervolgens van het slot zelfs c. a. in handen van particulieren zijn vervallen. Wat er nu nog van dit laatste overig is, ziet ge. Een oude toren, die met loffelijke zorg door den tegenwoordigen eigenaar wordt onderhouden. Hier stond alzoo het huis *te Hatert*. Maar was dit soms ook de van ouds bekende *Du-*

Digitized by Google

kenburg? Ja, vriend, maar ach! wat is er van dit aloud hertogelijk kasteel overgebleven? Een nieuw trotsch gebouw verrees uit de puinhopen van den vorigen burg, dat jaren en eeuwen zoude tarten! maar, helaas, ook dit is bijna geheel afgebroken, terwijl de boomen en bosschen, die het omgaven, meest zijn geveld en vernietigd. Zoo heeft dan ook hier de naneef de verwachting, welke zijn voorzaat van jaren en eeuwen koesterde, durven en kunnen verijdelen. Hier hielden zich de Hertogen van *Gelre* gaarne op, om in hunne onrustige dagen de rust der natuur te genieten, de staatszorgen en andere kwellingen van hunnen verheven' geest, door jagtpartijen en feestmalen, zoo veel mogelijk, te verzetten. Zeer waarschijnlijk. is van hen den naam van *Duken-* (*Hertogen-*) *burg* afkomstig. Aangaande dezen *Dukenburg* vond ik nog de volgende geschiedkundige bijzonderheid, namelijk: dat KAREL van *Bourgondië*, in 1473, in deszelfs nabijheid zijn leger, dat tegen *Nijmegen* was opgerigt, liet bivouacqueren, terwijl de stoute man zelf in eene der zalen van den burg overnachtte. DIEDERIK VAN DER VOORDT noemde hem later in 1585 wel wat scherp: «dat huysken der *Dueckenborch*,» maar de moedige bevelhebber van het kasteel van *Heumen* gevoelde ook zijne meerderheid boven «den Luttenampt VAN HEMERT, die 't huys in hadde," (1) vermits deze den *Dukenburg*, bij de eerste opeisching der Spaanschgezinden, aanstonds in hunne handen overgaf. Die Spanjaarden hebben ons in der tijd veel kwaad gedaan!

(1) Deze woorden zijn uit een manuscript van genoemden DIEDERIK, dat voorheen berustte in de kostbare verzameling van wijlen mijnen naamgenoot den heer D. J. H. VAN SCHEVICHAVEN, te *Nijmegen*. Zie hetzelve bij TEN HOET a. w. bl. 147, aanteekening 19.

Digitized by Google

Wie weet of het waar is, zoo staat er aan den *Teersdijk*. De *Dukenburg* van zoo vele herinneringen grenst aan denzelven. Hij is eene voortzetting van den weg van *Nijmegen* op *Grave*. Mijn vriend was nieuwsgierig naar den oorsprong van dit vaderlandsche spreekwoord. Ik zal u dien laten zien: Daar lees nu: en hij las, het schrift stond tegen den schoorsteen in eene herberg aan het einde van den evengenoemden dijk, met roodkleurige letters geschreven: « *Wie weet of het waar is.*» Dat staat aan den *Teersdijk*. Wij waren blijde hier te zijn en om deze aardige bijzonderheid, en omdat wij onder den lindeboom van het huis wat konden rusten, en vooral ook omdat wij hier goede gelegenheid vonden om onderzoek te doen naar den weg, dien wij nu verder, ter bereiking van ons doel, behoorden in te slaan.

De lange weg naar *Ewijk*, die, zoo als de Lezer op het kaartje zien kan, zich van den *Teersdijk* hier, in eene schuinsche rigting, naar den *Waal*-kant uitstrekt, en alzoo door bijna de helft van het *Rijk van Nijmegen* loopt, zoude ons weinig bijzonders opleveren. Wij waren verrukt over hetgeen we in het morgenuur, en den lang aangevangen' dag reeds hadden gezien, gehoord, ondervonden en genoten; en nu verder; hoe zoude het ons verder gaan? Kom, zeide ik tegen mijnen reisgezel, wiens ijver, op het vernemen daarvan, merkbaar begon te verflaauwen, moed gevat! Met vernieuwden lust den togt aanvaard, welken men ons als zoo lang en zoo eenzelvig poogt voor te dragen. Vriendelijke gesprekken en belangrijke mededeelingen zullen ons pad verkorten en veraangenamen. Misschien zien we ook nog wel iets op hetzelve, wat onze aandacht boeijen en ons aangenaam zal kunnen verrassen, vooral bij het naderen

Digitized by Google

van de *Waal.* — Zoo gingen wij dan heen. Inderdaad leverde de weg of straat, die wij langs moesten, niet veel bekoorlijks en afwisselends op, en kreeg ik dus ongezocht gelegenheid, mijn' vriend door het mededeelen van eenige op deze streken betrekking hebbende geschiedkundige bijzonderheden den tijd te korten, en op dezen eentoonigen weg voor verveling te behoeden.

Wij bevinden ons schier in het midden van het *Rijk van Nijmegen*; zoo wordt deze landstreek genoemd naar deszelfs stad, *Hoofd*-stad, *Rijks*-stad, *Nijmegen*, de stad der Batavieren. Want gij moet weten, dat reeds KAREL *de Groote* haar vele regten en vrijheden verleende, ten gevolge waarvan haar FREDERIK II. tot eene *Rijks*-stad verheven heeft, waaraan in die dagen onderscheidene belangrijke voorregten waren verbonden, zoo als: vrijheid van alle tollen onder het Rijksgebied, het muntregt, en niet het minst de vrije verdeeling van het Regtswezen! Zoo stond *Nijmegen* toen met het groot en magtige *Aken* schier geheel gelijk. SLICHTENHORST schrijft: Het *Rijk van Nijmeghen* wordt op gelijke wijze zoo genoemd, als de dorpen onder de stad en het keyzerlijke Hof van *Aken*, te huis behoorende, het *Rijk van Aken* heeten» (1) Dat keijzerlijke Hof was te *Nijmegen*, *de Burgt* op het *Valkhof*. Hier werden eerst de Keizers, daarna de Koningen, later de Graven en Hertogen, door de Burgraven des *Rijks van Nijmegen* vertegenwoordigd Daarom kan het *Rijk*, ook met den naam van *Burg-graafschap* bestempeld worden. (2) — Geen ambt in de toenmalige kwartieren van *Gelderland*, *Nijmegen*, *Roermonde*, *Zutphen en Arnhem*, of de

(1) SLICHTENHORST, Geld. Gesch. I. bl. 33.
(2) SLICHTENHORST Geld. Gesch. I. bl. 32.

Digitized by Google

Veluwe, was zoo hoog en aanzienlijk, als dat van den Nijmeegschen *Burggraaf*. Hij zat altijd vóór in de vergaderingen der onderscheidene afgevaardigden op den Burg zijner Heerlijkheid, regelde hunne beraadslagingen, en kon dezelve vaak beslissen. — Uwe mededeelingen zijn waarlijk allerbelangrijkst, en ik wil er op *dezen* weg nog wel gaarne iets meer van vernemen: maar we zijn daar even eene vrij breede brug overgegaan, welk water is dat dáár? — Dit watertje, vriend, thans zoo klein, maar in den winter zoo groot, is de *Leigraaf* of *Nieuwe Weteringh*. Hetzelve leidt het kwelwater door middel van eene aanzienlijke sluis, daar ginds te *Appeltern* in de *Maas* af. Straks zullen we nog eene andere, *Oude Weteringh*, welke zich meer naar beneden, in de eigen rivier ontlast, moeten overtrekken. Doch zie daar nog even de overblijfsels der oude huizen *Wezel* en *de Kruick*, en hier aan onze linkerhand *Bijsterhuizen*. Kent gij hier gepaster naam? Ik ben waarlijk het spoor van den weg bijster, maar neen, daar zie ik *Ewijk* in de verte! Derwaarts. — Doch nu het spoor mijner redeneringen? ook dat ben ik door uwe aanmerkingen schier bijster geworden; gij moet mij daarom ook op *dezen* weg zoeken weder te brengen, op gelijke wijze, als de *Ewijksche* toren ons thans ten rigtsnoer voor onze schreden strekt.» Nu ja, gij spraakt van *het Rijk van Nijmegen* en van deszelfs Burggraaf. — Regt zoo! Op zijne aanklagt namen de Schepenen der *Stad*, en natuurlijk ook van het *Schependom*, kennis van alle lijfstraffelijke zaken, die er in het *Rijk* voorvielen. De bewoners van het *Rijk*, ter zake, van mindere overtredingen, door de banken der Heerlijkheden van *Ooij*, *Persingen*, *Groesbeek* en *Heumen*, als mede

Digitized by Google

door de Rijksbanken van *Wijchen* en *Beuningen* gevonnisd, konden zich nog altoos, *of* op de Schepensbank der Stad, *of* op den Burggraaf des Rijks, vrij beroepen. (1) (Daar hebt gij de *Oude Wetering*, van welke ik sprak.) — Intusschen zult ge uit dit een en ander, eenigermate althans, de betrekking kunnen begrijpen, in welke het *Schependom*, *het Rijk* en de *Heerlijkheden* in hetzelve tot de *Rijks-Stad* stonden. Onder het *Schependom* behoorde toen, behalve *Hatert*, *Hees* en *Neérbosch*, ook nog een gedeelte van de *Ooij*, en van het, tegenover *Nijmegen* gelegen, *Lent*. Voorts werden de dorpen *Over-* en *Neder-Asselt* met *Leur*, in die dagen niet gerekend te behooren tot het *Rijk*, maar wel onder het *Ampt* van *Maas* en *Waal*; terwijl daarentegen *Mouwick* (*Mook*), en misschien nog andere dorpen daaraan waren toegevoegd. (1) Doch *wij* nemen het *Rijk van Nijmegen*, zoo als het thans is en bestaat! Geluk, vriend! wij hebben het pad doorloopen, waar wij zoo zeer tegen opzagen. Wij zijn op het *Ewijksche*. Hier tegen over, aan gene zijde der *Waal*, ligt nog een ander *Ewijk*, hetwelk daarom, ter onderscheiding *Slijk-Ewijk* word genaamd. Maar zie eens, hoe aardig zich *dit* langs de beide kanten van dien Heerweg daar ginds uitbreidt! De hooge *Waaldijk*, de hoopvolle, maar niet altijd magtig bevonden beschermer tegen de soms zoo geduchte woede van den breeden ijs- en waterstroom, op eenigen afstand achter denzelven! Inderdaad, hier en daar vriendelijke boerenwoningen, door net aangelegde tuintjes en keurig bewerkt bouwland omgeven; soms ook lieve partijtjes, door onderschei-

(1) Staat van alle Volken Dl. 13 bl. 220, 221.

(1) Slichtenhorst a. w. Dl. I. bl. 33.

Digitized by Google

dene heestergewassen en groepen van opgaande boomen te weeg gebragt, waar tusschen ons dan ook ettelijke moderne landhuizen in het oog vielen. Wij gingen nu de kom van het dorp door, hetwelk overigens geene verdere merkwaardigheden opleverde en spoedden ons naar *Winssen*, waarmede het burgerlijk is vereenigd. Dat *Winssen* behoort voor de *halfscheid*, zoo als men in *Gelderland* vrij algemeen zegt, onder *Maas* en *Waal*, wordende het aan de andere zijde gelegen deel daarom *Winssen* (*Ambts*) geheeten, terwijl het onze aan dezen kant *Winssen* (*Rijks*) of wel bij uitnemendheid *half-Winssen* is genaamd geworden. Al dadelijk trok de oude kerk onze aandacht. Zij is met eenen zwaren, van duifsteen opgetrokken toren, voorzien. Ja, het is met dit gebouw hier ook al zoo gegaan als met dat te *Ewijk*, en met zoo vele andere in den omtrek. Sedert het vestingen der hervorming, wier verkregene regten door den Munstersche vrede gewaarborgd zijn, diende het den hervormden, hoewel het in latere dagen weder tot de R. C. overging. (1) Gelukkig echter is hier voor de eerstgenoemden in latere dagen een nieuw eenvoudig bedehuis aangebouwd, wat te *Ewijk* het geval niet geweest is. Zie, daar staat het lieve tempeltje, onder rijzend geboomte schier verscholen. Een weinig naar binnen, en gij zoudt nog de overblijfselen kunnen ontwaren van een oud slot, *het Huis te Winssen* genaamd. Het was met breede grachten omgeven; een digt boschkaadje zoude hetzelve al verder omsingeld hebben, doch, aangezien men er in 1740 niets bijzonders van heeft weten op te geven,

(1) Namelijk in het jaar 1795.

Digitized by Google

zult gij het mij niet ten kwade duiden, als ik na een honderdtal van jaren de onwetendheid dier eeuwe blijf huldigen. — Een schoon uitzigt op dien weg daar, zeide mijn vriend, toen we, na den pastorietuin doorgewandeld te zijn, in de koele voorkamer der predikants-woning waren nedergezeten. We zijn aan den grens van het *Rijk van Nijmegen.* Hier hebben wij alzoo weder het eindpunt onzer voorgenomene wandelingen door hetzelve bereikt. — Nu dan weder opwaarts en ook van deze zijde het belangrijk *Maas* en *Waal*, *nolentes volentes*, (1) den rug toegekeerd. Zoo gingen wij de heerbaan op van welke ik reeds gesproken heb, omdat zij ons te voren in de oogen was gevallen. Eene schoone baan, een koninklijke weg. Ze is nog niet heel lang geleden aangelegd, en verstrekt de daaraan liggende dorpen tot groot genoegen en gerief tevens. En dat is zij niet slechts voor deze, maar ook voor de overige, die in het midden des lands gelegen zijn. Wij vervolgden den hoofdweg. Deze strekt zich tot *Wamel* uit, waar men een geregeld veer naar *Tiel* aantreft. Soms, zoo als het geval te *Leeuwen* is, vereenigt hij zich met den *Waal*-dijk, doch laat dien van daar tot hier, met uitzondering van slechts enkele vakken, meest links liggen. — Het is weder marktdag te *Nijmegen*, van daar ook de drukte op dezen weg. Welke aardige karretjes rijden ons daar voorbij, en wat afwisseling op denzelven. Nu eens eene laan, dan weder een open uitzigt; hier boerenhoeven, daar heerenplaatsen, ginds struikgewas, en dan verder weêr zwart bouwland, en groene weidedreven. — Daar rees *Beunin-*

(1) Ongaarne.

Digitized by Google

gen op , hetwelk op het kaartje onder den vroegeren naam van *Boeningen* staat aangeteekend. Zoude die ook van boenen, d. i. schoonmaken, schoonvegen afgeleid zijn? Hier toch was de andere regtbank van het *Rijk* gevestigd, ge herinnert het u, en daaraan waren de dorpen aan den *Waal*-kant onderworpen, gelijk aan die van *Wijchen* die aan de *Maas*-zijde. Nu dit *Beuningen* of *Boeningen* heeft nog iets meer dan gewoon in het uiterlijk aanzien, iets *meer dan regt toe*, om eens weêr een doorgaand Geldersch spreekwoord te gebruiken. Zie maar de kerk. Zij is wèl van denzelfden vorm als de andere, die we zagen, maar veel grooter en hooger dan een der vorigen. Eene nieuw gebouwde R. C. pastorie prijkt op eenigen afstand nevens haar. Wij traden de woning van den leeraar der hervormden in, aan welke de kerk dier gezindheid vast is aangebouwd Ik maakte mijn reisgenoot opmerkzaam op eenen steen, in den buiten muur gemetseld, die hem aangaande den tijd en de wijze der stichting mogt onderrigten. Mijn vriend las:

«Gebouwd in 1821,
uit liefdegiften der Nederlandsche Protestanten.»

Wij wandelden naar den zoogenaamden *ouden tempel*, waarvan wij ook hier, behalve eenen toren, niets dan grondslagen bespeurden. Men verzekerde ons, dat het gebouw, hetwelk in het vierkant scheen opgetrokken te zijn, niet zeer oud was. Ik dacht of hetzelve niet in eene soortgelijke betrekking konde gestaan hebben met de heerlijkheid en de kapel van den *Doddendaal*, als de *Tempel* aan de *Maas* met het klooster te *Over-Asselt*. Van hier ging het keerende en wendende naar den *Blankenburg*. Ook hier zagen wij geene andere overblijfsels, als vervallen

Digitized by Google

muren en sloten. Voor 1740 werd het nog een weinig hersteld, en tot eene woning voor den rentmeester van den eigenaar ingerigt. (1) En nu? Er was immers ook een *Blankenburg* aan uwe zijde? Mis, *Blankenberg*, dat scheelt nog al iets. Maar het kan wel zijn, dat ook deze burg den naam van het blanke zand, door dijkbreuken aangespoeld en verzameld, verkregen heeft, dat ons nu ook vrij onverschillig is, daar zij niet meer bestaat. — Begeven wij ons naar den *Doddendaal*, eene heerlijkheid te voren vermaard. *Hier* stond eens een zeer aanzienlijk huis of slot. In 1672 en 1702 hebben de Franschen hetzelve in zoo verre vernietigd, dat nog slechts een klein deel daarvan tot een tamelijk geschikte verblijf voor den toenmaligen heer konde worden hersteld; die heer was roomschgezind, hij had eenen dienstdoenden priester in zijn huis, in hetzelve was een verwulfde kelder, welke schier 1000 menschen bevatten konde, en waarin in die tijden de eeredienst werd verrigt. Welk een verschil bij de tegenwoordige! Een iegelijk erkenne zijn voorregt en waardeere hetzelve, zonder onbehoorlijke onverschilligheid aan de eene zijde, en onbetamende aanmatiging aan den anderen kant. Er staat in den eenigen Bijbel; «de wereld gaat voorbij met al hare begeerlijkheid, maar die den wille Gods doet blijft in der eeuwigheid.» — Wij gingen verder den *Koningsweg* op naar *Weurt*. Ons pad bleef dezelfde gedaante houden als vroeger, maar het werd, zeker om de nabijheid der stad, soms wat levendiger en meer gevuld, als ik mij zoo eens mag uitdrukken — We hadden *Weurt* al zeer spoedig bereikt. Eene kerk van

(1) Staat van alle volken, dl. 13, bl. 244.

Digitized by Google

gewoon model, thans ook al eene R. C.; want in de 16de eeuw had ook dit dorp een eigen predikant, eenige huizen aan den landweg, anderen aan beide zijden van de heerbaan, het meerendeel evenwel naar binnen gelegen; — zie daar ons *Weurt*, (te voren toen *Wurd*, of *Vurd*, geheeten.) Misschien was hier eene *Woert*, of Begraafplaats, waarvan het in zulk geval zijnen naam zoude hebben ontleend. Maar zoodanige *Woert* laat zich ligtelijk onderkennen. Hier echter konden wij er geen enkel spoor van bemerken, waarom mijn vriend zeide: wij moeten het zoo laten, want verder komen wij toch niet. Daarop gingen wij binnendoor naar *Neérbosch*. Een heerlijke weg! Straks aan onze regterzijde het zoogenaamde huis te *Weurt*. Het is zeker een nieuw gebouw, denkelijk op het oude opgetrokken. Nog staat het daar in zijne volle glorie, eene zeldzaamheid in deze streek, en omgeven van boomen, die al onze opmerkzaamheid tot zich trokken. Wij hadden nog geene van deze soort op onze wandelingen ontmoet. Hoe verkwikten ze ons bij het fel schijnend licht der zon.

Het vinnigh straalen van de zon
Ontschuil ik in 't bosschaadje." (1)

Zoo gezegd zoo gedaan. Wij rusten hier een weinig uit, en wandelden daarop verder. Weldra bevonden we ons te *Neérbosch*. Hoe het dorp aan dien naam gekomen zij, is, dunkt me, vrij duidelijk. Zie eens, als ge daar boven staat, waar de weg van *Nijmegen* naar *Grave* over loopt, dan blikt ge op het *Bovenbosch*, op de bosschen van *Hulzen* en den *Du-*

(1) Zie P. C. HOOFT's *Granida* in den aanvang.

Digitized by Google

kenburg, die wij heden morgen hebben doorwandeld, als gij, wel te verstaan, met den rug hier naar toe gekeerd zijt; doch nu wendt ge u om naar herwaarts, en gij ziet neder in eene, mede zeer boschrijke, vallei, gij ziet *Nederbosch* of *Neérbosch*. Hier te *Neérbosch* moet vroeger ook een klooster van dien naam gestaan hebben. Volgens de kaart zoude het lager af gelegen zijn geweest, hoewel ik er dáár niet het minste van heb kunnen opsporen. Ik zoek het thans wat hooger, naar den kant van *Hees*. Daar bevindt zich nog een heerenhuis, dat een' kloosterachtigen vorm heeft, men noemt de plaats het *Slot* of het *Slotje*, hetwelk ik u straks onder het voorbij gaan wel zal aanwijzen. Maar eerst de kerk bezigtigd, die daar zoo aantrekkelijk in onze nabijheid is gelegen. Ja, gewis de tempel der natuur zal ons, bij de toenemende avondkoelte nog schooner en treffender voorkomen, als wij dien nu verder met haren Schepper voor het oog der ziele intreden. Des traden we naar den Tempel, die hier, wie weet door welker menschen handen en wanneer gemaakt is. Deszelfs bouworde was volkomen gelijk aan die, welke wij overal in den omtrek, ten aanzien van oude kerken, hadden aangetroffen. Zeer beviel ons het inwendige. Hoe verkwikten ons die orgeltoonen, die weldra bestierven en buiten werden vervangen door den hier even aangenamen toon, waarmede de vrolijk huppelende, springende, vliegende vogelen schaar van de, ter wester-kimmen neigende, zon afscheid namen. Na de Laan van *Neérbosch* een kort eind afgewandeld te zijn, sloegen wij links eene andere in, die met nog hoogere boomen prijkte, en ons naar het buitenverblijf van Jonkheer ENGELEN VAN PIJLSWEERT geleidde. Hoe verlustigden zich hier onze oogen in de stille beschouwing der heerlijkste bloemen,

Digitized by Google

heesters, boomen. Die broodboom, die plant der woestijn, welke omgekeerd wordende, water gaf, schoon ze het niet ontving. — Een pad over het bouwland bragt ons in eene andere laan, en deze weder op de breede dorpstraat, op den keurigen grindweg, dien wij zoo straks hadden verlaten, en welke ons nu naar *Hees* geleidde; want beide dorpen liggen aan derzelven en sluiten aan elkander. Wat zag mijn vriend op van die nette boerenwoningen, maar vooral van die heerlijke buitenplaatsen, welke zich in eene schier onafgebrokene rij, vooral aan de regterzijde van den weg, langs den waterkant uitbreiden! Schoone bloemperken in gras van het levendigste groen, hetwelk terras gewijze opgaande, door den meer en meer vallenden avond soms vreemdsoortig werd gekleurd; Heeren-huizen op korteren en verderen afstand, zich allerbehagelijks vertoonende van wege het daar achter oprijzende hoog geboomte! Bijzonder trok zijne aandacht het *Slot* of *Slotje*, (1) van hetwelk daar even sprake was, maar ook het Buiten *de Wittepoort* genaamd. Daarop sloegen wij even zijwaards in, om de onlangs nieuw gebouwde R. C. kerk en pastorie te zien, waarna wij terugkeerende, den tuin van den Bloemist BURGERS intraden, om denzelven met genoegen te verlaten. Gij merkt, de weg staat hier eenigermate aftewijken, keert u daarom nog eens om. Welk een heerlijk gezigt van hier op *de Wittepoort* zeide hij; en zoo was het inderdaad, want het groot wit huis, aan

(1) Een ander vriend heeft mij dienaangaande beter ingelicht. Het vermelde klooster van *Neêrbosch* schijnt inderdaad lager af gelegen te zijn geweest, en wel aan de zijde op het kaartje aangewezen. Daar trouwens bevindt zich nog een Huis van vreemden bouw ook al *de Tempel* geheeten.

Digitized by Google

eene kronkeling van den weg gelegen, doet zich van dezen kant voor, als of het in het midden daarvan stond. Zoo kwamen wij te *Hees*, en hadden hierdoor den eindpaal van onze dagreis bereikt. Wij zetteden ons nog eenigen tijd, in de koelte van den stillen landelijken avondstond, vóór ons Logement, ter neder, verlustigden ons in de liefelijke natuur, die ons omgaf, in de veelsoortige herinneringen, welke we op den dag hadden opgedaan, en, bij voorraad, in het genot dat ons op den volgenden verbeidde. Zoo gingen wij slapen en rusten!

Digitized by Google

ZESDE WANDELING.

HEES, NIJMEGEN, UBBERGEN, BEEK.

Hij heeft het *Rijk* alleen.

De volgende morgen zag ons al weder vroegtijdig gereed om onze wandelingen voort te zetten, die ons ook heden veel genot voorspelden, vermits ook het weder ons gunstig bleef. Wij wandelden door *Hees*, hetwelk, zoo men zegt, van den Germaanschen Afgod HESUS, *den Mars der Romeinen*, zijn naam zouden hebben ontleend. Ongetwijfeld is hetzelve zeer oud, zie maar eens naar den toren. — Is deze niet veel fijner en even daardoor fraaijer, dan de anderen, die we hebben gadegeslagen. Schoon ook de kerk van gelijken vorm, als de andere moge wezen? Het koor derzelve biedt den Hervormden eene geschikte plaats aan ter uitoefening van hunne eeredienst; terwijl het luchtig vertrek onder den breeden Toren zeer doelmatig tot eene school is ingerigt. *Hees* en *Neérbosch*, kerkelijk gecombineerd, behooren, met *Hatert*, tot het Schependom der stad *Nijmegen*, die er het Collatieregt uitoefent. In 1388 werden de beide dorpen door den Heer ARNOLD VAN HEUMEN in brand gestoken en grootendeels vernield, en in

Digitized by Google

het merkwaardig jaar 1672 is dit *Hees*, door eene troep Fransche dragonders, onder DU PLESSIS, uit *Nijmegen* naar *Grave* gezonden, om deze stad opteëischen, schier geheel uitgeplunderd. Zoo hebben ze zeker altijd in de veelvuldige belegeringen der naburige stad en vesting, en in de treurige omstandigheden, doorgaans daaraan verbonden, moeten deelen. Thans vertoont zich echter van deze verwoesting niet meer het minste spoor, neen, *Hees* en *Neêrbosch* kunnen en mogen tegenwoordig met *Lent*, *Ubbergen* en *Beek* wedijveren, om des zomers, vooral op de Zondagen, die van *Nijmegen* tot zich te lokken. De weg, met buitenplaatsen, tuinen en koepels als omzoomd, bragt ons weldra der stad nabij. — Doch laat ons, alvorens dezelve intetreden, hier nog een weinig praten. — Ik wil u orienteren, om ook eens een basterdwoord te bezigen. Ziet ge: daar is de weg, die van *Beuningen* en *Weurt* naar herwaarts loopt; hier aan de Heselpoort, vereenigt hij zich met dien van *Hees*, nu door ons bewandeld, en welke zich bij den *Teersdijk* aan den Graafschen sluit, om wat hooger op, weêr van dezen aftewijken, en u naar *Wijchen* te brengen; daarboven is dan de weg naar *Grave*, bij de Molenpoort, zoo genoemd naar gindschen molen, eene eer, welke ook aan de Molenstraat, en de Binnen-Wiemel- (Windmolen-) poort, is te beurt gevallen; trouwens dit nieuwe deel der stad werd later aan het oude toegevoegd. Aan die Molenpoort loopt de Graafsche weg met de Groesbeeksche en Mooksche banen, te zamen. Op de laatst benoemde baan, een kwartier uurs van hier, ligt het gehucht *St. Anna*, onder *Hatert*. Dat gehucht zoude, in 1720, toen de Franschen de stad bij verrassing wilden innemen, getuige van eene zonderlinge geschiedenis zijn geweest. Van

Digitized by Google

wat? vroeg mijn weetgierige vriend; als wij te huis zullen gekomen zijn, zal ik het u laten lezen. (1)— Doch denk dan, dat wij ons hier niet ver van den *Teersdijk* bevinden, waar, zoo als gij weet, geschreven staat, «*wie weet of het waar is*» en dan is het nog in ieder geval te *St. Anna* gebeurd, zoodat er wel iets van St. Anna onder kan loopen. Van daar brengt u eene laan, bij de herberg *het Groenewoud*, op de Groesbeeksche-baan, en als ge dan nog wat hooger op wandelt, langs het landgoed *het Geldersch hof* en eenige andere van dien aard, dan bereikt ge spoedig de oude Kleefsche baan, die aan de Hertogsteegpoort uitkomt.

Thans willen wij ons naar de stad der Batavieren begeven! Dadelijk vielen mijnen vriend de oudheid en de sterkte van de Heselpoort in het oog. Zij bestaat eigenlijk uit twee schuins tegen elkander overstaande poorten, die door ontzaggelijk dikke en kromme muren met elkaâr zijn verbonden. Denkelijk is zij de oudste der stads poorten, en zal zij in der tijd zoo uitnemend sterk zijn gemaakt, om *Nijmegen* tegen de invallen der Brabanders, welke meest van deze zijde plaats grepen, te beschermen. In den buitenmuur van de buitenpoort was een steen gemetseld, waarop met oude Gothische letteren te lezen stond:

Melior est bellicosa libertas, quam servitus pacifica.

---

(1) Ik heb mijne belofte trouw volbragt; wie begeerig is, om ook met het geval bekend te worden. verwijs ik *ten eerste* naar ARKSTEE, a. w. bladz. 189, Noot: *ten tweede* naar TEN HOET, a. w. bladz. 147 Aanm. 18, en *ten derde* naar den Geld. Volks-Almanak van dit jaar, in welken de Heer A. I. VAN DER AA hetzelve met de woorden van den Dichter mededeelt.

Digitized by Google

dit is: Liever vrijheid onder strijd, dan slavernij in vrede.

Zie hier, vriend, in deze korte spreuk de dapperheid, de vrijheidszucht van *allen*, die voormaals den Frankischen Koningen en Duitsche Keizers wilden dienen, geheel overeenkomstig de waarheid uitgedrukt. Want dat zij niet alleen den Nijmegenaren, maar genen met dezen geldt, is toch wel blijkbaar uit dat opschrift daar, op dien anderen steen in den buitenmuur der binnenpoort:

HUC VSQ IVS STAURIÆ.

dit is: *Tot hiertoe het Stuur-regt.*

Het regt namelijk van evengenoemde Koningen en Keizers, om in al derzelver staten, *Stuuren*, Duitsch *Steuern*, schattingen te mogen heffen; dat regt zoude alzoo *hier* hebben opgehouden, *hier aan den voet des Rijks*: (1) *Hic pes imperii.* Want ook dit schrift las men hier eenmaal op een' steen, maar deze is later uit den muur gebroken, en schijnt thans verloren te zijn. Wij gingen de lange Heselstraat op, beklommen de korte of steile van dien naam, en bleven op de Groote markt staande. Mijn vriend kon zich over de hooge ligging der stad, de eenige van dien aard in ons vaderland, niet genoeg verwonderen. Straks zoude hij enkel verbazing daarover wezen. Hoe diep moet wel de put zijn, waarop die openbare pomp in onze nabijheid is opgerigt? dat kunt ge denken; maar het zonderlingste is voorzeker nog, dat zijn bron of wel, en dit is ook ten aanzien van de andere pompen het geval, (2) niet met de *Waal*, of-

(1) Slichtenhorst a. w. I boek bladz. 34.

(2) Met uitzondering van slechts twee, naar men zegt, in de benedenstad.

Digitized by Google

schoon deze langs de stad stroomt, maar met de *Maas*, welke toch, linia recta, een en een half uur van hier vloeit, in verbindtenis staat. — Doch begeven we ons nu naar meer belangrijke voorwerpen. Hierop rigtteden wij onze schreden naar den Kerkboog, welken wij onder door moesten, om het kerkgebouw te bereiken. Eene kille huivering overviel ons, toen wij hetzelve waren ingetreden. Hoe grootsch! hoe statig alles! dat verschiet op het heerlijk orgel, die hooge gewelven, die menigte pilaren; alles eenvoudig, schoon en diep treffend! «Het is een huis van God, den Vader van levenden en dooden.» Wij stonden op het koor, naast de Graftombe van CATHARINA VAN BOURBON, Gemalin van ADOLF VAN GELDER; zij overleed in 1469; haar lijk werd toen, met groote statie, onder de tombe geplaatst: later is haar beeld, ten voeten uit op eene koperen plaat gebragt, er boven op gelegd; rondom de tombe hare wapenschilden, en daaronder nog de twaalf apostelen, alle eveneens in koper gegraveerd. Wij gingen het tempelgebouw door, langs *den Blok*. Zoo noemt men een vertrek aan deszelfs noordzijde, met zware muren omgeven, waarin de oorspronkelijke privilegiën, door de Keizers en Koningen van tijd tot tijd aan de stad geschonken of bekrachtigd, bewaard werden. — Voortgaande, verlustigde zich onze oogen in de beschouwing der acht zuilen of pilaren, waarop het orgel rust. Hoe jammerde het mij, dat ons oor nu ook niet konde gestreeld worden, door de heerlijke toonen welke het kunsttalent van den Heer DE VRIES er weet uit te lokken (1)! Eerst in 1774 is, in de plaats van het

(1) Deze eenvoudige hulde, toegebragt aan eenen man, die zoo velen door zijn orgelspel godsdienstig stemde, doch sedert is ontslapen, zij den vereerders zijner kunst niet ongevallig.

Digitized by Google

oud, dit nieuw, door den beroemden keulenaar KONING vervaardigd, hier opgerigt. In de Consistorie of Geërfkamer, waar men de namen der Nijmeegsche predikanten, van af de Hervorming tot op den huidigen dag, alsmede die der Leeraars onder de klassis van *Nijmegen* tot omstreeks 1720, op groote houten, tegen de muren bevestigde, borden lezen kan, rustteden wij eenige oogenblikken uit. Ik besteedde dezelve, om mijn' vriend het volgende mede te deelen. Dit oud-Gothisch gebouw werd, in September 1273, door ALBERTUS, Bisschop van *Regensburg* met groote pracht ingewijd en aan den Beschermheilige der stad, *St. Stéphanus*, plegtig geheiligd. Verbeeld u dertig altaren stonden in hetzelve! en met hoevele beelden van heiligen, zal het zijn verrijkt geweest! Het bekende jaar der beeldstorming, 1566(1), heeft dan alle deze vernietigd! Nog zaagt ge de sporen dier onzalige verwoesting aan den steen boven den ingang naar het binnenkoor, op welken *het laatste oordeel* blijkbaar was uitgehouwen: kort hierop geraakten de Hervormden in het bezit der kerk, hetwelk hun door den Munsterschen vrede werd gewaarborgd, zoodat zij, sedert dien tijd, hunne godsdienstoefeningen ongestoord in dezelve hebben kunnen houden. De Roomschgezinden doen zulks in hunne *vier* kerken, van welke er onlangs eene, die in de Molenstraat, schier geheel vernieuwd is. In het jaar 1284 begon men met het bouwen van den toren op de St. Stevens-kerk

(1) Bij nader onderzoek is mij gebleken, dat de *Beeldstorming* hier te *Nijmegen* niet in 1566, maar eerst in Maart 1579 heeft plaats gehad. Zie GROEN VAN PRINSTEREN: *archives de la maison d' Orange Nassau.*

Digitized by Google

eenen aanvang te maken. Tweemaal brandde hij tot op het muurwerk af: eens, in 1429, door onvoorzigtigheid, en andermaal, hoe schoon ook hersteld, in 1566, door het inslaan van den bliksem. (1) — Doch van stonden aan werd ook nu tot deszelfs opbouw besloten, en het is ten gevolge daarvan, dat de toren thans met twee omgangen, zware klokken, nieuw klokkenspel prijkende, en ook nog niet lang geleden, met eenen afleider voorzien geworden, in dien waarlijk hoogst sierlijken staat gebragt is, waarin ge hem daar even met toenemend welgevallen hebt gadegeslagen.

Wij verlieten de Geërfkamer en met dezen de Groote kerk. Geen wonder dat het oog van mijnen vriend al terstond gerigt was op een breed, dadelijk in het oog vallend, gebouw tegen over haar nog binnen den kerkboog gelegen. Ook hierop stond vroeger een torentje, terwijl deszelfs voorgevel versierd was met de beelden der apostelen, en eene keurig gehouwen voorstelling van het laatste oordeel. Doch ook deze gewrochten der kunst hebben door de Beeldstormerij zoo veel geleden, dat zij, gij merkt het, nu schier geheel onkenbaar zijn. Het was toen denkelijk een klooster, zoo als er vóór de Hervorming, hier ter stede, vele waren, en gewis naauw met de kerk verbonden. Sedert werd het tot eene Latijnsche school ingerigt, waartoe het, schoon jaren lang, door verval dier school, ongebruikt gebleven, nu weder is dienende, of gij moest het woord *Gymnasium* niet ook voor eene Latijnsche school willen doen gelden.

---

(1) Vergelijk de aanteekening in de zevende wandeling. — *Müllingen.*

Digitized by Google

De meergemelde boog van nieuws onder door gegaan zijnde, sloegen we dadelijk links af, latende de mede niet onbelangrijke Hoofdwacht, aan welke de Stads-Waag onmiddellijk grenst, aan onze regterzijde. Een steeg of gas, zoo als hier de stegen worden genoemd, met uitzondering van de Hertogsteeg, die eerder eene straat diende genaamd te worden, bragt ons, aan het einde der Kannen- op de Korenmarkt. Hier maakte een steen boven den ingang van eene plaats, waaraan een gebouw stond, dat wel naar eene kerk geleek, ons met deszelfs vroegere bestemming bekend. Het had namelijk te voren gediend tot eene gehoorzaal (auditorium) der Akademie van het kwartier van *Nijmegen*, die in 1655, schoon zij toen nog eene school was bij nitnemendheid (schola illustris) plegtig werd ingewijd. Eene enkele blik op de beide gaanderijen, en bijzonder op het eigenaardige van den Leerstoel of Lessenaar (Catheder) was genoegzaam om ons van deze bestemming des gebouws te overtuigen. Intusschen behoorde het voor de Hervorming aan de kommanderij der Ridders van St. Jan, later die *van Maltha;* terwijl het omstreeks 1679, toen de gezegde Akademie was te gronde gegaan, den hervormden vlugtelingen uit *Frankrijk* (Refugiés), ter waarneming hunner eeredienst werd ingeruimd.

Na de Smids- en Priemstraten te zijn afgewandeld, kwamen wij op de Lagemarkt, waar wij de St. Stevens poort uittraden, om de doelmatig ingerigte Haven te zien, terwijl wij het huis voorbij gingen, waar door MAARTEN SCHENCK, in den nacht van 10 Augustus 1589, de stad bij verrassing den Spanjaarden wilde ontweldigen, welke aanslag echter mislukte, terwijl hij zelf den dood vond, in de golven der

Digitized by Google

Waal. (1) Welk een breede stroom! ja, wel heeft de Gierbrug hier, buiten de Meipoort, *zelden rust*; wat een drukte en gewoel hier heen en weder, mede veroorzaakt door veerschuiten, vrachtschepen, stoombooten, die hier, aan de steeds levendige kade, laden en lossen; hetwelk ten aanzien van zware goederen, door middel van eene Kraan geschied, waartoe men eenen der oude dikke verdediging-torens gebezigd heeft, hoedanige er nog meerdere rondom de wallen der vesting gevonden worden. Zie die steenen, hier en daar in den muur, wijzen u den hoogen waterstand aan, dien de rivier in de daarop vermelde jaren bereikte. Zulke waterstanden hebben hier, in dit lage deel der stad, vooral bij ijsgang, groote schade aangerigt, wat ze van tijd tot tijd nog doen!

Nog eenmaal dwaalden onze oogen langs de rij van witte huizen, logementen en herbergen, die u zoo aardig tegen schitterden, toen het u van daar, aan gene zijde der rivier voorkwam, als of de woningen der stad op elkander stonden, en gij over de Kraanpoort heen het zonderling menschen gewoel op de steile Groote-straat met starenden blik aanschouwdet. Slaan wij nu deze poort in, om die straat te beklimmen! Daar stonden we hijgende op de *Groote Markt*, maar nu ter plaatse waar de drie hoofdstraten, deze Groote- de Broeder- en de Burgstraat uitkomen, digt bij dien grooten blaauwen steen, om welken oudtijds de van hoofdmisdaden beschuldigde Burgers werden geleid, onder de vraag naar Borgen. Deden zich dan de zoodanige met genoegzame Borgtogten op, het ontslag der aangeklaagden volgde

(1) Een beknopt verhaal van het leven en daden diens onrustigen mans, gelijk mede van de wijze zijns doods en begraving, vindt men bij ARKSTEE a. w. bladz. 246 en v. v. Noot.

Digitized by Google

oogenblikkelijk. Zie nu eens de straat af, die we zijn opgeklommen! Daar stond mijn' vriend, van verbazing schier buiten zich zelven! Hij zag over de poort in den *Waal*stroom, en aan gene zijde het liefelijk gelegen *Lent*, en daar achter in schemerende verte de *Veluwsche* bergen. Ik had waarlijk moeite, om hem van die plek te verwijderen; maar wij moesten verder naar het Raadhuis. De noodiging hiertoe bereikte haar doel. Wij sloegen dan de Burgstraat in, en bevonden ons spoedig voor een oud, eerwaardig maar nog schoon gebouw, met een steenen bordes, tot hetwelk zes trappen aan beide zijden den toegang verleenen. Ziet gij die standbeelden daar in den voorgevel? Het zijn die van de Koningen en Keizers, welke in hun leven dezer stad zoo bijzonder genegen waren. Zij werden in 1554, daar opgerigt, en sedert hebben zij aan de stormen der onlusten, en den tand des tijds, vrij goeden wederstand geboden. Doch laat ons intreden! In de ruime voorzaal, aan welks einde zich eene deftige vierschaar dreigend verheft, vertoonde men ons de schilderij, waarop het bekende Nijmeegsche raadsel, benevens een vreemdsoortig uurwerk, hetwelk niet alleen hier, maar ook in andere vertrekken van dit gebouw den tijd aanwijst, door middel van zoovele, met het werk in verband staande, uurwijzers; vooral echter trokken onze aandacht de menigte voorwerpen, die er op waren afgebeeld, waaronder de zon en maan; met hoeveel kunst heeft de vervaardiger de schijnbare beweging der eerste, den omloop der laatste hier weten voortestellen! Hierop geleidde men ons de beneden vertrekken door. De merkwaardigste van deze zijn ongetwijfeld de raadkamer en de zaal, waarop Z. M. WILLEM II. voor de eerste maal als koning audiënie ver-

Digitized by Google

leende. — Gaan wij nu naar boven, dáár geene zaal, uit aanmerking der gebeurtenis, welke er plaats greep, zoo schoon is, als die eenmaal getuige was van de sluiting des vredes tusschen *Frankrijk* en de vereenigde *Nederlanden*, *den Nijmeegschen vrede*, hier geteekend op den 10den Augustus 1678: zie eens naar boven! is het niet, als of de portretten van de afgezanten u toelagchen, om u hunne blijdschap over deze gunstige uitkomst mededeelen?

Aan vrede denkende, de voortduring van den eerlijken vrede wenschende verlieten wij het Raadhuis, en stapten wel te vrede verder naar het eind der van daar af zoo breede Burgstraat; waar voorheen de Burgpoort stond, die even als de Wiemel- of Windmolenpoort, binnen de stad gelegen was. Baande gene, die nog geheel in wezen is, vóór 1467, in welk jaar men *Nijmegen* aan beide zijden begon te vergrooten, den toegang dáár, deze, welke thans geheel is afgebroken, deed zulks hier. Het sierlijk net gebouw met dat koepeltorentje neven ons werd onlangs op stadskosten opgerigt en is genoemd: *het stedelijk lokaal tot Nut en Genoegen*, aan welke zinspreuk het goed beantwoord; want men vind er den Schouwburg in, eene ruime concertzaal, eene teekenzaal, en meer dergelijke.(1) Wij traden op het Valkhof toe: dat nieuw gebouw daar, aan den hoek van die diep afgaande straat naar de Veerpoort, is de societeit *Burgerlust*, op welker bo-

(1) Hier wordt u meermalen gelegenheid gegeven, om de landschappen van den vermaarden schilder B. C. KOEKOEK te zien en te bewonderen. — Soms levert u dezelfde concertzaal eene keurige tentoonstelling van schilderstukken op. Eere den gemelden kunstenaar! eere het Stads-bestuur! want beider verlof daartoe is den armen tot zegening.

Digitized by Google

ven zaal men een heerlijk gezigt op den Waalstroom en de *Betuwe* heeft. Doch wij kunnen dat ook genieten. Een geopend hek deed ons het Hof binnengaan, ons, door middel eener waarschuwing sterk vermanende, om toch de handen voor ons te houden, maar een goed gebruik van de oogen te maken. Welk eene aangename wandelplaats! Hoe keurig daartoe aangelegd en onderhouden! Welke fijne boomen, heesters, bloemen! Wat heeft men van die kleine *ruimte* op dezen uithoek van den *Hunnerberg*, uitnemend partij getrokken! Wij gingen haar om en door, namen het uit- en inwendige van de ruïne en den zestienzijdigen tempel in oogenschouw, en zetteden ons op eene der vele, hier geplaatste, rustbanken neder. De spreuk daar voor ons «*Quem dabis hæc possit qui dare cuncta locum*»? (1) werd schier over het hoofd gezien, om van het uitzigt hier geheel, en zoo lang mogelijk genot te hebben. Men is op den eersten oogenblik als stom van verbazing. Die *Waal*-stroom, dat bloeijende landschap, die menigte van torens, die streek van Veluwsche bergen! Maar ik wil het gezigt hier niet verder beschrijven. Men kome en zie, om in de verrukking van mijnen vriend te deelen; en dan nog, welke herinneringen hier! Hier op deze zelfde plek stond het beroemde Rijkspaleis, door KAREL *den Grooten* op de grondslagen van eenen der aloude Romeinsche Burgen gesticht. Hoe vaak hield die vorst zich hier op. Die Burg was zijn geliefkoosd verblijf, vooral ook door

(1) Wijlen TEN HOET heeft haar niet onaardig vertaald:

Wie weet mij een plaats te noemen,
Die op zooveel schoons kan roemen.

Intusschen is het eigenaardig *dare* niet terug gegeven.

Digitized by Google

deszelfs hoogst bekoorlijke ligging. — *Hier* verdeelde hij zijn uitgestrekt Rijksgebied tusschen zijne drie zonen. — *Hier* volgde LODEWIJK *de Vrome* het voorbeeld zijns vaders. — *Hier* stierf de moeder van OTTO III. — *Hier* vierde HENDRIK III. zijn bruiloftsfeest. — Geen wonder dat FREDERIK *Barbarossa*, in dit paleis zijner doorluchtige voorvaderen, hetwelk de woestheid der Noormannen aan de vlammen had prijs gegeven, zoo groot belangstelde, dat hij hetzelve, in 1155, nog veel schooner dan te voren, uit de asch deed verrijzen. Onder en door toedoen van OTTO III., Grave van *Gelre*, kwam de Burg, bij pandschap van den Roomschen koning WILLEM, in 1248, aan de Geldersche Graven, later Hertogen. Welke mannen van naam hebben zich *hier* korter of langer opgehouden: een KAREL *de Stoute*, een PARMA, een MAURITS; terwijl in lateren tijd de naneef des laatstgenoemden, WILLEM V, zeker *hier* zijne genoegelijkste dagen doorbragt, hier in het verblijf der Burggraven van *het Rijk van Nijmegen*. — Waar is die Burg thans? ach! hij is voor afbraak verkocht, en dus gesloopt. Zoo heeft dan ook hij in het lot van zoo vele andere merkwaardigheden uit de grijze oudheid moeten deelen! — nog in 1794 stond hij hier, hoe ook door het bombardement der Franschen beschadigd; — een paar jaren later, en alles is verdwenen, uitgezonderd die ruïne *daar* en deze tempel *hier*, welke nog ten deele den Romeinschen bouwtrant kenmerken, en die ons, schoon uit eene hedendaagsche lustwarande, schijnen toeteroepen: « Hier staan wij nog, maar ontdaan van de heerlijkheid, die ons weleer omgaf. »

Tot in de ziel getroffen, verlieten wij deze plek, en haasteden ons over het Valkhof, door het Kalverbosch, eene wandelplaats, in 1622 door den toenma-

Digitized by Google

ligen burgemeester KELFKEN aangelegd en naar hem geheeten, thans uitnemend verfraaid, naar het *Belvedère* (Schoonzigt). — Zoo noemde PARMA, en voorwaar reeds toen niet ten onregte, den toren, op welken, in 1646, van stads wege, het hoog gebouw gesticht is, dat we nu voor ons zien. De stedelijke regering heeft er eenen kastelein aangesteld, die het tarief van ververschingen, door haar gearresteerd, en hetwelk in de bovenzaal voor iedereen ter lezing is opgehangen, niet mag overschrijden. Voor een zoo genaamd entrée bekomt men den toegang, en tegen eenen billijken prijs kan men zich, bij eene prompte bediening, hier heerlijk te goed doen. Wij *tijdden rechtevoort*, — zoo als men hier en in den omtrek HOOFT pleegt natezeggen, — aanstonds naar boven. Ik liet mijnen vriend voorgaan op het plat, hetwelk, ter voorkoming van ongelukken, met eene balustrade is omgeven. Een panorama riep hij! als of ik het nog nimmer had aanschouwd. En toch treft het mij nog altoos; hoe moet het hem dan zijn gegaan, die het op zijnen leeftijd, en met zijn gevoel voor het eerst zag. De levendigste verbeelding, kan het zich niet voorstellen, dat ruim gezigt, hetwelk het plat van het *Belvedère* aan alle zijden oplevert. Want nu niet enkel de *Waal* en *Betuwe*, maar ook de stad, en daar achter *Hees*, *Neérbosch*, *Grave*, *Heumen* en *Kuik* aan de *Maas*. En dan langs den Hunnenberg *Cleve*. Van hier konden wij ons ook een vrij goed denkbeeld vormen van de Nijmeegsche vestingwerken. Daar de *Sterre-schans*, ginds, beneden de stad, het fort *Krayenhoff*, en daar tegenover was vroeger het sterke *Knodsenburg* gelegen. Onze oogen hadden zich verlustigd, waren te gast gegaan, niet alzoo onze magen.

Digitized by Google

Des traden we nu af, naar de ons welkome kamer. — Hier zagen wij afbeeldingen der vergezigten, door den Luit. Gen. HOWEN geteekend, naar deszelfs aard opgehangen; nuttigden de door ons bestelde verkwikkingen, en zocht mijn vriend zijn' naam door dien in een vergankelijk boek te schrijven der late nakomelingschap over te leveren. Bij tusschenpozen, en zoo veel mij de tegenwoordige omstandigheden daartoe den tijd lieten, verhaalde ik hem zoo het een en ander van *Nijmegen*, en derzelver lotgevallen, dat voor zoo ver ik weet, op het volgende neêrkwam. Haar oorspronkelijke naam is *Magen*, hetwelk in de oud-duitsche, Keltische taal een *vast verblijf* beteekenende. Zij zoude reeds in de dagen van JULIUS CÆSAR zijn gesticht. — De *oude* stad, door CIVILIS verbrand, en naderhand bij de inzaeten wederom opgetimmerd zijnde, is sedert Nij- (Nieuw Neo-) *magen*, later *megen* geheeten.. Zij is stellig het *Oppidum Batavorum*, de stad der Batavieren, waarvan TACITUS spreekt, even als het naburig Rijks-wald zijn *Sacrum nemus*, hun heilig woud. (1) Dat de Romeinen hier en in den omtrek langen tijd hebben huisgehouden, is ten overvloede blijkbaar uit de menigte steenen, munten en andere voorwerpen, welke in deze streken zijn, en nog heden ten dage worden uitgegraven. (2) — Na den aftogt dier wereld — beheer-

(1) Men vergelijke hier de Tweede Wandeling.

(2) Men ga, te *Nijmegen* zijnde, toch de hoogst belangrijke ververzameling van den Heer CUIJOT bezigtigen. Niemand zal dezelve onvoldaan verlaten, maar allen zullen dien Heer dank zeggen niet alleen voor den ijver, waarmede hij de Collectie van wijlen den Heer VAN SCHEVICHAVEN zoekt te completeren en te verfraaijen, maar ook voor zijne heusche welwillendheid.

Digitized by Google

schers, hebben de Duitsche keizers en Roomsche koningen der Rijksstad met vele voorregten (privilegiën) beschonken. — Voorts heeft ook zij vrij wat belegeringen te verduren gehad, in welke die van *Nijmegen* den moed en de vrijheidszucht der oude bewoners dezer oorden geenszins hebben verloochend. Zoo kon KAREL *de Stoute*, in 1473, de stad niet, als bij verdrag, in handen krijgen. — Zoo werd MAXIMILIAAN *van Oosteurijk*, in 1494, genoodzaakt het beleg daarvoor op te breken. — « In het jaar 1585, is *Nijmeghen* door een' oploop en ontrouw van ettelijke inwoonders, aan de Spaansse zijde gebraght. (Zij stond toen onder het gezag der Geldersche Hertogen.) Dan niet zeer langh daerna, onder 't beleijd van MAURITS, Prince van *Oranje* weder verlost (1590), en onder dezen staet gekoemen; nadat hij te vooren aan den Noorder-oever van de *Waal*, de over-stercke schants *Knodzenburgh*, den burgheren als op de neus had geleght.» (1) — Het merkwaardige jaar 1672 zag ook deze stad in het bezit der Franschen, onder den maarschalk *de Turenne*, terwijl die rusteloozen, welke, in 1702, andermaal waren komen opdagen met BOUFLERS aan hun hoofd, toen door de burgerij zoo krachtig werden ontvangen, dat zij de piek moesten schuren, en hals over hoofd afdeinzen. — En wat er hier in 1795 en 1813 ook al met hen is voorgevallen, zult ge nu zoo even kunnen nagaan.

Wij traden het Belvedère uit, en gingen *Nijmegen*, die stad der Batavieren, die grijze vest van zoo vele en velerlei herinneringen, door de *Hoender-*, alweder eene verbastering van *Hunner*-poort, verlaten. (2)

---

(1) Woorden van SLICHTENHORST a. w. I. boek bladz. 41.

(2) Wie van *Nijmegen* en derzelver omstreken nog iets meer ver-

Digitized by Google

Hoe aardig slingert deze straatweg naar *Wielder* langs den *Hunnerberg*! Hij werd eerst in 1824 aangelegd, ter gedeeltelijke vervanging van de moeijelijke Kleefsche-baan, daar boven op de bergen. Dat *op bergen* gaf den naam aan het dorp *Ubbergen* of *Upbergen*, hetwelk we thans naderen, en dat inderdaad op en tegen de heuvelen van den *Hunnerberg* gelegen is. Gezegd dorp was oudtijds eene heerlijkheid, die zich tot binnen de tegenwoordige muren van *Nijmegen* uitstrekte. Hertog REINNALD *van Gelre* beleende daarmede, in 1403, Heer AREND *van Ubbergen*. — Haar leenbezit is onder diens geslacht erfelijk bij opvolgende huwelijken verbleven tot 1733, toen BERNARD, Grave van *Welderen*, dien we reeds kennen, haar aan zijne gemalin GENOVEVA MARIA Baronesse *van Steenhuis* opdroeg. — Deze verkooplustige Vrijvrouwe *van Heumen* begon met deze Heerlijkheid, in 1764, te verkoopen, aan de Heeren DE MIST, die haar nog in hetzelfde jaar, met uitzondering echter van het Huis, en deszelfs Lusthoven, voor eene aanzienlijke som aan de stad *Nijmegen* hebben afgestaan.

Wij waren te *Ubbergen*. Een allerliefst dorp, zeide mijn vriend. Hoe vreemd staan die huizen, die buitens daar op en tegen de bergen; hoe vriendelijk vertoonen zij zich in de valleijen! Maar dat kerkje!

---

langt te weten, dan ik hem in onze wandelingen, door *het Rijk van Nijmegen*, geven kon en mogt, dien zij hiertoe vooral aanbevolen, ten 'ste het *Oppidum Batavorum* van Joh. SMETIUS: ten 2de de *Antiquitates Neomagenses*, en de *Kronijk van de oude Stad der Batavieren*, door denzelfden begonnen, doch door zijnen zoon voltooid en uitgegeven; ten 3de SLICHTENHORST, *Geldersche geschiedenissen passim* en ten 4de TEN HOET, *Geldersch Lustoord*, of Beschrijving van de stad *Nijmegen* en derzelver omstreken.

Digitized by Google

Dat ligt daar eens regt bekoorlijk! — Het deed den gevoelvollen en geestigen CLEMENS steeds zóó innig aan, dat hij hier, na zijnen dood, wenschtte begraven te worden.

Zoo zong hij:

Tempel Gods, in 't groen verscholen,
Dat der bergen voet bekranst,
Die door popel, els en linde
Even doorblinkt, even glanst,
Vrede zij u!

Stort geen morgenzon haar glorie
Op uw' zilvren wanden neêr,
Galmt geen klokgebom uw luister,
Roemt geen orgeltoon uw eer, (1)
Vrede zij u!

Knielt geen rijkgedoste wereld,
Biddend op uw' zerken neêr;
Looft slechts eene kleine schare,
In uw heiligdom den Heer,
Vrede zij u!

Vrede zij u, Huis des Heeren!
Waar ons 't aardsche wee ontzinkt;
Kerkje! waar door 't Woord des levens
JEZUS menschenliefde blinkt,
Vrede zij u!

---

(1) Zoo was het toen; doch sedert het vorig jaar rijst ook van uit dit aanvallig kerkje de statige orgeltoon, met het gezang der verzamelde Christenen, ten hemel op.

Digitized by Google

J. F. Christ. del. J. P. Lange fecit.

HET KERKJE TE UBBERGEN.

Digitized by Google

Digitized by Google

Dooden! 't zij u zerk of zode,
Bloem, of terp of grafnaald dekt;
Die geen' vreugde of leed der aarde,
Uit den kalmen doodslaap wekt,
Vrede zij u!

Vrede zij u, Tempel, Dooden!
Hoe de krijgsgod elders woedt,
En vernieling om doet doolen
Of zich baadt in menschenbloed,
Vrede zij u!

Vrede zij u, Tempel, Dooden!
Vrede zij u, tot ge in 't niet
Met des werelds roem zult zinken.
Na mijn sterven, Kerkhof! bied
Mij ook vrede! — (1)

Dien hij op den Nijmeegschen Godsakker mogt vinden. — Geweldig zwaar was het lijden zijns ligchaams, en toch bleef hij Gode danken in zijn hart, want men hoorde hem op zijn sterfbed meermalen de spreuk ontboezemen, welke zijnen grafsteen versiert:

God is Liefde!

Verder opwandelende, zagen we al dadelijk aan onze linkerzijde het inderdaad prachtige *Huis van Ubbergen*, hetwelk wij niet konden voorbijgaan zonder voor het minst de plaats rondom hetzelve te hebben opgenomen, hetwelk ons onder geleide veroorloofd was. —

(1) Geplaatst in den *Christophilus*, uitgegeven bij J. P. THIEME te *Nijmegen*, eerste jaargang 1841 bl. 105.

Digitized by Google

De geschiedenis van dit Huis, hetwelk, sedert 1712, het oude kasteel der Heeren en Vrouwen *van Ubbergen* verving, is kortelijk deze: de Heeren DE MIST, aan wie de weduwe des Graven *van Welderen* het verkocht had, en wien het, bij den overgang der Heerlijkheid aan de stad, was verbleven, verkochten hetzelve al ras weder. — Op gelijke wijze ging het later van de eene hand in de andere over, tot dat het, in 1818, de eigendom werd van de familie DOMMER VAN POLDERSVELDT, die het nog heden bezit. — Onder geleide van den vriendelijken tuinman wandelden wij nu door eene menigte schoone lanen, langs verkwikkende vijvers. — Nu en dan werd een hoogst belangrijk verschiet op *Persingen* voor ons geopend. — Hier een waterval, daar eene cascade, ginds eene hermitage, verder eene soort van onderaardschen gang, in welken eenige Romeinsche oudheden, op de plaats zelve van tijd tot tijd gevonden, groote urnen, potten en dergelijke, worden bewaard. — Het geheel beviel ons zeer; ook die vijver vóór het huis, met eene bekoorlijke fontein in deszelfs midden, dien wij voorbij wandelden, om zoo het hek en den straatweg weder te bereiken! — Welk eene stilte en rust hier! een groot verschil bij het woelige *Nijmegen*, riep ik mijnen vriend bij het uitgaan toe. — Ja, antwoordde hij. Wat ik hier zie en gevoel is zoo schoon uitgedrukt in 't versje dat wij in de hermitage lazen:

Viens relever ton ame dans ce paisible lieu,
Admire la nature, et adore ton Dieu?

Verder opwaarts gaande, deden zich de treffendste partijen, de eene al verrassender, dan de andere, op voor onze blikken. Dat klimmen van den weg, welke daar ginds tegen eenen heuvel scheen te stui-

Digitized by Google

ten, maar op dat punt gekomen, wederom in zijdelingsche rigting dalende, en dan weder als stuitende, maar nu tegen den *Hunnerberg*, aan welks helling zich een sierlijk landhuis, van bloem en boom omgeven, statelijk verhief. — Thans zagen wij van beide kanten zulke buiten-verblijven, aan vele derzelve het bekoorlijke der nieuwheid nog eigen was. — Gij kunt niet gelooven, zeide ik tot mijn reisgezel, die dit opmerkte, hoezeer *Ubbergen* en dit *Beek* (want daartoe waren wij thans genaderd), sedert den aanleg dezes straatwegs, in welvaart zijn toegenomen! Des zomers zijn de Logementen vol, en een aantal kamers van particulieren verhuurd. En nog gaat men met bouwen voort, zoo als ge ziet. Dat trekt, maar het trekt immers door dezen heerlijken omtrek? Wij zullen hier een weinig rusten, terwijl ik u weder eenige bijzonderheden omtrent dit bekoorlijk oord mededeel, en gij het schoone uitzigt op den groenen *Ooijschen-polder* moogt genieten. *Beek* is zeker zoo genoemd naar de menigvuldige beken, die uit de bergen ontspringen, en door het dorp vloeijen. — Deze vormen hier en daar natuurlijke watervallen, terwijl ze elders, door kunst geleid, den nieuwsgierigen vreemdeling leelijk kunnen bedriegen. — Ook dit *Beek* was te voren eene Heerlijkheid, vóór 1300 in het bezit der Graven van *Cleve*. — Kort daarna werd er GERARD, *Heer van Hornes*, door zijn huwelijk met ERMGARD *van Cleve*, mede beleend. — Zijn zoon DIEDERIK stond, in 1350, onder goedkeuring van den toenmaligen Kleefschen Graaf, de Heerlijkheid *Beek* af aan JOHAN VAN GROESBEEK, *Heer van Heumen*, wiens naneef en naamgenoot dezelve, in 1660, verkocht aan den Heere VAN RANDWIJCK. — Schier geene heerlijkheid, die zoo lang in het bezit van een tweetal geslachten

Digitized by Google

verbleven is, als deze: het geslacht namelijk der *van Groesbeeks*, van 1350 tot 1660, en dat der *van Randwijcken*, van daar tot op den dag van heden. — Hier deed ons een dof gebons, waarvan de grond dreunde, onwillekeurig opstaan waartoe de tijd ons mede noodzaakte, want de zon was sterk dalende achter de bergen, hetgeen mijn vriend uit de lange schaduwen in den *Ooijschenpolder*, afleidde. Van waar dat gebons? Er reden wagens voorbij, beladen met manden, die tot verre over den rand, met gewasschen en gebleekte goederen opgevuld, voor *Nijmegen* waren bestemd, om daar in ettelijke huisgezinnen werkzaamheid, vrede en vreugde te geven. Kan het tegenover *Nijmegen* gelegen *Lent* haar moestuin en kersen-boomgaard genaamd worden, dit *Beek* mag haar waschbleek heeten. Het stroomend bergwater, zoo rein en zuiver, en daarom voor dit werkzaam bedrijf zoo zeer geschikt wordt hier in menige kom opgevangen. — Hierop gingen wij de beide kerken bezigtigen, welke door hare vriendelijke nabijheid tegen de bergen, elkander even vriendelijk schijnen te groeten, schoon ook de eene op de andere nederblikt. — Waar het dorp eindigt, daar eindigt ook het Nederlandsch grondgebied, en begint het Pruissisch. Niet vere van deze plaats, traden wij de heuvelen op, langs het *Spijker* van den Heer VAN RANDWIJCK, waar men zich, zoowel in het huis, als in daartoe aangelegde prieëltjes buiten hetzelve, belangrijke verkwikkingen kan doen aanbrengen. De bergpaden aldaar werden in bijna al hare rigtingen door ons doorkruisd. Zoo ontwaarden we dan ook eenen blaauwen steen of zerk, waarop wij lazen; »*gelukkig de mensch, die over het akelig graf een vrolijk uitzigt heeft, in de verwachting eener zalige hope.*» Wie rust hier in zulk eene hope? vroegen wij aan iemand, dien

Digitized by Google

we toevallig bij dit plekje aantroffen. Niemand; — was het antwoord, — de oudheidkundige Nijmegenaar, de Heer DE BETOUW wilde hier begraven worden, doch het is er niet toe gekomen. Zonderling zeide mijn vriend. Overigens hadden wij van deze zijde, schoon ook in eene tegenovergestelde rigting, nagenoeg dezelfde gezigten, als van dien kant dáár, van welken ik die reeds, op mijne wijze, heb beschreven. Evenwel hield ons een al zeer bijzonder gezigtspunt hier nog eenigen tijd op. — Hetzelve gaf ons namelijk het Pruissisch dorp *Ziflijk*, door de ondergaande zon verlicht, tusschen twee donkere bergtoppen te aanschouwen. — Ter naauwernood hadden wij de hoogte bereikt, of mijn vriend riep: dat is *Berg en Daal.* Regt zoo, doch nu niet weder derwaarts, thans de Kleefsche baan af, in de rigting van *Nijmegen.* — Hier nu steeds het vergezigt, dáár bosch, ginds de *Vestaalsche heuvel*, daaruit oprijzende, aldus, misschien ten onregte, genaamd naar de vele, hier uitgegravene voorwerpen, die der Godin Vesta zouden zijn toegewijd, straks de hooge Ubbergsche molen. — Wij traden het bergpad langs denzelven af, en bevonden ons weldra onder een gastvrij dak. — De maan scheen in al haren luister! — Willen we nog niet eens even naar buiten gaan? — Wij zagen de Groote- en Kleine Kop, beklommen den Molenberg, en daalden toen af naar den nog altoos hoogen weg, tegenover het kasteel. — Dáár zag mijn vriend hetzelve op eenmaal, zoo helder wit, en in den vijver terugkaatsend! Dat doet voor dezen dag de deur digt, zeide hij; — gelukkig dat de deur der woning van onzen gastheer nog open is; was mijn antwoord. Vaartwel, lezers, tot morgen!

Digitized by Google

ZEVENDE WANDELING.

PERSINGEN, OOIJ, ERLEKOM, LEUTH, KEKERDOM, MILLINGEN.

Laat Gods water over Gods land loopen.

Het riviertje, dat dáár op korteren of verderen afstand nevens ons afstroomt, noemt men *het Meer*. Het ontvangt zijn water door menigvuldige takken, die schier alle hooger op in het Kleefsche ontspringen, terwijl het zich beneden, bij *Nijmegen*, door twee sluizen in de *Waal* ontlast. De vlakte nu, aan gene zijde van het stroompje gelegen, en ganschelijk omdijkt, wordt tot dáár, waar er de Duffeltsche Polder tegenschiet, het *Cirkel van de Ooij* geheeten. (1) Hoe vaak hebben onze oogen van de hoogten daar op deze schoone weilanden vol grazend vee nedergezien, en zich in hetzelve verlustigd! Thans willen wij die ook eens doorwandelen. Wij gingen digt bij de stad den dijk op, de vermelde sluizen over, en sloegen

(1) Men sprak vroeger van *Ooij in 't Rijk*, *Ooij in 't Schependom*, en *Ooij Heerlijkheid*. Moest het *Rijk van Nijmegen*, in de schatting van het gansche *Kwartier*, ten jare 1547 bepaald op *f* 75000 Guldens, daartoe een' last dragen van *f* 1364, ieder genoemd deel van *Ooij*, bragt afzonderlijk het zijne daartoe bij. Zie ARKSTEE a. w. bl. 476; vergelijk voorts denzelfden bl. 208 noot 46, en *Staat van alle volken* deel 13, bl. 221, 244, 246 en 247.

Digitized by Google

weldra een pad door het weiland in, hetwelk regt op *Persingen* aanliep. Tegen en op den dijk ontwaarden we nog al eenige huizen; één derzelve kwam ons zelfs voor, wel wat van een buitenverblijf te hebben, maar anders, niet meer dan een viertal woningen rondom dat sneeuwwit Persingsch-kerkje, hetwelk u uit het hooge groene gras zoo levendig tegenflikkert. Dit dorp moet vroeger nog al aanzienlijk zijn geweest. Het was almede eene Heerlijkheid, met een versterkt kasteel of slot, van hetwelk de Geldersche geschiedenissen meermalen gewag maken. Zoo werden de Arnhemmers, in 1503, onder het bestuur van Hertog KAREL VAN EGMOND, die door de Kleefschen werd belaagd, uit *Harderwijk* naar de vestinge *Persingen* op ontboden, waarin zij zich dan ook hebben gelegerd, tot groote ergernis van die van *Harderwijk*, wier stad in dat jaar door brand groote schade had geleden, en die zich «uit ongeduld hadden laten verluijden, dat den Hertogh en 't gantsse vorstendom veel meer aan hare stad was belanghd, dan aan het slot van *Persingen*» (1) En toch werd hetzelve later, in 1567, door de Kleefschen ingenomen, waarvan wel HENRICK VAN APPELTERN, in 1505 heer der Heerlijkheid, oorzaak zal zijn geweest, vermits hem zijn slot toen «door KAREL op deze voorwaarden wierd wedergegeven, dat hij, slechtende rondom de voorwerken, het bloote slot zoude behouden, ende na zijn welgevallen weder opmaeken.» (1) Het kasteel te *Persingen* was in het bezit der heeren van dien naam tot in 1332, als wanneer TIELMAN VAN GROESBEEK de Heerlijkheid in leen ontving van Hertog REINALD. Daarna

(1) SLICHTENHORST Geldersche geschiedenis bl. 318.

Digitized by Google

is het uit het geslacht der VAN APPELTERN's in dat der van GROESBEEK's overgegaan, tot dat een naneef en naamgenoot van den genoemden HENRICK VAN APPELTERN heeft kunnen goedvinden, haar, in 1628, bij verkoop, over te leveren aan HERMAN GERHARD VAN OOIJ, wiens zuster, ten gevolge van haar huwelijk, de heerlijkheid aan de Graven VAN BIJLANDT heeft toegestaan. Deze hebben het bezit daarvan genoten, tot dat zij eerst onlangs, door het verscheiden der Gravinne VAN BIJLANDT, Douairière VAN BRAKELL, vrijvrouwe van *Ooij* en *Persingen*, bij testamentaire dispositie, zoo het schijnt, aan het mede zeer aanzienlijk geslacht van VAN ZUIJLEN VAN NIJEVELT is vervallen. Zie, hier ergens moet het gestaan hebben, het merkwaardig slot van *Persingen*; want wat er voor het jaar 1809 nog van overig was, is in de geweldige overstrooming, die hetzelve zoo geducht heeft gekenmerkt, door het ijs weggestoken, of diep onder het zand bedolven. Het kerkje wêergalmt niet meer van der Christenen lofgezang. Dáár staat het, stil, ledig en doodsch, nu de eigendom van den Heer G. H. VAN DER WEDDEN. Met *Persingen* is het naburig *Ooij* naauw verbonden. Nog heden ten dage bestaat er eene uit beide gecombineerde Hervormde gemeente, wier collatie thans bij het geslacht der VAN ZUIJLENS berust. — De Heerlijkheid *Ooij* schijnt in vervlogene dagen nog aanzienlijker te zijn geweest, dan hare vriendelijke zuster in de nabijheid, hoe heerlijk die ook ware. Van daar gewis de naam dezer vlakte: *Cirkel van de Ooij*. Welaan, zeide mijn vriend, gaan wij er heên, misschien

(1) SLICHTENHORST bl. 321.

Digitized by Google

zijn daar dan nog eenige overblijfsels van vroegere welvaart. Meer verwacht ik hier niet, waar de verbolgene Natuur, en deze geholpen door den alvernielenden tijd, en den onbestendigen mensch, zulk groot verval heeft te weeg gebragt. Keer u eens even om, gaf ik hem ten antwoord. Dat is waarlijk schoon! Ik zoude het gezigt van hier op de bergen haast nog boven dat van daar op de vlakte stellen. Inderdaad, de verzoeking daartoe is sterk. Hoe heerlijk liggen dáár *Nijmegen* en hare *Belvedère*, tegen over ons *Ubbergen* en *Beek* met derzelver heerlijke buitenverblijven en dan ginds die dalen, de Kleefsche bergen, daar groen, hier zwartachtig, nu donker, dan door de zon, waarlangs, en waaronder de wolken als wegvliegen, soms heerlijk verlicht. Welaan dan nu, bij zulke vergoeding, onzen togt in deze zoo vruchtbare streek, zij het ook, dat zij ons treurige herinneringen, als gij die zoo noemen wilt, zal blijven opleveren, met goeden moed vervorderd! Wij stonden voor het kasteel te *Ooij!* Het is, zoo als ge ziet, voor het meerendeel afgebroken. Nog een toren slechts. Hij wijst u de plaats aan, waar het zich te voren met twee derzulke trotsch uit het water verhief. Zou de Burggraaf van *Nijmegen*, BERTHOLT VAN OOIJ zich niet menigmaal naar dit zijn eigen slot hebben begeven, om in hetzelve van zijne staats- en krijgs-bedrijven uit te rusten? In 1567 moest het mede voor de Kleefschen bukken, en zoo in het lot van *Persingen* deelen. MARGRIET JUDITH VAN OOIJ, ZUSTER VAN HERMAN GERHARD, bragt ook deze Heerlijkheid aan de VAN BIJLAND's, en verder in den jongsten tijd aan de VAN ZUIJLEN's over. (1)

(1) De *heerlijke Regten* behooren den VAN ZUIJLENS; het *kasteel*, zoo als het heden is, den Heere RETJEN te *Arnhem*.

Digitized by Google

De kerk te *Ooij* bevonden we ruim te zijn. In een vertrek daarneven houden de Hervormden van *Ooij* en *Persingen* hunne godsdienst-oefeningen. Is dat altoos zoo geweest? Hoor eens: het was in 1830, naar ik meen, tijdens de toenmalige vacature, dat ik hier voor het eerst moest prediken. Ik was nooit in de *Ooij* geweest, en nam, dus eenen vriend uit *Nijmegen* naar herwaarts mede. Wij kwamen hier vóór den tijd, ter zamenkomst bepaald, en zagen geen' sterveling. De omliggende huizen werden afgeloopen. Geen levend wezen deed zich op. Wat nu? overal sporen van verwoesting door de overstrooming van den voorgaanden winter. Er restte ons niets, dan de kerk eens en andermaal om te gaan, als of we eenen doode begroeven. (2) Ten laatste kwam er eene bejaarde vrouw te voorschijn. Wij maakten kennis. Zij de weduwe van den onderwijzer, ik, de Predikant, die thans de dienst zoude verrigten. Zij luidde de klok. Er daagden drie menschen op. Het herhaald luiden wekte nog een tweetal kinderen. Met deze in de groote kerk! Een predikstoel daar, eene plaats voor den voorlezer, en drie banken. Denk eens even na, want een der drie volwassenen moest ons lezen en zingen leiden. Ik heb mij nergens weemoediger gevoeld, dan hier. Ik zoude wel hebben kunnen weenen, zoo zonderling was mij alles, ook door de terugkaatsing mijner stem tusschen die hooge en vochtige muren. Wat mij toen bemoedigde was het woord des Heeren. «Waar twee of drie in mij-

---

(1) In de meeste dorpen van het *Rijk van Nijmegen* worden de lijken, alvorens begraven te worden, eens, soms tweemaal om de kerk gedragen en begeleid.

Digitized by Google

nen naam vergaderd zijn, daar ben Ik in het midden.» Dat eigen woord is nog de steun van den tegenwoordigen leeraar, wiens gehoor nog niet veel talrijker geworden is; terwijl hun vereend gezang, nu behoorlijk geleid en bestuurd, thans zoo welluidend klinkt, en nieuwe hoop verwekt. Langs de nog niet lang geleden nieuw gebouwde R. C. kerk getreden zijnde, hadden wij de *Ooij* spoedig achter ons. Ons restte niet veel tijd, want ik wilde gaarne nog voor het vallen van den avond te huis zijn. Maar welk een' weg hadden wij nog te begaan! Dus spoed gemaakt! Zoo hadden wij *Erlekom* en deszelfs *dam* al heel spoedig bereikt. Dat klein onaanzienlijk dorp behoort thans, met *Leuth* en *Kekerdom*, onder de burgerlijke gemeente van *Ubbergen*. Wij zagen dat *Leuth* op eenigen afstand van ons en lieten het, daar ik er weinig bijzonders van wist te vertellen, aan onze regter zijde liggen. Spoedig kwamen wij aan het *Oortjes-hek*, eene herberg, beschouwden van dáár den zoogenaamden *Paltz*, eene buurtschap, bestaande uit negen *huizen*, en waren, weldra te *Kekendom* aan den dijk. Hier wordt het mij zoo somber en wee! Dit is waarlijk geen aangenaam eind van onze kruistogten door het *Rijk*. Zie eens, overal teekenen van verwoesting. Ik liet den vriend in zijn gemoeds-aandoening voortspreken — wat hier en in den omtrek nog van den *Cleverenburg*, en de *Hofmeistereij*, overig is, staat op uw kaartje aangeteekend. Schoone heerlijke weiden! — ja thans, maar dat is immers niet altoos het geval? hoe kan het heerlijk schoon hier door dijkbreuk en overstrooming soms verkeeren! «Hier past beter Gods water over Gods land te laten loopen.» — Vriend, zie eens even om! En daar hadden wij weder dat onvergetelijk heerlijk gezigt op de tegen ons over lig-

Digitized by Google

gende bergen. Dat beurde ons uit onze droevige mijmering weder op, en gaf ons eene soort van geruststelling. Want mijn medgezel had gelijk, toen hij deze landstreek voor zoo somber verklaarde, en zich even daardoor zoo aangedaan vond. En toch schrijft ARKSTEE aangaande het *Cirkel van de Ooij* (1) «Het munt uyt in het schoonste grasland en weijden, want alzoo deze streek gants vlak in de laagte gelegen is, zo is deszelfs grond doorgaans vochtig. Ook ziet men doorgaans alle jaaren in het voor- en najaar deze streek onder water staan, 't geen door het opzwellen van den *Rhijn* en de *Waal*, wanneer er veel regen en sneeuw aan den Boven-*Rhijn* is gevallen, wordt veroorzaakt, dog dat er geene schade doet, maar het land eerder eene vettigheid bij zet.» Mijn vriend was echter van meening dat de nadeelen, door dijkbreuken veroorzaakt, de voordeelen welke de dijken zouden opleveren, verre overtroffen. Neen! sprak hij, met vervoering, hier geen dijken of waterkeeringen, *hier Gods water over Gods land!* Zoo naderden wij *Millingen*, hetwelk ongeveer een vierde uurs, ofschoon niet tot vreugde van mijnen reisgenoot, van *Kekerdom* verwijderd was, en wel, door overheerlijke weidedreven. *Millingen* is een vrij groot dorp. De Roomsch Catholijken hebben hier een eigen Bedehuis. De Hervormden moeten naar het naburig Pruissisch *Spaldorf*, ter kerke gaan. Wij gingen het dorp eens door, zagen de overblijfsels van het voormalig slot te *Millingen*, hetwelk door de ijsschotsen der *Waal* werd afgestoken, terwijl er van het dorp *Zeeland* niets meer te bespeuren viel. (1) *Millingen* werd te voren *Mijlling*

(1) ARKSTEE Hoofdst. der Batavieren II. Boek bl. 208.

Digitized by Google

genoemd. Denkelijk stond hier ter plaatse een Romeinsche Mijlpaal. (2) « A°. 1566 op sinte Valentijns dag 21 May s'morgens omtrent vier offte vyffte half uyr: is zoo groote tempeest geweest, und donder en blixem, alsso dat tot *Nimmegen* der kerktoorn aff is gebrandt, und alle der klocken verdorven en versmolten, dat daar groete ontallycke schaedt geschiede aan veel huysen, und op ter zelver stondt als voorschr. verbrand tot *Mylling* in die Duyffel den kercktoorn oock, maer, die klock bleve heel, und daer verbrandt eyn huys oock, und op den selven nacht was het groot waeter, dat all op sommighe steden den dijck inbrack. » (3) Ziet gij wel, zeide mijn vriend, doch laat ons op huis aangaan. Niet zeer lang duurde het, of wij betraden den Pruissischen bodem. Hier was er evenwel geen teeken van te zien. Hoe! bevinden we ons

---

(1) Staat van alle volken deel 13 bl. 258.

(2) De weg van *Nijmegen* naar *Xanten*, waar CLAUDIUS CIVILIS zoo roemruchtig tegen de Romeinen strijd voerde, en deze overwon, (de Castra Vetera, of Colonia Trajana) is met Romeinsche mijlsteenen afgebakend geweest. Misschien liep de weg der Romeinen langs de rivier, en dus over ons *Mijlling*. De oude kaarten bij SLICHTENHORST, en in *den Staat van alle volken* geven tot dit *mijn* vermoeden aanleiding. Zoo ook de omstandigheden: 1e. dat de Roomsche Legioenen zich hoogst zeldzaam aan den openbaren weg hebben gelegerd; 2e. dat zij soms door overstrooming genoodzaakt werden, de nabij gelegen hoogten daartoe te kiezen. Van hier gewis hunne legering *in* of *op* den schier tegenoverliggenden *Hollen Deurn*, en verder bij *Beek*, *Malden* en daaraan grenzende streken, waar de sporen van die toenmalige heerschers onmiskenbaar zijn. Zie ARKSTEE a. w. bl. 39 en 40, Noot 30, benevens de daar aangehaalde Schrijvers.

(3) Uit een' eigenhandigen brief van KUPER, woorden door hem in een oud Misboek gelezen, en opgegeven door ARKSTEE a. w. bl. 238 noot.

Digitized by Google

weder op Duitsch grondgebied? Zonderling dat dit den Nederlander soms zoo kan aantrekken. Wat zegt ge, zonderling? Behoort het niet altoos zoo te wezen? of zijn de Duitschers en de Nederlanders niet door afkomst, taal, zeden en gewoonten naauw aan elkander verwant, zonder nog van den grens te spreken, welke hun land van het onze afscheidt, maar toch ook daaraan verbindt? Intusschen bleek het ras, waaruit de verheuging van mijnen vriend over het zich weder bevinden op het altoos vreemd terrein eigenlijk, en voor het naast ontstaan was. Hij kon thans, als hij tot de zijnen zoude zijn teruggekeerd, dezen met te meer reden toeroepen: « ik ben ook al in *Duitschland* geweest!» — Wat is de grens hier vreemd doorgetrokken! Zie, daar loopt hij heen! Waarom niet, ten minste zoo veel mogelijk, in eene regte lijn? Hier gaat het nog al, doch daarboven is het vrij wat erger. Niet verre van *Groesbeek* is eene plek, waar ge u te gelijkertijd in drie Koningrijken kondet bevinden, zoo ge namelijk uwen stok voor een derde been hadt willen houden. Met uw eene stondt gij dan in het Koningrijk *Pruissen*, met het tweede in dat der *Nederlanden*, en met dit denkbeeldig derde in *Belgie*, thans het Hertogdom *Limburg*. Zoo sprekende, waren wij aan de eene zijde *Leuth* èn den Torenschen molen, aan de andere *Spaldorf* op eenigen afstand voorbij-, eene brug over- en het dorpje *Niel* doorgegaan. Wij bevonden ons te *Zifflijk*. Herinnert ge u het heerlijk gezigt, hetwelk ons van daar boven achter *Beek*, tusschen die twee bergspitsen, op dit *Zifflijk* geopend werd. Wenden wij onzen blik nu ook eens van hier derwaarts, want het zal ons niet lang meer vergund zijn. Zeg mij, welk gezigt is treffender? Wij schroomden er ons over uit te la-

Digitized by Google

ten, want beide hadden ons in den vollen zin des woords bekoord. In het voorbijgaan bezigtigden wij de nette R. C. kerk, (1) en toen we nu zoo den weg naar *Wijler* opwandelden, verhaalde ik den vriend, dat *Zifflijk* door velen van *Zeevlek* wordt afgeleid, en dus zou genaamd wezen, omdat oudtijds de zee hier langs had gestroomd. De Hunnerberg stuitte haar in haren verholgen vaart, om welke reden het oord hier zich van daar als een *vlek in de zee* vertoond zou hebben. Het is mogelijk zeide hij, maar mij dunkt, als het rivierwater, vroeger door geen dam of dijk tegengehouden, later zich met schrikkelijk geweld eenen doortogt door dezelve banende, hier over gaat, dat het dan wel het eigen geval zal zijn. Ik kon hem niet geheel ongelijk geven, want is het wel te denken, dat de *Zee* ooit zoo diep landwaarts in zoude hebben kunnen dringen, zij het ook, dat er nog geene duinen of dijken waren, om haar en haar geweld te keeren? Ook is het, zoo als gij u voorstelt, wanneer de *Waal* deze landstreek onder water zet, dan is zij, van de hoogten gezien, eener bare Zee gelijk, waaruit zich enkele terpen of vlekken, zoo ge wilt, verheffen. Na wederom over een

(1) In het kabinet van Nederlandsche en Kleefsche oudheden van BROUËRIUS VAN NEDEK en LELONG dl. VI bl. 324 en 325, lees ik: «BALDERIK, Grave van Cleef en ADELA zijne gemalinne hebben ten jare 1002 en zulks ter vrome gedachtenisse van een verdrag tusschen het sticht of de abdije van *Elten* en hen A° 996 door keizer OTTO den III te *Nijmegen* bijgelegd in het dorp *Zepflich* een Collegie van Canonijken gesticht. BALDERIK en ADELA zijn wel in de kerke te *Zepfflich*, door hen gesticht begraven. maar A° 1436, bij gelegenheid van het verplaatsen der Canonijken, mede naar *Cranenburg* gebragt, en daar wederom begraven.»

Digitized by Google

stroompje, welks water ook al naar *het Meer* afvloeit, door middel van eene brug, getogen te zijn, hadden we weldra *Wijler*, nu *Wielder*, bereikt, waar wij eene wijle rustten voor het Logement van den Heer WALTERS, hetwelk vlak aan den keurigen, druk bezochten heirweg van *Nijmegen* naar *Cleve* ligt. Dien weg nu over, en wij zijn weer op het Groesbeeksche, in het *Rijk van Nijmegen*, in het *Koningrijk der Nederlanden*. Onder het genot van de heerlijkste gezigtspunten bereikten we *Groesbeek*. Nog eenmaal wierpen wij een belangrijken blik van den hoogen molen op het dorp, en deszelfs omtrek. Thans het pad *over* de bergen gehouden. Daar zien we eensklaps de schoone *Maas*-streek weder. Afgedaald, langs den Heumenschen Molen, de laan van *Heumen* door — wij zijn te huis, en nog tijdig genoeg, om mij voor mijne werkzaamheden van den aanstaanden dag des Heeren verder te kunnen bereiden.

Dien dag predikte ik over I Petr. I: 24 en 25. «alle vleesch is als gras, en alle heerlijkheid des menschen als een bloem des velds; het gras is verdord, en zijn bloem is afgevallen; maar het woord des Heeren blijft in eeuwigheid, en dit is het woord dat onder u verkondigd is.» Ik neem de vrijheid mijnen lezers de verzekering te geven, dat ik *over de vergankelijkheid van den mensch en zijne heerlijkheid*, en *over het onvergankelijke van Gods woord*, nog nimmer met zoo groote overtuiging en gevoel voor mijzelven gesproken heb; eene overtuiging en een gevoel, die zich aan mijne hoorders, en wel zeer bijzonder aan mijnen vriend, onmiskenbaar mededeelden.

Digitized by Google

Wij sleten nog eenen genotvollen Zondagavond onder veelsoortige herinneringen en gesprekken. Den volgenden morgen leidde ik mijn vriend uit de oude Pastorie naar het rijtuig, dat reeds gereed stond, om hem in een tweetal uren over den zeker lang niet aangenamen weg van hier naar *Nijmegen* over te brengen.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

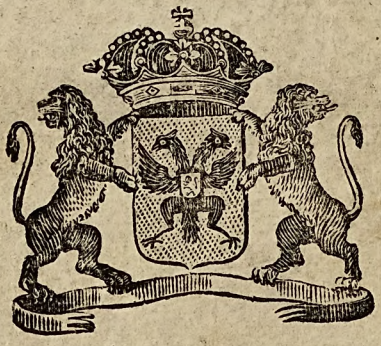

Digitized by Google